

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**

**FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD**

Institut mezinárodních studií

**Mgr. Martin Mejstřík**

**Analýza transformace Italské komunistické  
strany vzhledem k její organizační přeměně**

*Rigorózní práce*

Praha 2013

Autor práce: **Mgr. Martin Mejstřík**  
Vedoucí práce: **Doc. Michel Perottino, PhD.**  
Oponent práce: **Doc. PhDr. Michal Kubát, PhD.**  
Datum obhajoby: **LS 2013**  
Hodnocení:

## **Bibliografický záznam**

MEJSTRÍK, Martin. *Analýza transformace Italské komunistické strany vzhledem k její organizační přeměně*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2013. s. 122. Vedoucí rigorózní práce doc. Michel Perottino, PhD.

## **Abstrakt**

Rigorózní práce *Analýza transformace Italské komunistické strany vzhledem k její organizační přeměně* pojednává o transformaci Italské komunistické strany (*Partito Comunista Italiano*, PCI) v postkomunistickou Demokratickou stranu levice (*Partito Democratico della Sinistra*, PDS) s důrazem na její organizační přeměnu. Analyzována bude rovněž role, kterou při této přeměně sehrály vnitrostranické názorové proudy - zkoumán bude jejich vliv na vlastní proces organizační přeměny. K pochopení organizační přeměny PCI během fáze její transformace také bude nezbytné se zaměřit na roli Achille Occhetta v čele strany a na reakci členské základny na zahájení procesu přeměny. Téma práce je časově vymezeno otevřeným vypuknutím vnitrostranické krize během nástupu Achille Occhetta na post generálního tajemníka v roce 1988 a parlamentními volbami v roce 1994, do kterých strana vstoupila jako jasný favorit, a přesto v nich nedokázala zvítězit. Rozsáhlý prostor bude také věnován teoriím organizace politických stran a vhodnosti jejich využití k analýze transformace PCI. Cílem práce je detailně rozebrat jeden z modelů (Panebiancovo organizační schéma) a ukázat ho jako nejvhodnější teoretický rámec pro valutaci přeměny Italské komunistické strany. Zdůvodněno rovněž bude, proč mu autor této práce dává přednost před ostatními modely, zejména kritérii kartelové strany.

Klíčová slova: PCI, transformace, vnitrostranické proudy, stranická organizace, profesionálně-volební strana

## **Abstract**

The thesis *Analysis of the transformation of the Italian Communist Party considering its organization change* deals with the transformation of the Italian Communist Party (*Partito Comunista Italiano*, PCI) into the post-communist Democratic Party of the Left (*Partito Democratico della Sinistra*, PDS) with the emphasis on its organizational change. It will be also analysed the role which the intraparty opinion currents played in this process. It will be evaluated their influence on the very own process of the party organization change. To understand this process during the period of the party transformation will be necessary to focus on the role of Achille Occhetto's leadership and on the response of the membership base to the transformation process. Subject of this work is defined by the open outbreak of the intraparty crisis during the succession of Achille Occhetto to the post of the secretary general in 1988 and by the parliamentary elections in 1994 in which the party entered fully prepared after the complete conversion and nevertheless was unable to win them. Large space will be dedicated to the theories of party organization and their suitability to the analysis of the transformation of the PCI. Thus the main aim of this thesis is to analyze in detail one of these models (Panebianco's organizational scheme) and show it as the most appropriate theoretical framework for the valuation of the transformation of the Italian Communist Party. It will be also reasoned why the author of this thesis prefers this model over other theories, especially over the Cartel Party criterias.

Keywords: PCI, transformation, intraparty opinion currents, party organization, professional-electoral party

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně, pouze s využitím uvedených pramenů a literatury. Zároveň dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna odborné veřejnosti a používána pro potřeby vědy a výzkumu v souladu s autorským právem.

V Praze dne 1. 2. 2013

Martin Mejstřík

## **Poděkování**

Touto cestou bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce doc. Michelu Perottinovi, PhD., který měl se mnou v průběhu psaní práce trpělivost a zdárně mě dovedl až do cíle. Během mého studijního pobytu v Itálii mi poskytli neocenitelnou pomoc při specifikaci tématu a sběru klíčových materiálů profesori boloňské university Carlo Guarnieri a Aldo Di Virgilio, jimž také patří můj velký dík. Stejně jako vstřícným zaměstnancům Istituto Gramsci v Bologni, kde jsem vyhledával většinu svých pramenů. V neposlední řadě musím zmínit neúnavnou korepetitorskou práci Blanky Mejstříkové, bez níž by má práce stěží mohla vzniknout v této podobě. Na závěr patří poděkování také všem ostatním, kteří mě během psaní této práce bezmezně podporovali.

# Obsah

<b>1. Úvod.....</b>	<b>8</b>
1.1 Stručná charakteristika tématu a cíl práce.....	8
1.2 Zhodnocení odborné literatury a pramenů.....	9
<b>2. Teorie organizace politických stran.....</b>	<b>13</b>
2.1 Úvod do zkoumání politických stran.....	13
2.2 Organizační typy stran.....	15
<b>3. Profesionálně-volební strana v kontextu italského stranického systému.....</b>	<b>30</b>
3.1 Panebiacův organizační model.....	30
3.2 Revize Panebiancova modelu.....	35
3.3 Charakteristika stranického systému italské první republiky .....	39
<b>4. Názorové proudy před transformací.....</b>	<b>44</b>
4.1 Vznik názorových proudů.....	44
4.2 Bezradnost 80. let a otázka stranické loajality.....	49
4.3 Occhettova cesta ke změnám.....	55
4.4 Nezapomenutelný devětaosmdesátý.....	60
4.5 Bologninský obrat.....	68
<b>5. Finální střet a stranický epilog.....</b>	<b>74</b>
5.1 Analýza členské základny.....	74
5.2 Profil opozičních názorových proudů.....	76
5.3 XIX. sjezd PCI.....	81
5.4 Z Bologni do Rimini – rozdělení strany.....	83
5.5 Završení transformace.....	91
5.6 PDS pod novým vedením.....	98
<b>6. Shrnutí transformace a její zasazení do modelu profesionálně-volební strany.....</b>	<b>103</b>
6.1 Transformace strany podle Panebiancova modelu.....	103
6.2 Závěr.....	105
<b>7. Přílohy.....</b>	<b>108</b>
<b>8. Bibliografie.....</b>	<b>111</b>

# 1 Úvod

## 1.1 Stručná charakteristika tématu a cíl práce

Přeměna nejsilnější komunistické strany, která kdy existovala v demokratickém světě, představuje svým jedinečným průběhem jednu z nejpozoruhodnějších událostí v italských dějinách s významným přesahem do evropského dění. Klasická masová strana se silným byrokratickým aparátem a početnou členskou základnou byla za specifických podmínek italské první republiky ostrakizována z podílu na politickém rozhodování a pouze její snaha přeměnit se na catch-all stranu sociálně-demokratického střihu po rozpadu bipolárního světa a zániku Sovětského svazu jí umožnila integrovat se do nově zformovaného systému druhé republiky. Tato transformace bude analyzována podle kritérií organizace politických stran. Výběr právě tohoto postupu je zdůvodněn v teoretické části práce, kde jsou dopodrobna rozebrány jednotlivé organizační teorie a je zde také odůvodněn výběr Panebiancova modelu politických stran a jeho kritérií (způsob legitimizace, role charismatu, problematika přidružených organizací, členská základna, financování, ideologie). Pomocí nich pak lze po provedení revize provést analýzu přeměny z klasické masové strany na stranu profesionálně-volební, což je termín, který do odborné diskuze poprvé přinesl právě Angelo Panebianco.<sup>1</sup>

Pro provedení důkladné analýzy transformace Italské komunistické strany na základě upravených Panebiancových kritérií je však třeba vysvětlit, jakou roli sehrála v celém procesu osoba generálního tajemníka strany Achille Occhetto, který se vymykal klasické definici stranického předáka masové strany, v komunistickém kontextu navíc strany s hierarchickou strukturou demokratického centralismu. Occhetto však nebyl pouze figurou s limitovanými pravomocemi, jenž by byla zcela podřízena stranickému sekretariátu. Jak si naopak ukážeme, s postupujícím oslabováním vnější legitimacy strany se stále více dokázal prosazovat jako charismatický lídr a nakonec využil příležitosti pádu Berlínské zdi, aby oznámil radikální transformaci vlastní strany.

Při analýze tohoto procesu je využito dat a informací z podrobného výzkumu fenoménu názorových proudů uvnitř PCI, které, ač nebyly takřka až do samého konce strany oficiálně povoleny, sehrály naprosto zásadní roli v procesu její transformace a ovlivnily její organizační přeměnu. Soupeření těchto proudů totiž urychlilo přechod PCI ze strnulé struktury masové strany na (jak si ukážeme při závěrečném hodnocení) alespoň částečně dynamickou profesionálně-volební stranu, jejíž hlavním *raison d'être* byla koncentrace

---

<sup>1</sup> Viz Panebianco, A., *Modelli di partito: organizzazione e potere nei partiti politici*, Bologna: Il Mulino 1989.



rozličných politických subjektů za účelem volebního vítězství. K lepšímu pochopení analýzy názorových proudů uvnitř strany pak jsou konfrontovány některé mýty, které přetrvávají o procesu transformace – Proces přeměny musel překonat velký odpor stranické základny či celá transformace byla představena jako *fait accompli* bez možnosti demokratické debaty uvnitř PCI.<sup>2</sup>

Postupem práce je nejprve zdůvodnit výběr organizace politických stran jako hlavního indikátoru pro analýzu transformace komunistických stran, následně představit významné teorie politických stran, tak jak se vyvíjely v průběhu 20. století a obhájit vhodnost právě Panebiancova modelu pro přeměnu PCI. Jeho model je konfrontován zejména s Katz-Mairovou kartelovou stranou, která je brána jako hlavní teorie platná pro současné politické strany, ale zrovna pro případ transformace komunistických subjektů není tou nejvhodnější. Poté je detailně popsán postupný vývoj názorových proudů uvnitř PCI a jejich následný vliv na celkovou přeměnu strany. Vzájemná animozita proreformního křídla tíhnoucího k ideám sociální demokracie a marxistického křídla klonícímu se ke klasickému učení zakladatele komunismu nám pomůže rozkrýt skutečný stav strany v průběhu její transformace a hlavně nám poskytne vysvětlení pro závěrečnou interpretaci výsledků tohoto procesu.

Na závěr tedy je dosaženo základního cíle práce, a totiž aplikace Panebiancova modelu na výsledky transformace PCI z masové na profesionálně-volební stranu. Tím bude metodou částečné indukce prokázána vhodnost (včetně možných úskalí) užití tohoto schématu pro obecné transformace západoevropských komunistických stran zejména ve vztahu ke klasickému Kirchheimerovu catch-all modelu a již zmíněné kartelové straně.<sup>3</sup>

## 1.2 Zhodnocení odborné literatury a pramenů

Teorie organizace politických stran stejně jako analýza názorových proudů na transformaci Italské komunistické strany jsou velmi specifická a úzce vymezená témata. Zatímco teorie politických stran a jejich organizace je dostatečně popsána i v české odborné literatuře (Strmiska 2005, Novák 1997 a 2011, Hloušek, Kopeček 2010, Klíma 1997), tak problematika transformace PCI se dá zkoumat pouze s využitím italských primárních a sekundárních

---

<sup>2</sup> Tyto názory se většinou objevují v publikacích a biografiích odpůrců transformace jako Pietro Ingrao, Lucio Magri či Alberto Asor Rosa (viz bibliografie). U vědeckých publikací se dá hovořit o opatrnějším přístupu, ale teze o velkém odporu členské základny se vyskytuje u většiny badatelů. Za všechny jmenujme Alda Agostino či Chiaru Vicinelli (viz bibliografie).

<sup>3</sup> Viz Kirchheimer, O., The Transformation of the Western European Party Systems, In: *Political Parties and Political Development*, Ed: LaPalombara, J., Weiner, M., Princeton: Princeton University Press 1966, Katz, R., Mair, P., Changing Models of Party Organization and Party Democracy, *Party Politics*, vol. 1, no. 1, January 1995, pp. 5-28.

zdrojů. V českém odborném diskurzu se přeměně PCI obecně věnuje pouze Strmiskova stať *Transformace italských (post)komunistů* ve sborníku Rudí a růžoví.<sup>4</sup>

Pro teoretickou část práce v popisu teorie politických stran a pro zdůvodnění výběru organizačních teorií je využito českých manuálů o politických stranách z per Maxmiliána Strmisky, Miroslava Nováka či Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka.<sup>5</sup> Ze zahraničních materiálů pak je pak využita práce průkopníka teorie politických stran Roberta Michelse.<sup>6</sup> K vlastnímu přehledu jednotlivých teorií slouží zejména díla jednotlivých autorů těchto konceptů, tj. pro masové strany *Les partis politiques* Maurice Duvergera, pro catch-all model pak stať Otty Kirchheimera, Leona Epsteina a Andrého Krouwela.<sup>7</sup> Ke stěžejnímu vysvětlení Panebiancova schématu slouží jeho vlastní práce *Modelli di partito* a k popisu kartelové strany pak dílo Katze a Maira.<sup>8</sup> Doplnující kritiku těchto teorií pak nalezneme u autorů, jako jsou Moshe Maor, Peter Mair či manželé Schlesingerovi.<sup>9</sup> K popisu alternativních teorií organizace stran je využito publikací Anny Bosco a Sigmunda Neumanna.<sup>10</sup> K analýze teoretického rámce pro vlastní přeměnu komunistických stran v následnický subjekt je čerpáno z děl sledujících podrobněji transformace post-komunistických stran ve střední Evropě autorů Herberta Kitschelta, Anny Grzymaly-Busse a hlavně Johna Ishiyamy.<sup>11</sup>

---

<sup>4</sup> Strmiska, M., *Transformace italských (post)komunistů: od Italské komunistické strany k Demokratické straně levice a Levicovým demokratům*. In *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002, s. 40-64.

<sup>5</sup> Strmiska, M., *Politické strany moderní Evropy : analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. Novák, M., *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha: SLON, 1997. Hloušek, V., Kopeček, L., *Politické strany : původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*, Praha: Grada, 2010.

<sup>6</sup> Michels, R., *Political Parties: a Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, London: Jarrold and sons, 1916.

<sup>7</sup> Duverger, M., *Les partis politiques*, Paris: Seuil, 1992. Kirchheimer, O., *The Transformation of the Western European Party Systems*, In: *Political Parties and Political Development*, Ed: LaPalombara, J., Weiner, M., Princeton: Princeton University Press 1966. Epstein, L., *Political Parties in Western Democracies*, New Brunswick: Transaction, 2000. Krouwel, A., *Otto Kirchheimer and the Catch-all Party*, *West European Politics*, no. 2, vol. 26, April 2003, pp. 23-40.

<sup>8</sup> Panebianco, A., *Modelli di partito: organizzazione e potere nei partiti politici*, Bologna: Il Mulino, 1989. Katz, R., Mair, P., *Changing Models of Party Organization and Party Democracy*, *Party Politics*, vol. 1, no. 1, 1995, pp. 5-28.

<sup>9</sup> Maor, M., *Political Parties and Party Systems*, London: Routledge 1997. Mair, P., *Party System Change: Approches and Interpretations*, Oxford: Oxford University Press, 1997. Schlesinger, J., Schlesinger, M., „Maurice Duverger and the Study of Political Parties“, *French Politics*, no. 4, 2006, pp. 58-68.

<sup>10</sup> Bosco, A., *Comunisti. Trasformazioni di partito in Italia, Spagna e Portogallo*, Bologna: Il Mulino, 2000. Neumann, S., *Modern Political Parties. Approches to Comparative Politics*, Chicago: Chicago University Press, 1956.

<sup>11</sup> Kitchelt, H., Mansfeldová, Z., *Post-Communist Party System. Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999. Grzymala-Busse, A., *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002. Ishiyama, J., *The Sickle or the Rose?*, *Comparative Political Studies*, vol. 30, no. 3, 1997, pp. 299-333. Ishiyama, J., *The Communist Successor Parties and Party Organizational Development in Post-Communist Politics*, *Political Research Quarterly*, vol. 52, no. 1, 1999, pp. 87-112.

K vlastní analýze stranických proudů uvnitř PCI slouží primárně a sekundárně nasbírané zdroje za autorova studijního pobytu v Itálii. Z primárních materiálů se jedná o stranické dokumenty z archivu komunistické strany, které jsou dodnes uchovávané v *Istituto Gramsci* v Bologni a v Římě. Dále pak jde o dobové novinové články nejvýznamnějších italských periodik jako *L'Unità*, *La Repubblica*, *Corriere della Sera* či *Rinascita*. Z nich jsou citovány články stranických lídrů (Indrao, Occhetto), stejně jako dobové komentáře událostí významnými osobnostmi žurnalistiky (Scalfari, Montanelli).

Z odborných publikací na téma formování názorových proudů uvnitř PCI slouží této práci zejména dílo Chiari Valentini *Il nome e la cosa*, které je prakticky kompilátem stranických dokumentů. Pro problematiku názorových proudů je rovněž podstatná Ignaziho studie *Dal PCI al PDS*. Menším nedostatkem je pak existence tohoto druhu publikací v současném diskurzu, většina děl byla sepsána již v 90. letech. Z těch novějších lze uvést publikaci Chiari Vicinelli *Alle radici della Quercia*, která však z velké části cituje z děl publikovaných o dekádu dříve.<sup>12</sup> U přehledu historie politického vývoje PCI naopak není problém s literaturou publikovanou v posledních letech. Kromě klasických stranických historií od Giorgia Galliho či Alda Agostiho, jejichž problémem je ne příliš vysoká objektivita historického výkladu, byly použity nově vydané publikace Vittorie Albertiny či Roberta Gualtieriho, který udává současný trend v historiografii italských moderních dějin.<sup>13</sup>

K zasazení problematiky transformace PCI do politického systému italské republiky bylo využito klasických politologických studií od Renata Mannheimera zabývajících se volebními subkulturami, Gianfranca Pasquina soustředícího se na přechod od první ke druhé republice či Stephena Hellmana zkoumajícího sociologii levicového elektorátu.<sup>14</sup> Čerpáno je rovněž z přednášek Carla Guarnieriho *Sistema politico italiano* na boloňské universitě. Vývoj PDS v 90. letech je v současnosti velmi málo zpracované téma, a tak kromě Dormagenovy publikace *I Comunisti* existuje prakticky jediné, o to však zásadnější, analytické dílo z pera

---

<sup>12</sup> Valentini, Ch., *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*, Milano: Feltrinelli 1990, Vicinelli, Ch., *Alle radici della Quercia. La svolta del Pci per non morire sottol e macerie dell'89*, Firenze: Polistampa, 2002, Ignazi, P., *Dal PCI al PDS*, Bologna: Il Mulino, 1992.

<sup>13</sup> Galli, G., *Storia del PCI (Livorno, 1921 – Rimini, 1991)*, Roma: Kaos 1993, Agosti, A., *Storia del PCI*, Roma: Laterza 1999, Gualtieri, R., *Il Pci nell'Italia repubblicana 1948-1991*, Roma: Carocci, 1999, Albertina, V., *Storia del PCI 1921-1991*, Roma: Carocci, 2006.

<sup>14</sup> Pasquino, G., Programmatic renewal and much more: From the PCI to the PDS, *West European Politics*, no. 1, vol. 16, 1993, Mannheim, R., Sani, G., Electoral Results and Political Subculture, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986, <sup>14</sup> Hellman, S., The Difficult Birth of the Democratic Party of the Left, in: *Italian politics: a review*, Vol. 7, ed: Pasquino, G., Hellman, S., London: Pinter, 1992.

Bellucciho, Maraffiho a Segattiho *Pci, Pds, Ds*, které nás zásobuje značným množstvím stranických dat, průzkumů a analýz.<sup>15</sup>

Pro vykreslení důležitosti role, kterou sehrál při transformaci Achille Occhetto je využito mnoha memoárů účastníků tehdejších událostí. S nimi je ovšem nutno náklad s předporozuměním, na které straně stál názorově jejich autor. Mezi ty nejvýznamnější samozřejmě patří Occhettovy paměti *Un Indimenticabile '89*, které jsou kompilátem Occhettových projevů a vystoupení v průběhu roku 1989. Ze zástupců kritických pamětí lze zmínit Asor Rosovy *La sinistra alla prova*, Magriho *Il sarto di Ulm* či novou autobiografii současného italského prezidenta *Dal Pci al socialismo europeo*.<sup>16</sup>

V neposlední řadě je také potřeba zmínit anglosaské publikace zabývající se přeměnou italských komunistů. Touto problematikou se zabývají zejména David Kertzer z pohledu role symbolů na transformaci, Leonard Weinberg analyzující přeměnu ideologie a Vassilis Fouskas, který nám představuje přeměnu PCI v rámci ekonomicky měnícího se světa.<sup>17</sup> U anglicky píšících autorů se však setkáváme s hendikepem jejich menší znalosti takto úzce vymezeného a specifického prostředí uvnitř komunistické strany, takže u nich snadno dochází k nepřesným závěrům způsobených nedokonalým překladem italských primárních či sekundárních zdrojů. Velmi hodnotné jsou však naopak obecné analýzy poválečného vývoje v Itálii od známých expertů na danou problematiku jako jsou Joseph LaPalombara či Robert Putnam.<sup>18</sup>

---

<sup>15</sup> Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., *Pci, Pds, Ds. La trasformazione dell'identità politica della sinistra di governo*, Roma: Donzelli, 2000, Dormagen, J.-Y., *I comunisti. Dal Pci alla nascita di Rifondazione comunista. Una semiologia politica*, Roma: Koine, 1996.

<sup>16</sup> Occhetto, A., *Un Indimenticabile '89*, Milano: Feltrinelli, 1990, Occhetto, A., Bartoli, T., *Il sentimento e la ragione*, Milano: Rizzoli, 1994, Asor Rosa, A., *La sinistra alla prova. Considerazioni sul ventennio 1976-96*, Torino: Einaudi, 1996, Magri, L., *Il sarto di Ulm. Una possibile storia del Pci*, Milano: Il Saggiatore, 2009, Napolitano, G., *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Roma: Laterza, 2008.

<sup>17</sup> Weinberg, L., *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick: New Brunswick Press, 1995, Kertzer, D., *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, New Haven: Yale University Press, 1996.

<sup>18</sup> Putnam, R., *Making Democracy Work – Civic traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press, 1993.

## 2 Teorie organizace politických stran

### 2.1 Úvod do zkoumání politických stran

Abych se mohl pustit do zevrubné analýzy organizačních teorií, bude zapotřebí se nejprve podívat na přehled metod, kterými se v současné politologii nahlíží na politické strany. K tomu je také nutné vysvětlit výběr zvoleného způsobu zkoumání a také uvést důvody, proč je právě organizační aspekt stran natolik důležitý při zkoumání transformace Italské komunistické strany.

Již na samotné definici pojmu politická strana se významní odborníci nedokázali shodnout, což nám brání přijmout nějakou formu všeobecné definice, která by zahrnovala všechna zkoumaná kritéria. Někteří autoři, jako např. Thomas Hodgkin, se tomuto problému vyhnuli velmi širokým definováním strany jako „politické organizace, která sama sebe pojímá jako stranu, a která je takto všeobecně přijímána.“<sup>1</sup> Úžeji pak tento pojem vymezil Fred Riggs, pro nějž stranou byla organizace nominující kandidáty do parlamentních voleb,<sup>2</sup> či Joseph LaPalombara s Myronem Weinerem, kteří k tomu ještě připojili zaměření se na uchopení a udržení moci jak samostatně, tak v koalici s ostatními subjekty.<sup>3</sup> Pro Sigmunda Neumanna zase byla podstatná soutěživost o veřejnou podporu s jinými názorově odlišnými skupinami.<sup>4</sup>

Pro účely této práce se však nejlépe hodí „minimální“ definice politické strany z pera Giovanniho Sartoriho. Ten ji viděl jako „politickou skupinu, jež se účastní voleb a jež je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů.“<sup>5</sup> Takto úzké vymezení je výhodné zejména pro popis a kategorizaci stran ve vysoce fragmentovaném prostředí, jaké je například charakteristické pro politický systém italské druhé republiky. Rovněž se domnívám, že tato definice v dostatečné míře odlišuje politické strany od zájmových skupin, a to právě důrazem na volební proces. Pouze politické strany chtějí pomocí voleb realizovat své cíle, zatímco zájmové skupiny se jich až na ojedinělé výjimky neúčastní. Jiný problém ve vztahu k pojmu politická strana představuje koncepce politického hnutí. I když je tuto entitu ve své počáteční fázi možné brát za širší fenomén s menší mírou

---

<sup>1</sup> Hodgkin, T., *African Political Parties*, London: Penguin, 1961, p. 16.

<sup>2</sup> Riggs, F., *Comparative Politics and Political Parties*, in: *Approaches to the Study of Party Organization*, ed: Crotty, W. J., Boston: Allyn and Bacon, 1968, p. 51.

<sup>3</sup> LaPalombara, J., Weiner, M., *Political Parties And Political Development*, Princeton: Princeton University Press, 1966, p. 64.

<sup>4</sup> Neumann, S., *Modern Political Parties. Approaches to Comparative Politics*, Chicago: Chicago University Press, 1956, p. 395.

<sup>5</sup> Sartori, G., *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno: CDK, 2005, p. 64.

organizovanosti než má politická strana,<sup>6</sup> v následujícím období vývoje hnutí prochází fází své institucionalizace (podobně jako politická strana při svém vzniku – viz níže Panebiancův model) a transformuje se právě ve standardní politickou stranu nebo skončí rozpadem a postupně zaniká.<sup>7</sup>

Po definování vlastního pojmu politická strana je neméně důležité podívat se na základní metody výzkumu tohoto fenoménu. Kay Lawson uvádí celkem pět různých způsobů zkoumání (historický, strukturální, behaviorální, funkčně systémový a ideologický), které se však v mnohém doplňují a překrývají.<sup>8</sup> Z výše zmíněných přístupů je pro účely této práce důležitá zejména metoda *strukturální analýzy*, která zkoumá stranickou strukturu a vztahy mezi jednotlivými organizačními úrovněmi (skladba členů, míra centralizace, zkoumání vertikální a horizontální struktury). Další využitým postupem pak je *funkčně systémový přístup*, který analyzuje roli strany v politickém systému příslušné země. Částečně je samozřejmě využít hojně používaný *ideologický přístup*, jenž zkoumá formulování stranického programu, intenzitu ideologického zaměření, či pro tuto práci podstatnou změnu ideologie v čase a její kompatibilitu s rétorikou dané strany.<sup>9</sup>

Pro více přehledné definování zvoleného postupu lze uvést v současnosti pravděpodobně nejpoužívanější konceptualizaci politických stran, a to zkoumání *organizace* nebo zaměření *ideologicko-politické*.<sup>10</sup> Nejdříve se zde krátce zmíním o druhé metodě, která však bude v práci využita jen okrajově (jde vlastně kombinaci historického a ideologického Lawsonova přístupu). Za základ pro zkoumání jednotlivých stranických ideologií je možné považovat Rokkanův koncept konfliktních linií (*cleavages*), na jehož základě pak byla postavena teorie stranických rodin. Za jejího průkopníka je považován německý politolog Klaus von Beyme, který zkoumal historický vývoj stran a jejich ideologické vymezení. Na základě těchto dat pak byl schopen identifikovat na deset stranických rodin, uvnitř kterých jsou strany spojené tzv. „duchovní spřízněností“.<sup>11</sup> Na Beymeho koncept pak navázala celá

---

<sup>6</sup> Kubát, M., Političtí aktéři-zájmové skupiny a politické strany, in: *Úvod do studia politické vědy*, ed: Cabada, L., Kubát, M., Praha: Eurolex Bohemia, 2004, p. 226.

<sup>7</sup> Klasickým případem úspěšné institucionalizace hnutí na politickou stranu jsou němečtí Zelení či italská Liga Severu. Neúspěchem naopak skončily pokusy o etablování širokých hnutí „typu fóra“ v postkomunistických zemích (Občanské hnutí, Maďarské demokratické fórum či litevský Sajúdis). Strmiska, M., *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*, Praha: Portál, 2005, p. 13.

<sup>8</sup> Lawson, K., *The Comparative Study of Political Parties*, New York: Martin's Press, 1976, pp. 1-26.

<sup>9</sup> Klíma, M., *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Radix, 1998, p. 17.

<sup>10</sup> Hloušek, V., Kopeček, L., *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*, Praha: Grada, 2010, p. 11.

<sup>11</sup> Stranické rodiny podle Beymeho jsou následující – liberálové, konzervativci, sociální demokraté, regionalisté, agráři, křesťanští demokraté, komunisté, extrémní pravice a ekologové. Beyme, K., *Political Parties in Western Democracies*, Aldershot: Gower Press, 1985, pp. 14-31.

řada autorů, z těch nejvýznamnějších uvedme Petera Maira s Casem Muddem, kteří kladli velký důraz na *cleavages* a ideologii definovali na základě kritérií genetického původu strany, jejích transnacionálních vazeb, programového obsahu a také podle lehce zavádějícího kritéria názvu dané strany.<sup>12</sup> Z dalších autorů zabývajících se danou problematikou lze zmínit Lewise a jeho dělení na 7 rodin či Gunthera s Diamondem, kteří ve snaze obsáhnout veškeré možné politické subjekty identifikovali dokonce skupin 15.<sup>13</sup>

Pro tuto práci však je mnohem podstatnější se zabývat organizačním aspektem stran, stejně jako to ve svých pracích činili klasikové politologie jako Duverger či Sartori. Nejen oni postupovali podle výše zmíněných metod tak, aby dosáhli definice ideální typologie politických stran. Již od 19. století ruku v ruce s postupným formováním politických subjektů se politologové snažili vytvořit co nejpřesnější typologii. Postupem času tak vznikly jednotlivé stranické organizační modely, jejichž základní charakteristika bude popsána v následující kapitole.

## 2.2 Organizační typy stran

Abych tedy mohl použít Panebiancův organizační model, bude zapotřebí se nejprve podívat na organizační typy politických stran, ze kterých toto schéma vycházelo. Většina autorů zkoumá stranickou organizaci s přesvědčením, že hlavním cílem politické strany je vyhrát volby, a tudíž jakákoli organizační změna je důsledkem stranické touhy k přežití.<sup>14</sup> Při popisu této organizační změny se pak obecně analyzují tři hlavní „tváře“ strany – strana v úřadu, strana jako organizace a strana jako elektorát (*the party in office, the party as organization, the party as electorate*).<sup>15</sup> Jednotlivé organizační typy stran se pak vyznačují rozdílnými vztahy právě mezi těmito třemi komponenty. Jako indikátory těchto rozdílů můžeme použít např. velikost členské základny, vztahy mezi jednotlivými stranickými úrovněmi, či vztahy

---

<sup>12</sup> Ne vždy totiž název strany odpovídá jejímu ideologickému ukotvení. Příkladem nám budiž portugalská liberálně-konzervativní Sociálně demokratická strana. Mair, P., Mudde, C., *The Party Family and its Study*, *Annual Review of Political Science*, no. 1, 1998, pp. 211-229.

<sup>13</sup> Lewis, P., *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, New York: Routledge. Diamond, L., Gunther, R., *Political Parties and Democracy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.

<sup>14</sup> Ishiyama, J., *What Kinds of Parties Are Emerging? Patterns of Successor Party Organizational Development*, in: *Communist Successor Parties In Post-Communist Politics*, ed: Ishiyama, J., New York: Nova Science Publishers, 1999, p. 133.

<sup>15</sup> Viz Schlesinger, J., *On the Theory of Party Organization*, *Journal of Politics*, vol. 46, 1984, pp. 369-400, či Katz s Mairem, kteří používají pojmy *the party in central office, the party in public office a the party on the ground*. Viz Katz, R., Mair, P., *The Evolution of party organizations in Europe: three faces of party organization*, *American Review of Politics*, vol. 14, 1994, pp. 593-617.

mezi volenými představiteli strany, nevolenými úředníky stranické byrokracie a stranickými aktivisty.<sup>16</sup> Další kritéria pak budou rozebrána u jednotlivých organizačních typů.

## STRANA NOTABILÁTU

První politické formace moderního typu, na které se dají aplikovat výše zmíněné indikátory, se začaly formovat již ve druhé polovině 19. století, a to v liberálních režimech západní Evropy vyznačujících se velmi omezeným volebním právem a tím také značně restriktivním přístupem k politické moci. Tehdejší úzká vládnoucí třída chápala politiku jako vyjádření jednoho národního zájmu, jehož implementaci pak má na starosti vláda. Tito neformální vůdci aktivní většinou pouze na parlamentní půdě chápali koncept politické strany Burkeovým prizmatem jako uskupení lidí, kteří se sjednotili za prosazení národního zájmu okolo jednotlivých principů, na kterých se všichni shodnou.<sup>17</sup> Tyto strany neusilovaly o nábor početné členské základny, ani se nesnažily o oslovení širokého spektra občanů právě z důvodu omezeného volebního práva.<sup>18</sup> Zároveň byla jejich aktivita příležitostná a většinou se omezovala pouze na období voleb.

Zatímco základní znaky tohoto organizačního typu strany lze identifikovat poměrně snadno, problém nastává u názvosloví. Podle Maxe Webera dominovala v 1. polovině 19. století v parlamentu uskupení zastupující zájmy několika velkých šlechtických rodin, čímž jim dává logicky název *aristokratické strany*.<sup>19</sup> S rostoucím vlivem městské buržoazie pak podle něj vznikaly místní politické kluby zastupující názory aktivistické intelektuální vrstvy „gentlemanů či vážených osobností“.<sup>20</sup> Poprvé se tak objevuje pojem *notables*, který pak konceptualizoval francouzský politolog Jean Charlot ve **stranu notáblů**. Jde o pojmenování, které převažuje rovněž v současném českém odborném diskurzu, kde mají ostatní níže uvedené pojmy různé negativní konotace.<sup>21</sup> Maurice Duverger pak přišel s definicí tzv. **strany kádrů**, kterou popsal jako subjekt preferující kvalitu svých členů nad kvantitou a vyznačující se flexibilní a slabou stranickou disciplínou založenou na osobních ambicích jednotlivých

---

<sup>16</sup> Ishiyama, J., 1999, p. 134.

<sup>17</sup> Katz, R., Mair, P., Changing Models of Party Organization and Party Democracy, *Party Politics*, vol. 1, no. 1, January 1995, p. 9.

<sup>18</sup> Například v Itálii až do roku 1913 mohli volit pouze muži alfabeti, což znamenalo pouhých 7% tehdejší populace. Guarnieri, C., *Il sistema politico italiano*, Bologna: il Mulino, 2006, p. 15.

<sup>19</sup> Otázkou je, zdali šlo o strany v moderním slova smyslu, navíc se jejich existence omezovala pouze na Spojené Království, a to pouze před reformou volebního práva v roce 1832.

<sup>20</sup> Weber, M., Politics as a vocation, in: *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed: Gerth, H., Mills, C., Oxford: Oxford University Press, 1946.

<sup>21</sup> Za všechny uvedme případ Duvergerovy *strany kádrů* mající negativní reminiscenci ke komunisty zprofanovanému významu. Novák, M., Strany a stranické systémy, in: *Úvod do studia politiky*, ed: Novák, M. et al., Praha: SLON, 2011, p. 558.



členů a na jejich schopnostech zajistit straně přízeň sponzorů.<sup>22</sup> V italském politickém diskurzu se naopak prosadil termín **strana elit**, k čemuž došlo v odkazu na Gaetana Moscu a jeho teorii elit jako dominantního prvku ve stranickém systému italského království na přelomu 19. a 20. století.<sup>23</sup>

V neposlední řadě se můžeme také setkat s obtížně přeložitelným pojmem tzv. *caucus party*, který odkazuje na praxi organizování stranických zasedání na místních úrovních, na nichž se skrz prostředky přímé demokracie řešily hlavní politické problémy. Nešlo tak již o stranu kádrů v pravém slova smyslu. Díky otevřenosti obyčejnému obyvatelstvu, i když stále pouze jeho privilegované vrstvě, mimoparlamentnímu původu a zájmu o problémy sociálně znevýhodněných lidí by šlo označit caucus party jako spojovací článek mezi stranou kádrů a její masovou následovnicí.<sup>24</sup>

Tento model byl spjat zejména s oblastmi silné koncentrace velké i malé buržoazie. Nejznámějším případem stranické organizace tohoto typu byl tzv. *Birminghamský caucus* pod vedením Josepha Chamberlaina, který byl v letech 1873-76 tamějším starostou a do historie se zapsal jako autor radikálních reforem, které výrazně zlepšily životní úroveň obyvatel v této vysoce industrializované aglomeraci.<sup>25</sup> To vše za přímého rozhodování místní buržoazie právě na setkávání caucusů. Od konzervativních politiků dostal nálepku „diktátora“, zatímco někteří tehdejší učenci byly konceptem strany sdružené kolem silného a rozhodného lídra natolik vyděšeni, že varovali před tzv. „amerikanizací“ britské politiky a zhoubnými důsledky, které by tento proces mohl přinést.<sup>26</sup> Jak dále uvidíme, nebylo to naposledy, co evropskou politikou hýbal strach z tohoto fenoménu.

Právě na konci 19. století, kdy strany notáblů/kádrů dominovaly v politických systémech liberálních evropských režimů, přišli nezávisle na sobě běloruský sociolog a státovědec Mojsej Ostrogorsky a britský historik James Bryce na nutnost zkoumat u

---

<sup>22</sup> Viz Duverger, M., *Les partis politiques*, Paris: Seuil, 1992.

<sup>23</sup> Mosca sám byl velmi kritický k samotné existenci politických stran a považoval je za sektářské skupiny s okultními a demagogickými rysy. Typickým příkladem takovéto „sektý“ pro něj bylo hnutí Mladá Itálie Giuseppe Mazziniho. Mosca, G., *Elementi di scienza politica*, vol. 1, Bari: Laterza, 1947.

<sup>24</sup> Reminiscence na tento typ stranické organizace můžeme dnes stále najít v některých státech USA, kde jak demokratická tak republikánská strana přijímá na lokální úrovni rozhodnutí právě tímto způsobem. Nejvíce je to pak patrné při volbě prezidenta.

<sup>25</sup> Jako příklad lze uvést zavedení bezplatného a sekularizovaného vzdělávacího systému, vybudování širokých městských bulvárů, vytvoření centrálního rozvodu plynu a elektřiny, sanace chudinských čtvrtí či vytvoření několika parků, městského muzea a veřejné plovárny. Marsh, P., *Joseph Chamberlain: Entrepreneur in Politics*, New Haven: Yale University Press, 1994, p. 85.

<sup>26</sup> Jako příklad lze uvést historika a velkého antisemitu Goldwyna Smithe či samotného zakladatele teorie politických stran Moiseje Ostrogorského. Viz Smith, G., *The United Kingdom: a Political History*, London: Macmillan, 1899 a Ostrogorski, M., *Democracy And The Organization Of Political Parties*, vol. 1, London: Macmillan, 1902.

politických stran jejich strukturu ze sociologického a behavioristického pohledu. Ostrogorsky sám pak konstatoval, že z organizačního hlediska „každá strana, i když byla vytvořena s nejlepšími úmysly, má tendence k degeneraci.“<sup>27</sup> Tímto negativním náhledem na politické strany pak ovlivnil celou řadu velkých osobností 20. století, jako příklad uveďme Maxe Webera či Roberta Michelse.

## MASOVÁ STRANA

Byl to právě německý sociolog Robert Michels, který navázal na Ostrogorského výzkum na poli organizace politických stran a výrazně přispěl k definování procesů odehrávajících se uvnitř politické strany a jejich vlivu na její celkovou organizaci. Zároveň také připravil teoretické základy k ukotvení pojmu masové strany, které následně provedl Maurice Duverger.

Ve svém slavném díle *Strany a vůdcové: k sociologii politického stranictví* z roku 1911 Michels formuloval několik základních premis o organizaci a fungování politických stran a jejich možnostech uvnitř demokratických politických systémů.<sup>28</sup> Nejznámější z nich, tzv. „železný zákon oligarchie“, nám říká (s odkazem na Ostrogorského), že každá forma organizace bez ohledu na to, jak je demokratická na svém počátku, se nakonec nevyhnutelně vyvine v oligarchii, což činí prakticky nemožnou existenci čisté demokracie, zejména ve velkých skupinách a organizacích. Podle Michelse jsou tedy demokracie a velké složité organizace v přímém rozporu.<sup>29</sup> To znamená, že je chování jedince vždy určováno charakteristikou skupiny a jejích lídrů. Za modelový případ považoval Sociálnědemokratickou stranu Německa, jejíž vedení se rekrutovalo ze světa intelektuálů buržoazního původu a zároveň zastupovalo zájmy dělnické třídy.<sup>30</sup> Další modelový případ pak v 50. letech rozpoznal Seymour Martin Lipset v Mezinárodní typografické unii (ITU).<sup>31</sup>

Na základě „železného zákona“ definoval Michels politické strany jako nepostradatelný prvek v moderních demokraciích a pro zkoumání těchto systémů považoval za nezbytné zabývat se stranickou organizací. Redukoval tak analýzu formy politické moci na analýzu rozdílných mocenských stupňů oligarchie uvnitř politického systému podle premisy

---

<sup>27</sup> Ostrogorski, M., 1902, p. 612.

<sup>28</sup> Pro účely této studie vycházím z Michelsovy práce přeložené do z německého originál do italštiny Alfredem Polledrem, *Sociologia del partito politico nella democrazia moderna: studi sulle tendenze oligarchiche degli aggregati politici*, vydané v roce 1912. V českém překladu pak dílo vyšlo pod názvem *Strany a vůdcové* v Orbisu v roce 1931.

<sup>29</sup> Michels, R., 1912, p. 204.

<sup>30</sup> Ibid., p. 210.

<sup>31</sup> Viz Lipset, Seymour Martin, *Union Democracy: the internal politics of the International Typographic Union*, New York: Free Press, 1956.

„Kdo říká organizace, říká oligarchie“.<sup>32</sup> Podle ní moderní demokratické systémy vyžadují vysoký stupeň politické organizovanosti, což vytváří politické strany, ve kterých je struktura moci dělena oligarchickým principem na menšinu, jenž řídí, a masu členů, kteří jsou řízeni.<sup>33</sup>

Dalším důležitým bodem vyplývajícím z Michelsova pesimismu je role, kterou sehrává stranické vůdcovství. Politické strany ze své podstaty produkují lídry oligarchického typu, jejichž přirozenou touhou je podíl na politické moci a neustálé rozšiřování vlastního dominia. V protikladu k vedení stran pak stojí apatické masy, které mají potřebu být vedeny a takřka automaticky vkládají své osudy do rukou kohokoli, kdo jim slíbí splnit jimi vysněný cíl. Takového vůdce pak oslavují a vzývají jeho kult osobnosti.<sup>34</sup> Vážným problémem, který může celou fungující oligarchickou strukturu ohrozit, je pak boj o moc uvnitř vedoucí skupiny způsobený např. generační propastí, odlišným sociálním zázemím či rozdíly v legitimitě moci (vertikálně je velmi nepravděpodobný).

Volení lídři opírají tuto legitimitu o nutnost konsensu se stranickými masami a vytváří tak **demagogické** vedení, zatímco straničtí lídři, kteří se dostali k moci díky kontrole stranického aparátu (klasická „party machine“ Weberovského typu), vytvářejí vedení **byrokratické**. Oba způsoby vedení jsou zpočátku v přímé kontrapozici, avšak později se podle další Michelsovy premisy o „konzervování stávající moci“ spojují, až se zcela promísí a vznikne opět jednolitá stranická elita – Michels považoval demagogii za velké nebezpečí samé podstatě politických systémů.<sup>35</sup>

Tyto fenomény měl Michels možnost pozorovat na nově se formujícím typu politických stran, který se začal viditelněji prosazovat po 1. světové válce v souvislosti se zavedením všeobecného volebního práva takřka ve všech evropských demokraciích. Do té doby mimoparlamentní a často také antisystémová uskupení najednou získala možnost oslovit velkou část nově vytvořeného elektorátu. Týkalo se to hlavně socialistických a křesťanských stran. Právě externí vznik těchto stran také zásadním způsobem ovlivnil jejich organizační strukturu, která se vůči stranám notabilátu vyznačovala propracovanou organizační strukturou a centralizovaným stranickým aparátem. Početná členská základna pak měla svůj význam v organizování jak volebních kampaní, tak běžného provozu strany (shromáždění,

---

<sup>32</sup> Michels, R., 1912, p. 205.

<sup>33</sup> Velmi dobrou analýzu Michelsova železného zákona zpracoval ve své studii Darcy Leach. Leach, D., „The Iron Law Again? Conceptualizing Oligarchy Across Organizational Forms“, *Sociological Theory*, vol. 23, no. 3, 2005, pp. 312-337.

<sup>34</sup> Le Bon, G., *Psychologie des foules*, Paris: Félix Alcar, 1895, cpt. III, <http://www.gutenberg.org/files/24007/24007-h/24007-h.htm>, 13. 12. 2011.

<sup>35</sup> Michels, R., 1916, p. 87.

demonstrace atd.).<sup>36</sup> Novum bylo financování těchto stran skrz placení pravidelných kolektivních členských příspěvků, které stranám umožňovaly vést volební kampaně, vydávat vlastní tiskoviny či platit stranický aparát.

V definování konceptu masové strany pak na Michelse navázal Maurice Duverger, který výše zmíněné znaky popsal ve svém klasickém díle *Les Partis Politique* z roku 1951. Na rozdíl od svého německého předchůdce však neviděl politickou stranu jako oligarchické uskupení, ale jako produkt „sociálních sil“, zejména skladby elektorátu. Tento „produkt“ se pak podle něj vyznačoval vertikální hierarchií a silnou ideologií založenou na účasti každého člena na stranickém rozhodování a spoléhající na svůj hlavní zdroj příjmů v podobě členských příspěvků.<sup>37</sup> Jak však správně poznamenávají Joseph a Mildred Schlesingerovi ve své stati o Duvergerovi, francouzský politolog dospěl k mylnému pozitivistickému závěru, že masové strany jsou jako demokratičtější instituce předurčeny, aby nahradily strany „kádrů“ tím, že na ně přenesou svoji masovou organizační strukturu.<sup>38</sup> Tato Duvergerova teorie nese název tzv. „nákazy zleva“ či do českého prostředí adaptovaného termínu „sinistrismus“.<sup>39</sup> K ní si navíc Duverger stanovil dosti nejednoznačná rozlišovací kritéria mezi oběma entitami, mezi nejdůležitější např. řadil touhu po funkcích v protikladu ke vzdělávání členské základny, což se u masových stran ukázalo jako nenaplněné očekávání.<sup>40</sup>

Dalším autorem, který se zabýval definováním masové strany, byl Sigmund Neumann. Na rozdíl od Duvergera však podrobněji zkoumal stranickou identitu a integraci straníků v rámci přidružených (vedlejších) organizací jako byly odbory a mládežnické organizace. Neumann tak stranu notabilátu nazývá *stranou individuálního zastoupení*, zatímco pro stranu masovou užívá s důrazem na sepětí členů s každodenním fungováním strany termínu *strana sociální integrace*.<sup>41</sup> Také námi níže analyzovaný Angelo Panebianco přispěl do diskuze se svým vlastním modifikovaným pojmem. Jak si dále rozebereme, Panebianco se soustředil

---

<sup>36</sup> Strmiska, M., 2005, p. 15.

<sup>37</sup> Duverger, M., 1992, pp. 151-182.

<sup>38</sup> Schlesinger, J., Schlesinger, M., Maurice Duverger and the Study of Political Parties, *French Politics*, No. 4, 2006, p. 59.

<sup>39</sup> „Nákaza zleva“ je doslovným překladem z anglického termínu *contagion from the left* a v českém prostředí o ni hovoří např. Michal Klíma, zatímco pojem „sinistrismus“ zavedl do českého prostředí Miroslav Novák. Viz Klíma, M., *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Redix, 1998, p. 43. a Novák, M., *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha: SLON, 1997, p. 154.

<sup>40</sup> Například francouzská Radikální strana byla v jeho očích stranou elit, zatímco podobně strukturovanou a programově blízkou socialistickou stranu (tehdy pod zkratkou *SFIO*) považoval za klasickou masovou stranu. Schlesinger, M., *The Cartel des Gauches: Precursor of the Front Populaire*, *European Studies Review*, Vol. 8, No. 2, 1978, p. 212.

<sup>41</sup> Neumann pak dále dělí tento typ do dvou kategorií podle demokratičnosti stranické ideologie na *strany demokratické integrace* (modelovým případem pro něj byly německá SPD a rakouská SPÖ) a *strany totální integrace*, ve kterých se člen vzdává všech svých práv ve prospěch monolitické stranické organizace (příklady komunistických a fašistických stran). Neumann, S., 1956, pp. 395-421.

zejména na výzkum centralistického stranického aparátu, který skrz rigidní vertikální hierarchii řídil chod strany. Z toho důvodu přichází s pojmenováním *masová byrokratická strana* (partito burocratico di massa).

#### CATCH-ALL STRANA

Masovou stranu jako finální stádium vývoje politických stran jako první zpochybnil v 60. letech americký politolog německého původu Otto Kirchheimer. Jako člen Frankfurtské školy odmítal pozitivistické vidění světa a jeho politické myšlení bylo ovlivněno Habermasovou tezí o „amerikanizaci“ evropské politiky, tj. situací, kdy je volič pasivním konzumentem a je mu vyhrazena role pozorovatele legitimizujícího rozdělení politické moci.<sup>42</sup> Již podruhé se tak v evropském politickém diskurzu řešila nákaza zhoubnou americkou politikou, která přináší negativní dopady na lokální stranické systémy. Tento proces je samozřejmě spjat se vzrůstající mocí masmédií, která transformují veřejnou komunikaci do marketingu, reklamy a televizní zábavy. Podle Petera Dahlgrena dokonce dochází k refeudalizaci společnosti, ve které je volič redukován na diváka, jehož údělem je nechat se pravidelně mobilizovat, ale jehož proniknutí do politických otázek je redukováno na minimum.<sup>43</sup> S tímto fenoménem pak jde ruku v ruce zvyšování důležitosti image politiků pomocí PR nástrojů či předvolebních analýz, což právě vede k Habermasem tolik kritizované personalizaci politiky.

Právě rozvoj těchto fenoménů podle Kirchheimera umožnil stranickým lídrům zapůsobit na mnohem větší část voličů stejným způsobem, jako se podnikatel snaží prodat své zboží zákazníkům.<sup>44</sup> Došlo podle něj k opuštění konceptu masové strany, která „se transformuje v catch-all stranu. Vzdává se tak pokusů o intelektuální a morální povznesení mas, přičemž se více přiklání směrem k volební scéně ve snaze zaměnit působnost do hloubky za více bezprostřední volební úspěch.“<sup>45</sup> Na základě tohoto vývoje pak Kirchheimer definoval nový model politické strany a nazval ho *catch-all strana* (pokud bychom chtěli tento pojem nutně přeložit do českého jazyka, tak by nejbližší byl zřejmě termín strana univerzálního typu).

Catch-all model se podle Kirchheimera vyznačuje pěti základními znaky<sup>46</sup> – 1) Došlo k drastickému snížení stranické ideologie doprovázenému nárůstem vlivu zájmových skupin. Nastupující sekularizace a oslabování dělnické třídy a zároveň nárůst umírněné střední třídy

---

<sup>42</sup> Habermas, J., *Strukturální přeměna veřejnosti*, Praha: Karolinum, 2000, p. 15.

<sup>43</sup> Dahlgren, P., *Television and the Public Sphere*, Thousand Oaks: Sage, 1995, p. 25.

<sup>44</sup> Kirchheimer, O., 1966, p. 192.

<sup>45</sup> Ibid., p. 184.

<sup>46</sup> Ibid., p. 190.

měly za následek sníženou intenzitu ideologického boje, na jehož základě kdysi vznikly masové strany. Strany se tak začínají posunovat pryč ze společnosti směrem ke státnímu aparátu, což se odráží v poklesu jejich politického aktivismu.

2) Pokračující posilování stranického vedení, jehož akce jsou nyní posuzovány podle schopnosti efektivně řešit problémy v rámci celého sociálního systému spíše než podle úspěšnosti při prosazování úzce vymezených zájmů.

3) Oslabení role individuálního člena strany, ta je posuzována jako historický relikt, který může poškodit image nově budované catch-all strany. Dochází ke stále většímu prohlubování rozdílů mezi členy a stranickými lidry. Stranické vedení tak začíná na úkor členské základny dominovat ve všech sférách stranických aktivit.

4) Překročení limitů třídní společnosti směrem k co nejširšímu náboru voličů. Strana dává přednost nejisté a podmíněné podpoře voličů před pevným ideologickým sepětím s oddanými straníky. Katolické strany tak např. můžou soupeřit o hlasy všech voličů, vyjma radikálních anti-klerikálů. Tím dochází k nárůstu volatility mezi jednotlivými stranami, která podle některých autorů vede k destabilizaci voličstva a potažmo ke zvýšení nestability celých stranických systémů.<sup>47</sup>

5) S nárůstem finančních nároků stran na vedení stále nákladnějších volebních kampaní přestaly k financování stačit stranické příspěvky členů, jejichž počet také doznal, následkem oslabení ideologického apelu, značného poklesu. Strany se tak musely otevřít různým zájmovým skupinám a zároveň se staly existenčně závislé na volebních výsledcích, neboť došlo k zavedení státních finančních příspěvků vázaných na procento získaných hlasů.

První, kdo se dokázal na novou situaci adaptovat, byli socialisté, či jak je nazývá Kirchheimer – „lidové strany“.<sup>48</sup> Tyto strany selhaly v integraci svých voličů do oficiálního politického systému, zejména přes odpor „buržoazních“ stran (zejména liberálů a křesťanských demokratů). Byly nuceny vzdát se svého úsilí politicky vzdělat neprivilegované občany a místo toho se soustředily na maximalizování počtu jejich hlasů ve volbách. Tato přeměna se však neodehrávala bez problémů. Kirchheimer byl velmi kritický k vývoji catch-all stran. Svoji argumentaci zakládal na sociálně demokratické perspektivě a na důrazu na

---

<sup>47</sup> Viz Pedersen, M., *The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility*, *European Journal of Political Research*, vol. 7, no. 1, 1979, pp. 1-26.

<sup>48</sup> Podle něj mohou catch-all model úspěšně adoptovat pouze velké strany, jelikož ty malé (regionální, konfesijní, agrární, profesionistické) se orientují na úzce programově vymezenou klientelu. Catch-all stranami se rovněž nemohou stát strany antisystémové, které se vymezují proti stávajícímu systému, mají nulový koaliční potenciál a nemohou tak zapůsobit na univerzalistické hodnoty. Kirchheimer, O., 1966, p. 184.

práva neprivilegovaných vrstev, které se právě díky novému stranickému modelu ocitly v ohrožení. Tento model by fungoval pouze v ideálním případě, kdy by všechny vrstvy obyvatel měly rovný přístup ke vzdělání, což podle Kirchheimera není uskutečnitelné.

Podle něj naopak dochází k tomu, že transformace masových stran na catch-all redukuje jejich zastupitelskou funkci, kterou striktně omezuje na „efektivní výběr politického personálu“.<sup>49</sup> Tyto nové elity by pak naplňovaly své vlastní politické ambice na úkor mobilizace občanů k základním přeměnám společnosti tak, jak to zamýšlely masové strany. To vzbuzovalo v Kirchheimerovi strach z následného zneužití popularity nějakým demagogem za účelem ustavení pseudo-legitimní autokracie, čemuž se dá podle něj zabránit pouze posílením pravidel demokracie, politických práv občana a zajištěním svobodných voleb.<sup>50</sup> Dalším velkým nebezpečím je podle Kirchheimera postupné splnutí catch-all stran se státem, kdy se stávají stále více a více závislé na státních prostředcích (klasickým případem jsou finanční příspěvky vázané na procento získaných hlasů či na počet získaných křesel ve volbách). Prakticky se vytrácí jejich opoziční potenciál spojený se snahou o základní změny systému, což systém zakonzervuje ve stavu, kdy se strany oddělily od občanské společnosti a ponechaly tak občanovi jako jednotlivci pouze pasivní roli ve stranické politice.<sup>51</sup>

Kirchheimer tak jako první upozoroval formování strany založené na procesu depolitizace, konstantního oslabování opozice a absolutní moci volebních mašin. Tento proces charakterizoval sice za politováníhodný, avšak nevyhnutelný.<sup>52</sup> Ke stejnému závěru došel o rok později ve své studii *Political Parties in Western Democracies* i americký politolog Leon D. Epstein. Ten tvrdil, že pro strany není výhodné nabízet občanům možnost participace na politickém procesu, naopak je nutné omezit vnitrostranickou demokracii a aktivismus, aby tak strany zůstaly konkurenceschopné ve volebním klání. Tento proces Epstein nazývá *contagion from the right* – ekvivalent českého pojmu „dextrismus“,<sup>53</sup> jelikož jednoznačným vítězem celého procesu budou nesocialistické strany, které postupem času převezmou dominantní roli.

---

<sup>49</sup> Krouwel, A., *Otto Kirchheimer and the Catch-all Party*, West European Politics, no. 2, vol. 26, April 2003, p. 32.

<sup>50</sup> Kirchheimer měl v dobré paměti neslavný konec Výmarské republiky. V 60. letech pak hleděl s podezřením na vládu Charlese De Gaulla ve Francii a do protikladu dával demokracii v USA. Kirchheimer, O., *Politics and Justice*, *Social Research*, No. 22, 1955, p. 379.

<sup>51</sup> Krouwel, A., 2003, p. 36.

<sup>52</sup> Panebianco, A., 1989, p. 267.

<sup>53</sup> Činí tak ve zjevné narážce na Duvergerovu teorii „sinistrismu“, která přinese dominanci masových social. stran. Epstein, L., *Political Parties in Western Democracies*, New Brunswick: Transaction, 2000, p. 99. Epstein sice používá pojmu “nákaza zleva” (*contagion from the left*), ale tato studie se bude držet české terminologie Miroslava Nováka používajícího právě pojmy dextrismus a sinistrismus. Novák, M., 1997, p. 154.

Na rozdíl od Kirchheimera tedy nepovažoval catch-all model za nový fenomén, ale za znovuobjevení se struktury starých elitistických stran. Navíc se od svého pesimistického německého kolegy, který nově vzniklého modelu litoval, Epstein lišil v pozitivním vidění celého vývoje, nejenže je to podle něj proces nevyhnutelný, ale také mající příznivý dopad na fungování politického systému, ve kterém již značně opotřebované masové strany ztratily svůj progresivní potenciál.<sup>54</sup> Pozitivně viděl také fakt (který pozoroval zejména u amerických politických stran), že „strany, stejně jako soukromé společnosti, jsou úspěšné ve využívání moci státu k ochraně svých vlastních zájmů.“<sup>55</sup>

Vycházejíc z těchto základních premis se v následujících letech většina teoretiků politických stran věnovala zejména fenoménům „konce ideologie“ a oslabování sociálního štěpení<sup>56</sup>, důležitosti silícího stranického vedení, které slouží jako odrazový můstek pro dominantní politické individuality, či významu plošných průzkumů veřejného mínění pro vytváření volebních strategií.<sup>57</sup> Zkoumána byla také otázka vágnosti a nekonkrétnosti volebních slibů jako typický znak catch-all stran.<sup>58</sup>

Většina odborníků se pak dnes shoduje, že nedošlo k všeobecnému rozšíření catch-all modelu po celé západní Evropě. Tohoto ideálního stranického typu dosáhly pouze velké strany, zatímco ty malé si i v současnosti zachovaly svůj význam ve stranickém systému i svoji ideologickou vyhraněnost. Na druhou stranu se nedomnívám, že se dá hovořit o negaci snížení významu ideologického prvku stran, či dokonce o opětovném nárůstu jeho důležitosti.<sup>59</sup> Hlavním argumentem této teze je existence protestních stran, které se dokázaly etablovat v politických systémech některých zemí (Itálie, Francie, Belgie, Německo). Jak však můžeme vidět z následného vývoje těchto stran, tak u nich většinou došlo k zmírnění či rovnou odstranění protestní rétoriky, aby tak rozšířily okruh svých potenciálních voličů a zvýšily svůj koaliční potenciál, což jsou znaky typické právě pro model catch-all strany.<sup>60</sup>

Ve snaze přiblížit ideáltyp catch-all strany reálným podmínkám nestabilního volebního trhu přišli někteří autoři s tezí tzv. *vulnerability*. Peter Mair ji viděl v oslabování organizační akceschopnosti strany a ztrátě trvalé a solidní voličské podpory vedoucí k ostré

---

<sup>54</sup> Epstein, L., 2000, p. 118.

<sup>55</sup> Epstein, L., *Political Parties in the American Mold*, Madison: University of Wisconsin Press, 1986, p. 171.

<sup>56</sup> Broughton, D., Donovan, M., *Changing Party Systems in Western Europe*, London: Pinter, 1999.

<sup>57</sup> Maor, M., *Political Parties and Party Systems*, London: Routledge, 1997.

<sup>58</sup> Mair, P., *Party System Change: Approches and Interpretations*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

<sup>59</sup> Viz Dalton, R. J., Kuechler, M., *Challenging the Political Order*, Cambridge: Polity Press, 1990 či Klíma, M., *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Radix, 1998.

<sup>60</sup> Případem takovéto přeměny jsou italská Liga Severu, která prakticky opustila svoji separatistickou rétoriku a adoptovala klasickou pravicovou populistickou politiku. U francouzské Národní fronty zase došlo s odchodem Jean-Marie Le Pena ke zmírnění rétoriky s cílem stát se přijatelnou pro širší voličské vrstvy.



konkurenci s ostatními podobně zaměřenými stranami a podporující vysokou volatilitu voličů (existence tzv. „voliče kverulanta“).<sup>61</sup> Steven Wolinetz pak pozoroval tuto „zranitelnost“ v rozšiřující se propasti mezi stranou a voličem. Přišel tak s podobnou myšlenkou jako Mair, a to že chování voliče je nepředvídatelné a dá se jen stěží dopředu odhadnout. Zároveň také představil nové kritérium pro vznik catch-all stran založené na rozdílných typech stranických systémů – bipartismus nenutí strany zaujímat vyhraněná ideologická stanoviska vůči programově blízké straně, zatímco umírněný či polarizovaný pluralismus vede k vymezení strany vůči svým ideologickým „sousedům“.

Wolinetz se tedy domnívá, že zejména v polarizovaném pluralismu je existence catch-all stran značně ztížena a přichází s pojmy *programmatic* a *issue-opportunistic party*, což jsou strany, u kterých dominuje vyhraněný program respektive důraz na úzce vymezenou, konkrétní a povětšinou praktickou problematiku. Tím se tyto strany liší od obecného a univerzalistického catch-all modelu.<sup>62</sup>

## KARTELOVÁ STRANA

Posledními, kdo Kirchheimerovu teorii rozvinuli, byli Robert Katz a Peter Mair, kteří ve své stati model catch-all strany rozšířili a zasadili ho do kontextu 90. let. Ve svém výzkumu kladli hlavní důraz na vztahy politických stran, státu a občanské společnosti u jednotlivých stranických modelů. Stranu notabilátu (Katz a Mair užívají pojmu strana kádrů) viděli jako průsečík státu a společnosti. Prakticky titíž lidé, kteří tvořili elitistické „kluby“ zastupující pouze malý segment společnosti, zastávali funkce ve státní správě. V 19. století byla zároveň hranice mezi státem a občanskou společností velmi nejasná a často se obě entity překrývaly.<sup>63</sup>

Rozšíření všeobecného volebního práva pak vedlo k razantnímu rozšíření občanské společnosti a k jejímu jasnému oddělení od státu. Masové politické strany fungovaly jako nástroj kontroly voličů směrem k jimi voleným představitelům ve státních funkcích. Tím strany plnily funkci mostu či spojení právě mezi občanskou společností (masou voličů) a státem (vládou). Přestože masové strany penetrovaly stát díky obsazováním funkcí ve státní správě, zůstávaly stále pevně zakotveny v občanské společnosti skrz závislost na své členské základně a jejích finančních příspěvcích.<sup>64</sup>

---

<sup>61</sup> Mair, P., Continuity, Change and the Vulnerability of Party, *West European Politics*, vol. 12, no. 4, 1989, pp. 169-188.

<sup>62</sup> Wolinetz, S., Party System Change: The Catch-all Thesis Revisited, *West European Politics*, vol. 14., no. 1, 1991, pp. 117-127.

<sup>63</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, p. 9.

<sup>64</sup> *Ibid.*, p. 11.

Na základě Kirchheimerem popsaných znaků catch-all strany definovali Katz s Mairem nový model vztahů mezi stranou a společností. Politické strany ztratily s poklesem významu ideologie a se ztrátou důležitosti členských příspěvků vazby na občanskou společnost a staly se na ní naprosto nezávislé. O to více však penetrovaly do státní sféry, na které se staly prostřednictvím volebních finančních příspěvků velmi závislými. Z pozice spojnice mezi společností a státem se tak posunuly do funkce zprostředkovatele (brokera) požadavků občanské společnosti směrem ke státní moci. Katz a Mair dokonce tvrdí, že catch-all strany mají Janusovu tvář, kdy na jednu stranu tlumočí a prezentují požadavky občanské společnosti státnímu aparátu a na stranu druhou jedná jako zástupci tohoto aparátu a obhajují jeho politiku před veřejností.<sup>65</sup>

Podle této nové koncepce tak principy fungování demokratického systému leží ve smlouvání a uspokojení na sobě nezávislých a často protichůdných zájmů, což je jen další způsob, kterým se dá vysvětlit zvýšená volatilita voličů a nestabilita stranických systémů. Navíc tím dochází k potvrzení Michelsova „železného zákona oligarchie“ avšak se zásadním rozdílem, že strana-zprostředkovatel je v catch-all modelu vnímána jako pozitivní typ stranické oligarchie.<sup>66</sup> Úspěšnost takovéto strany pak není dána pouze její schopností přitáhnout voliče, ale zejména schopností manipulovat státním aparátem. Strany se tak stávají natolik spjaté se státním aparátem, že jim jeho institucionální struktura pomáhá, aby lépe odolávaly výzvám nově mobilizovaných alternativ. Jinými slovy, zatímco dříve bylo přežití stran závislé na jejich volebním úspěchu, nyní mohou bez obav z vnějšího ohrožení uspět všechny najednou (rozumí se tím dosažení na dostatečné finanční prostředky od státu a také získání částečného podílu na moci skrz funkce ve státním aparátu).

Katz a Mair upozorňují, že takto nastavené prostředí se odklání od klasického ideálního univerzalistického typu catch-all strany a naopak vytváří ideální podmínky k vytváření politických kartelů, ve kterých mají všechny strany zajištěn přístup ke zdrojům a vysokou šanci na přežití.<sup>67</sup> Tento nový model pak nazývají *kartelovou stranou*. Vůči catch-all stranám se tento stranický typ vyznačuje několika viditelnými rozdíly – 1) Organizace strany funguje na základech tzv. *stratarchie*, podle které má každá stranická buňka svoji relativní míru autonomie, zatímco si vedení strany udržuje stejně dominantní postavení jako u catch-all stran. Rozdíl je však u role jednotlivých členů strany. Stírají se rozdíly mezi prostými členy a

---

<sup>65</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, p. 13.

<sup>66</sup> Více o fungování strany jako zprostředkovatele viz Truman, D., *The Governmental Process*, New York: Knopf, 1951 či Dahl, R., *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: University of Chicago Press, 1956.

<sup>67</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, p. 16.

sympatizanty strany, přistupováno k nim je ne jako k organizovanému tělesu, ale jako k individualitám. Ty pak mají větší vliv než u catch-all stran, a to prostřednictvím posílení prvků přímé demokracie uvnitř kartelových stran (přímá volba kandidátů, stranické plebiscity aj.), což zase naopak takřka minimalizuje roli členů strany na střední úrovni, tedy těch co tvořili páteř masových stran.

2) Vytrácí se poslední zbytky vazeb na společnost. Strany se tak stávají součástí státního aparátu a uzavírají mezi sebou kartelové dohody, které mají zabránit etablování nově institucionalizovaných alternativ. Všechny „staré“ subjekty mají společný zájem v kolektivním organizačním přežití. Koncentrují se tak výlučně na svůj volební profil, který je ale zároveň oslaben vzájemnou „nesoutěživostí“ s ostatními členy kartelu. Klasickým příkladem těchto omezených volebních pobídek je švýcarský stranický systém a jeho „magická formule“, podle které si strany rozdělují stále stejným poměrem křesla v exekutivě,<sup>68</sup> či tzv. „Cencelliho manuál“, podle kterého získávaly křesla strany během italské první republiky.

3) Financování skrz veřejné zdroje jako kompenzace za obdržené mandáty ve volbách se stává ještě důležitější než u catch-all stran. Strany rovněž získávají kapitál z propojení se státním aparátem.

4) Volební kampaně a obecně prezentování strany se výrazně podřizuje politickému marketingu. Nákladné volební kampaně jsou profesionální a centralizované a plně se spoléhají na využití moci masmédií. Akcentován při nich je často bezobsažný „politický vzkaz“, který vytěšňuje volební program.

5) Dochází k úplnému vymizení ideologických aspektů při určování programu. Tím se také stírají ideologické rozdíly mezi jednotlivými stranami a stranickému systému dominuje všeobjímající konsensus, čímž se vytrácí politická soutěž a hlavní cílem stran se stává stabilita. Ta má pak za následek pokles zájmu o volby a politiku obecně ze strany voličů, kteří nedokáží mezi stranami jasně odlišit politickou alternativu.<sup>69</sup>

Výskyt těchto stran vyplývá z podobných premis, jako u Wolinetzovy programové strany. V prostředí silných, nikým neohrožovaných a zároveň v opozici vůči sobě stojících catch-all stran (Velká Británie) je vznik kartelu prakticky vyloučen. Na druhou stranu

---

<sup>68</sup> Od roku 1959 si křesla rozdělovali poměrem 2:2:2:1 liberálové, křesťanští demokraté, sociální demokraté a Švýcarská lidová strana. Od roku 2008 je pak poměr 2:1:2:1:1, kde se jako pátá strana připojila nově vytvořená Konzervativní demokratická strana Švýcarska (BDP).

<sup>69</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, pp. 18-21.

v pluralitních systémech vyznačujících se vysokou mírou kooperace mezi stranami a štědrými státními příspěvky (Německo, Rakousko, Skandinávie, Itálie) je vytvoření kartelových stran velice pravděpodobné.

Záměrem kartelové strany v pojetí Katze a Maira tedy není vyhrát s co nejlepším výsledkem volby, ale naopak minimalizovat cenu případné volební porážky. Demokracie v pojetí kartelových stran se tak limituje na dosažení sociální stability, ve které se volby redukuje na službu státu, kterou poskytuje občanské společnosti, aby tak lidem poskytl poklidný rituál pravidelné obnovy politických elit. Jelikož je kartelová politická strana součástí státního aparátu, tak vlastně pomocí této služby občanům garantují existenci sama sebe.<sup>70</sup>

Po svém zveřejnění v polovině 90. let byl koncept masové strany podroben rozsáhlé kritice pro některé zásadní nedostatky. Prvním, kdo se pustil do polemiky s Katzem a Mairem, byl holandský politolog Ruud Koole. Vyčítal jim zejména přílišné zaujetí hledáním ideálního dominantního typu strany bez ohledu na odlišné podmínky vzniku stran v jednotlivých evropských zemích (historický vývoj, formování stranického systému, volební systém). Na holandském stranickém systému také Koole vyvrací Katzovu a Mairovu tezi o dominanci kartelových stran ve veřejném mediálním prostoru, rovný přístup k nezávislým médiím naopak považuje za protiváhu vůči tvorbě kartelů.<sup>71</sup> Další autoři pak modelu kartelové strany vyčítají jeho přílišnou obecnost a tím pádem obtížnou aplikovatelnost na konkrétní politické subjekty,<sup>72</sup> či jsou skeptičtí k samotné definici pojmu, který považují za příliš vágní a složitě odlišitelný od modelu profesionálně-volební strany.<sup>73</sup>

Dle mého názoru nejvýstižněji popisuje nedostatky kartelového modelu Maxmilián Strmiska ve svém manuálu k politickým stranám. Podle něj si každá současná politická strana, která si chce zajistit dlouhodobější přežití, musí zachovat část z organizační struktury jak masové, tak catch-all strany. Pokud by se řídila striktně podle ideálního typu kartelové strany, hrozilo by jí, že by se stala formací „na jedno použití“, která vděčí za svůj úspěch populárnímu lídrovi či využití aktuálního společenského problému.<sup>74</sup> Strany tak sice mohou

---

<sup>70</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, p. 22.

<sup>71</sup> Nezávislé sdělovací prostředky by podle Kooleho měly být „spravedlivě“ kritické vůči všem politickým stranám bez ohledu na to, jestli jsou spjaté se státním aparátem, či se jedná o nové politické alternativy. Koole, R., Cadre, Catch-All or Cartel: A Comment on the Notion of the Cartel Party, *Party Politics*, no. 2, 1996, 507-524.

<sup>72</sup> Herbut, R., Interes polityczny – proces instytucjonalizacji polityki grup interesu oraz jej modele, in: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, ed: Szmulik, B., Zmigorski, M., Lublin: UMCS, pp. 379-397.

<sup>73</sup> Ishiyama, J., What Kinds of Parties Are Emerging?, in: *Communist Successor Parties in Post-communist Politics*, ed: Ishiyama, J., New York: Nova Science Publishers, 1999, pp. 131-155.

<sup>74</sup> Strmiska, M., 2005, p. 18.

jedno volební období uspět s chováním připomínajícím kartelovou stranu, nicméně pokud nechtějí být marginalizovány, musí přijmout standartní organizační strukturu profesionálně-volebních stran.

V následující kapitole bude rozebrán právě model profesionálně-volební strany a jeho specifika. Autor tohoto schématu, italský politolog Angelo Panebianco vystavěl svůj organizační model na základě přeměny stranické struktury, což bylo téma do té doby opomíjené většinou autorů, kteří při analýze Kirchheimerovy catch-all strany vycházeli zejména ze sociologického výkladu fungování politických stran.

## 3 Profesionálně-volební strana v kontextu italského stranického systému

### 3.1 Panebiancův organizační model

Italský diskurs o politických stranách a jejich organizaci byl dlouhou dobu ovlivněn tradičním negativistickým pohledem na politické strany jako takové, který se v Itálii formoval na konci 19. století. Pohledem tehdejších autorů vykazovala liberální savojská monarchie znaky slabého parlamentarismu, který byl nucen překonávat jak vnější problémy legitimacy ve sporu s papežem, tak vnitřní rozbroje mezi monarchisty a republikány. V tomto silném anti-parlamentním prostředí byly strany viděny jako sektářské skupiny podobné svobodným zednářům, které mají své symboly a zejména svoji ideologii, již nejsou ochotny obětovat žádnému kompromisu.<sup>1</sup>

Krise politického systému liberálního státu v předvečer 1. světové války pak byla viděna jako potvrzení destabilizačního vlivu stále více se štěpícího politického spektra, tentokrát na bázi sociálních rozdílů. To pak mělo znemožňovat existenci kompaktních vlád, které tak byly absolutně závislé na vyjednávání uvnitř parlamentu. Strany notabilátu čelily v Itálii na přelomu 19. a 20. století silnému tlaku mimoparlamentních a antisystémových uskupení nekooperujících se státním aparátem. Na jedné straně to byli socialisté zastupující emancipující se dělnickou třídu na severu země a na straně druhé kněží a ostatní církevní hodnostáři mající vliv na venkově a na jihu země a dodržující papežské prohlášení *non expedit*, které zakazovalo katolickým věřícím účastnit se voleb.<sup>2</sup> Liberálním politikům v parlamentu tak nezbyvalo, než pomocí omezeného volebního práva udržovat křehký status quo a držet výkonnou moc pomocí rychle se střídajících a *ad hoc* skládaných vlád, jejichž přežití záviselo na uspokojení individuálních požadavků jednotlivých poslanců.<sup>3</sup>

Nedůvěra ke stranám jako nezbytné součásti politického systému se ještě prohloubila během období fašismu, kdy byly vyzdvihovány přednosti korporativní vlády jedné strany nad pluralitním chaosem demokracie. Tzv. „fašistická demokracie“ nebyla hlavně ve své počáteční fázi nic jiného, než vyústěním elitistických teorií o úzké skupině řídicí chod celého

---

<sup>1</sup> Vůdčím představitelem italských „elitistů“ byl Gaetano Mosca, pro kterého typickou politickou sektou bylo hnutí Mladá Itálie Giuseppe Mazziniho. Mosca, G., *Elementi di scienza politica*, vol. 1. Bari: Laterza, 1947.

<sup>2</sup> *Non expedit*, v překladu „nevyhovuje“, byla odpověď papeže Pia IX. (poprvé v roce 1868) na otázku biskupů, zdali se mohou jejich věřící účastnit politického procesu ve státě, který Svatému stolci zabral takřka veškeré jeho území. *Non expedit* oficiálně zrušil až papež Benedikt XV. v roce 1919 v souvislosti se zavedením všeobecného volebního práva v Itálii. K uznání existence italského státu ze strany Vatikánu pak došlo o dalších deset let později podpisem Lateránských dohod.

<sup>3</sup> Toto období se zapsalo do dějin jako „*trasformismo*“. Poprvé s tímto pojmem přišel státovědec a právník Luigi Palma. Palma, L., *Del principio di nazionalità nella moderna società europea*, Milano: Biblioteca Utile, 1867

státu (jednalo se zejména o Velkou fašistickou radu před jejím oslabením v roce 1938, kdy se však Itálie již vydala směrem k totalitarismu nacistického typu). Politická filozofie anti stranictví se v podobě nově vznikajících fakult politických věd rychle prosadila mezi italskými politology a velmi výrazným způsobem ovlivnila i jejich poválečnou myšlenkovou katarzi.<sup>4</sup>

Po 2. světové válce byly v rámci všeobecného negování veškerých fašistických teorií a v souvislostech nově vznikajícího systému postaveného na fungování tří velkých stran (Křesťanské demokracie-DC, Italské socialistické strany-PSI a PCI) společenské vědy v Itálii velmi výrazně ovlivněny Mauricem Duvergerem, jeho zákony a výzkumem masových stran. Rozvojem těchto teorií pak dosáhlo světového věhlasu hned několik italských politologů, včetně slovnutného Giovanniho Sartoriho. Stranou zájmu však zůstával organizační rámec politických stran a jeho přeměna tváří tvář krizi tradičních masových stran. O nápravu tohoto stavu se ve své dnes již klasické analýze *Modelli di partito* z roku 1982 postaral boloňský profesor Angelo Panebianco.

Ve svém přístupu ke stranické organizaci se Panebianco musel nejprve vypořádat se dvěma stále převládajícími předsudky v teoriích politických stran. A to s „předsudkem sociologickým“ tvrdícím, že strany jsou politickým vyjádřením sociálních rozdílů a že fungují jako jejich zrcadlo, což bylo aplikováno zejména na dělnické a buržoazní strany.<sup>5</sup> Panebianco ho správně odmítl s poukazem na nemožnost mechanické aplikace typu strany na její organizační model a na přílišnou složitost a specifitu vztahů mezi stranou a jejím elektorátem.<sup>6</sup> Dále se musel vypořádat také s „předsudkem teleologickým“, který přisuzuje stranám a priori jejich cíle vycházející z příslušných ideologických základů. Tvrdí také, že jediným *raison d'être* politických stran jsou jejich cíle, a za příklad uvádí strany radikální či revoluční.

K překonání těchto premis Panebianco definoval pojem politické strany jako „arény, tedy místa konfliktu o kontrolu nad zónami nejistoty“.<sup>7</sup> Co myslel těmito zónami? Jedná se o oblasti, které jsou důležité jak pro vnitřní, tak pro vnější chod strany jako např. rozhodovací pravomoci, vztahy s veřejností, financování, nábor nových členů či formální pravidla. O tyto oblasti pak svádí boj skupina hráčů (předseda strany, jednotliví členové vedení, sponzoři,

---

<sup>4</sup> První fakulta politických věd byla založena v roce 1925 na universitě v Perugii Sergiem Panunziem, revolučním syndikalistou a hlavním teoretikem fašismu 20. let, mj. autorem slavné definice fašismu jako „revolučního konzervatismu“. Viz Panunzio, S., *Lo stato fascista*, Bologna: Cappelli, 1925.

<sup>5</sup> Michels se domníval, že takto jednají rovněž strany ovládané oligarchií. Klasická práce podporující sociol. předsudek viz Eldersweld, S., *Political Parties: a behavioral analysis*, Chicago: McNally, 1964.

<sup>6</sup> Panebianco, A., 1989, p. 25.

<sup>7</sup> Ibid., 24.

odboráři...), která navenek tvoří dominantní koalici, jež ovládá chod strany. Do jaké míry je tato koalice pevná a trvalá nebo naopak nekompaktní a s krátkou životností pak záleží na schopnosti distribuovat „stimuly“ členské základně. Tyto pobídky mohou mít buď *kolektivní* charakter, zpravidla morální, cílený na ideologické členy a jejich sounáležitost se stranou a založený na solidaritě a rovnosti s ostatními členy, či charakter *selektivní* zaměřený na získání moci, statusu či materiálního prospěchu uvnitř strany profesionálními kariéristy. Podle Panebianca totiž „i ten nejposlednější straník kontroluje vlastní maličkou zónu organizační nejistoty“ a stává se tak pro stranu potřebným.<sup>8</sup>

Právě analýzou vnitrostranického chování jednotlivých „zájmových“ skupin se dá vyvrátit výše popsáný sociologický předsudek. Dominantní koalice aktérů tvoří heterogenní prvek, který naslouchá a reaguje jak na vnitřní, tak na vnější podněty bez ohledu na sociální dělení. Příkladem je samotná existence catch-all stran, která je na těchto principech postavena. Dá se jí vyvrátit rovněž zmíněný teleologický stereotyp. Mezi členy strany jsou distribuovány „pobídky“ výměnou za podporu, na základě které jsou *ad hoc* formovány cíle strany, které jsou tak vzdáleny prapůvodním ideologickým základům.

Po vyvrácení stereotypních argumentů Panebianco analyzoval vlastní organizační vývoj stran. Nejprve tyto strany charakterizoval jako „dobrovolná byrokratická sdružení udržovaná věrností elektorátu identifikujícího se s tímto sdružením a vyrovnávající potřebu uspokojit individuální zájmy s potřebou udržovat organizační loajalitu“.<sup>9</sup> Poté v organizačním modelu vycházel z premisy, že strany si po svém vzniku musí projít fází institucionalizace, než u nich dojde k „organizační dospělosti“.<sup>10</sup> Tento proces pak podmínil několika základními charakteristikami. Podle způsobu rozvoje strany a jejího pronikání do společnosti se dá hovořit o dvou modalitách: 1) **penetrance** – tímto způsobem se stranické vedení snaží o záměrné rozšiřování svých „vedlejších institucí“. Jedná se o organizaci řízenou shora, ve které je nezbytná existence kohezivního „středu“ strany a která vede k tvorbě kompaktní stranické elity se silným lídrem v jejím čele. Strany pak jsou stabilními entitami řízenými centralizovaným aparátem a netrpící vnitřními otřesy. Za klasické případy můžeme považovat německou SPD či západní komunistické strany se svými „vedlejšími organizacemi“

---

<sup>8</sup> Což je v rozporu s nepotřebností a nulovým významem členské základny u modelu kartelové strany. Panebianco, 1989, p. 26.

<sup>9</sup> Tato charakteristika je zjevnou narážkou a parafrází na slavný Burkeův popis politické strany jako uskupení lidí, kteří se sjednotili za prosazení národního zájmu okolo jednotlivých principů, na kterých se všichni shodnou. Pombeni, P., *La ragione e la passione. Le forme della politica nell'Europa contemporanea*, Bologna: Il Mulino, 2010, p. 52.

<sup>10</sup> V originále pod pojmem *maturità organizzativa*. Panebianco, A., 1989, p. 53.



zasahujícími do nejrůznějších aspektů běžného života svých členů „od kolébky až po rakev“.<sup>11</sup>

2) **difuze** – vůči penetraci jde přesně o opačný proces. Nejprve vznikají spontánní hnutí, která jsou organizována lokálními elitami a teprve později se integrují na národní úrovni. Konstrukce zdola pak má za následek turbulentní proces boje o moc mezi různě silnými lokálními skupinami, nutí je tak k vysokému stupni politického vyjednávání, což má za následek jejich vysokou míru schopnosti nalézt funkční kompromis. Typickými zástupci rozvoje difuzí jsou německá CDU formovaná regionálními federacemi a francouzská Socialistická strana (a zejména její předchůdkyně SFIO), která je založená na množství ideologicky heterogenních fragmentů.

Vedle způsobu rozvoje strany je klíčovým kritériem pro její institucionalizaci také zdroj legitimacy. Ta může být postavena na budování struktury vlastními silami, vlastními elitami a bez přítomnosti vnějšího sponzora, který tento proces ovlivňuje. V tom případě se jedná o legitimitu **interní**. Podle Maora jsou typickými příklady britští konzervativci a liberálové, kteří měli za staletí svého formování dostatek prostoru na svůj autonomní vnitřní rozvoj.<sup>12</sup> Na opačném konci pak stojí strany postavené na legitimitě **externí**, jejichž elity jsou přímo ovlivňovány vnějšími „sponzory“ (finanční kruhy, lobbistické skupiny, odbory, cizí mocnosti, ať spojenecké či nepřátelské, atd.). Tato závislost stranám zabraňuje si vytvořit silné a nezávislé stranické vedení, jež by bylo loajální k členské základně a nikoli k externím skupinám. Vnější legitimita rovněž snižuje schopnost strany tlumit její frakcionalizaci a uspokojit její odbojné členy, kteří mohou hrát zásadní roli jako příjemci finančních prostředků, pomocí nichž může externí „sponzor“ vyvíjet tlak na vedení strany (příkladem byla např. ortodoxní křídla uvnitř západoevropských komunistických stran, která fungovala jako hlavní příjemce nezanedbatelné finanční pomoci ze Sovětského svazu). Dalším případem strany s vnější legitimitou je britská labouristická strana, jejíž legitimita byla dlouhá léta závislá na odborech.<sup>13</sup>

---

<sup>11</sup> Tyto organizace se staraly o vzdělání, volný čas a nezřídka také o zaměstnání příslušníků dané subkultury. Autorem citované definice je italský politolog Renato Mannheimer. Mannheimer, R., Sani, G., *Electoral Results and Political Subculture*, in: *Italian Politics Review vol. 1*, ed: Leonardi, R., Nanetti, R., London: Francis Pinter, 1986, p. 164.

<sup>12</sup> Maor, M., *Political Parties and Party Systems*, London: Routledge, 1997, p. 71.

<sup>13</sup> Strana byla založena jako politická odnož odborů, které až do 80. let kontrolovaly financování, politiku i výběr kandidátů do parlamentu. Členové odborů se automaticky stávali také členy strany. V současnosti jsou vazby značně volnější, odbory se však stále podílejí na financování volebních kampaní mnoha labouristických politiků.

## Srovnání kritérií institucionalizace stran

	Penetrace	Difuze
Interní legitimita	SPD, Konzervativní strana	Francouzští socialisté, CDU
Externí legitimita	Západní komunisté	Labouristická strana, DC
Institucionalizace	<b>SILNÁ</b>	<b>SLABÁ</b>

Zdroj: Panebianco, A., 1989, p. 129.

Na institucionalizaci strany má také výrazný vliv role charismatického lídra v jejím čele. Tento typ vůdců vychází ze způsobu legitimacy strany. Pokud ji strana čerpá zvenčí, je podle Panebianca vyloučená existence charismatických lídrů v takovémto typu politického uskupení, což je názorně vidět u komunistických stran nebo u labouristů. Tyto strany se vyznačovaly silnou centralizací, vysokou byrokratizací a existencí emancipačních hnutí, což byly charakteristiky vylučující přítomnost „situačního“ charismatického lídra v jejím čele.<sup>14</sup> Naopak nejvíce se podle něj tento typ lídrů objevuje u stran s vnitřní legitimitou, které penetrovaly do celé společnosti (případ britských konzervativců či německé SPD). Celý koncept charismatických lídrů je však přísně spjat s masovými stranami a jejich úpadkem se dá hovořit také o konci éry těchto výrazných vůdců (např. Winston Churchill či Charles de Gaulle).

Na základě výše popsaných kritérií si tak Panebianco stanovil empirické indikátory organizace politických subjektů a jejich transformace z masových stran do nového typu, který raději než catch-all nazývá **profesionálně-volební strana** (*partito professionale elettorale*). Činí tak z toho důvodu, aby zdůraznil profesionalizaci nového modelu založeného na využívání moderních médií a pečlivého „čtení“ politického prostředí. Na rozdíl od catch-all stran mají profesionální volební strany mnohem úžeji vymezený zájem, jímž je vyhrát volby a získat pro sebe co největší podíl na rozhodování.<sup>15</sup>

Organizaci stran tak Panebianco analyzoval podle následujících ukazatelů: 1) počet a důležitost placeného personálu strany, 2) způsob financování strany, 3) skladba stranického vedení, 4) kontrola nad periferními organizacemi stran a 5) způsob identifikace se stranou. Podle těchto kritérií jsem pak sestavil upravený transformační model, ve kterém byla provedena analýza přeměny masové strany na stranu profesionální volební podle výše zmíněných pěti bodů, jejichž stručná syntéza je v následující tabulce.

<sup>14</sup> Panebianco, A., 1989, p. 131.

<sup>15</sup> Mair, P., 1997, p. 145.

	Masová strana	Profesionální volební strana
1)	Masová strana členů řízená byrokraty	Nepočetná strana voličů řízená profesionály
2)	Financování pomocí členských příspěvků	Financování pomocí zájmových skupin a veřejných zdrojů
3)	Převládání vnitrostranických úředníků bez politické funkce	Převládání veřejně volených zástupců
4)	Přímá kontrola nad velkým počtem periferních institucí	Žádná kontrola nad periferními institucemi
5)	Důraz na ideologii	Důraz na volební témata a lídry

Předtím než přikročím k aplikaci těchto kritérií na transformaci Italské komunistické strany, bude ještě nutné podrobit některé pasáže teorie kritickému zhodnocení tak, jak jej provedli někteří Panebiancovi následovníci. Dojde také k představení alternativních teorií, které by se daly rovněž využít k analýze transformace komunistických stran v západní Evropě.

### 3.2 Revize Panebiancova modelu

Panebiancovu transformačnímu modelu je nejvíce vytýkána jeho malá průkaznost, nedostatečně definované a vysvětlené pojmy a přílišný důraz na institucionalizaci. Jeho velký kritik izraelský politolog Moshe Maor uvádí tři zásadní vady tohoto modelu. Nedostatek spatřuje v argumentu, že charismatičtí lídři mohou dosáhnout soudržnosti stranických elit bez silné institucionalizace, která je k tomu jinak nutnou podmínkou. Tvrdí, že pouze silně byrokratizované ne-charismatické strany jsou schopny k takovéto jednotě dospět. Dále se domnívá, že se Panebianco chytil do pastí, když k hodnocení institucionalizace použil ideální typy stran (stejnou vadu vyčítají kritici i modelu kartelové strany) a také, že klade přílišný důraz na historicky založenou koncepci strany jako nositelky své minulosti, které se nedá zbavit.<sup>16</sup> Toto pojetí podle Maora znemožňuje zahrnutí dalších faktorů (pravidla hry, cíle) do celkové analýzy transformace, a tak brání její zevrubné analýze.<sup>17</sup> Dále pak Maor Panebiancovi vytýká zbytečné „zveličování“ konceptu institucionalizace, který se tak postupně stal vágním a nepřesným.<sup>18</sup>

S tímto posledním argumentem se nedá, než souhlasit. V kontextu dnešní odborné literatury se můžeme setkat s několika různými výklady institucionalizace stran. Původně teoretický koncept institucionalizace aplikovatelný pouze na ideální typy stran (jeho

<sup>16</sup> Panebianco přímo uvádí, že „žádná instituce nemůže uniknout své minulosti.“ Panebianco, A., 1989, p. 7.

<sup>17</sup> Maor, M., 1997, p. 72.

<sup>18</sup> Ibid., p. 73.

rozpracování lze kromě Panebianca nalézt také u Diamonda (1988 či Merkela (1996)) byl podroben kritice pro svoji nedostatečnou operacionalizaci nezohledňující zejména jeho zasazení do stranických systémů.<sup>19</sup> Strany a stranické systémy byly zkoumány jako dva různé fenomény a k jejich analýze docházelo odděleně. Právě Randall a Svasand přišli s praktickou konceptualizací propojující strany a stranické systémy a zahrnující také podle nich podhodnocené využívání kombinace kvalitativních a kvantitativních dat pro zkoumání těchto pojmů. Přicházejí dokonce s vlastním indexem institucionalizace politických stran.

Pro účely analýzy transformace komunistických stran však mnohem vážnější problém spatřuji v přílišné kategorizaci stran podle zdroje legitimacy a z ní vyplývající premisy, že strana s externí legitimitou mající ve svém čele charismatického lídra nemůže existovat. Podle Panebianca do této kategorie spadají všechny západní komunistické strany, u nichž by tak měla být existence charismatického vůdce předem vyloučena. Pokud se však podíváme na roli, kterou sehrál ve vedení PCI Enrico Berlinguer, dospějeme k závěru, že jeho osoba naplňuje z velké části definici charismatického lídra (obratný řečník respektovaný i svými oponenty a mající vysokou popularitu i u nekomunistických voličů a politik, který mohl uvést do praxe své ideje, jako byl historický kompromis). Berlinguer byl zároveň schopen udržet jednotu stranických elit, což vyvrací mimo jiné první Maorův argument.

Rovněž externí legitimita italských komunistů, která v jejich začátcích plynula neoddiskutovatelně z podpory Sovětského svazu, se na začátku 80. let stala již jen nostalgickým vzpomínáním nejortodoxnějších straníků. Po oficiálním přerušení vztahů po událostech v Polsku v roce 1981 čerpala PCI legitimitu částečně ze svého boje za práva dělníků („boj o Fiat“, referendum „scala mobile“)<sup>20</sup> či z důrazu na témata Nové levice jako gender, ekologie a pacifismus. Nelze tedy než provést korekturu Panebiancova modelu se zařazením Italské komunistické strany na pomezí mezi vnitřní a vnější legitimitu, což tak umožňuje alespoň omezenou existenci charismatického lídra. Zároveň zůstává zcela nezpochybnitelné zařazení PCI jako silně institucionalizované strany, která se rozšiřuje pomocí penetrace.

---

<sup>19</sup> Viz Randall, V., Svasand, L., *Party Institutionalization in New Democracies*, Party Politics, no. 1., vol. 8, 2002, pp. 5-29.

<sup>20</sup> „Boj o FIAT“ byla neúspěšná kampaň PCI proti masovému propouštění dělníků z FIATu v roce 1980. *Scala mobile* pak bylo komunisty iniciované neúspěšné referendum proti zrušení povinného zvyšování mezd za účelem zachování kupní síly obyvatel (tzv. sliding wage scale). Navyšování bylo zrušeno Craxiho vládou v reakci na ekonomickou krizi a rychle rostoucí inflaci. V abrogativním referendu v roce 1985 pak pro zrušení toho zákona hlasovalo pouze 46% zúčastněných (při účasti 78% voličů). Spotts, F., Wieser, T., *Italy: A Difficult Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, p. 74.

Přes výše zmíněné nedostatky jsou kritéria Panebiancova schématu přesnější při hodnocení transformace komunistických stran než například aplikace modelu kartelové strany. Jak bylo uvedené výše, podle Katza a Maira je taková strana ve své organizační struktuře charakterizována tzv. *stratarchii*, tedy decentralizovaným uspořádáním, kde jednotlivé úrovně nabývají relativní autonomie, zatímco nadále probíhá proces atomizace, který dále oslabuje vliv členské základny.<sup>21</sup> Tato charakteristika samozřejmě velmi přesně vystihuje strukturu současné Demokratické strany (následnice PCI). Abychom však mohli plně využít Katz-Mairův model pro analýzu transformace italských komunistů, musí zkoumaný subjekt splňovat další základní premisu kartelové strany, a to její sklon k uzavírání kartelových dohod vůči „nově příchozím“ (neo-populisté, zelení, libertariáni). PDS (Demokratické strana levice) jako nástupnická strana<sup>22</sup> PCI naopak vždy usilovala o maximální inkorporaci nových levicových subjektů do stranického systému. Z tohoto důvodu se pak jeví potencionální aplikace kritérií přeměny v rámci modelu kartelových stran jako velmi problematická.

„Konkurenčním“ modelem, který se pokouší nalézt interpretační rámec transformací komunistických stran, je pak schéma Anny Bosco. Ta dělí proces přeměny stran do celkem 4 fází (protirežimní strana-subjektivně prorežimní strana-objektivně prorežimní strana-vládní strana), v nichž zkoumá modalitu přizpůsobení se systému a také indikátory této adaptace.<sup>23</sup> Jak poznamenávají Hloušek s Kopečkem, toto schéma je relativně přehledné a dá se podle něj snadno identifikovat míra transformace strany a adaptace na nové podmínky.<sup>24</sup> Na druhou stranu Bosco zkoumá pouze roli strany uvnitř systému a její legitimitu. Zcela se tak vyhýbá otázce stranické organizace, která hraje zásadní roli zejména u transformace komunistických stran, které se snažily přeměnit svoji klasickou robustní masovou strukturu hierarchicky řízenou podle konceptu demokratického centralismu. Rovněž směřování k Panebiancově profesionálněvolební straně jako finalní fázi transformace lze lépe analyzovat, než poněkud

---

<sup>21</sup> Katz, R., Mair, P., 1995, p. 18.

<sup>22</sup> Držím se zde obecně zavedeného pojmu „nástupnická strana“ (*successor party*), který se užívá zejména pro politické subjekty bývalého sovětského bloku (Ishiyama 1999, Grzymala-Busse 2002). Shledávám ho však velmi případný i pro užívání v terminologii západoevropských komunistických stran. Jak správně poznamenávají Hloušek s Kopečkem, jde o zastřešující pojem pro strany, které jsou spojeny s předchozím komunistickým subjektem, ovšem s tím, že jejich současná identita může být značně rozdílná. Hloušek, V., Kopeček, L., Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace, in: *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, ed: Hloušek, V., Kopeček, L. Brno: Masarykova univerzita, 2002, p. 13.

<sup>23</sup> Bosco, A., *Comunisti. Trasformazioni di partito in Italia, Spagna e Portogallo*. Bologna: Il Mulino, 2000, p. 57.

<sup>24</sup> Hloušek, V., Kopeček, L., 2002, p. 33.

vágní koncept „vládní strany“ jako strany, která překonala *conventio ad excludendum*<sup>25</sup> a získala přímou účast ve vládě.

Dalším, kdo se zabýval organizační přeměnou komunistických stran, byl americký politolog John T. Ishiyama. Ten se ve svých pracích zabýval zejména přeměnou komunistických stran v bývalém východním bloku a při formulování svých tezí vycházel ze stranické typologie Herberta Kitchelta. Ten popsal nástupnické subjekty masových komunistických státostran sovětského bloku ne jako jednolitý blok catch-all stran, ale jako strany programové a strany klientelistické. *Programové strany* si podle něj zachovávaly určité prvky z masových stran, zejména pak přetrvávající dominantní roli stranického vedení a vliv stranických aktivistů. Programové strany se také vyznačují snížením důležitosti ideologie, avšak v jejím stranickém programu je ideologická koherence stále přítomna. Rovněž dochází k výrazné redukci členské základny a jejího významu.<sup>26</sup> Dá se tak konstatovat, že model programové strany má podobné znaky jako Kirchheimerova catch-all strana. Druhý typ strany zmíněný Kitcheltem, *klientelistická strana*, vykazuje naopak rysy podobnosti s modelem kartelové strany. Je napojená na státní aparát a řídí ji stranická elita, které je podřízena relativně početná členská základna, která však svoji strukturou připomíná spíše vazby patron-klient známé u stran notabilátu z 19. století.<sup>27</sup>

Přestože je Ishiyamovo dělení vhodné pro analýzu organizace nástupnických stran v post-komunistickém prostoru, pro zachycení transformace západoevropských komunistických stran opomíjí některé znaky, které jsou důležité u přeměny strany z jedné demokratické organizační struktury v jinou (způsob financování strany, vnitřní struktura členské základny či vztah s „vedlejšími organizacemi“). Závěrem tak lze shrnout, že Panebiancův model lze využít k hodnocení transformací komunistických stran v západní Evropě, a že dokonce v mnoha ohledech předčí i jiná hodnotící schémata. Přestože se jedná o koncepci, která byla poprvé uveřejněna v polovině 80. let, její modifikací a upravením do podmínek po konci studené války jsme získali model, který nám může sloužit jako chybějící jednotný teoretický rámec pro transformaci komunistických stran s ohledem na jejich měnící se strukturu a stranickou organizaci.

---

<sup>25</sup> *Conventio ad excludendum*, neboli „dohoda o vyloučení“, je dohoda stran uvnitř systému mířená proti straně stojící mimo tento systém za účelem zabránění jejího přístupu k moci. Důraz na tuto dohodu se objevuje zejména u italských autorů, jelikož s ní mají přímou zkušenost ze své domácí politiky. Během 1. republiky existoval tzv. „ústavní oblouk“ stran, které se mimo něj snažily udržet jak neofašistickou MSI, tak také italské komunisty s krátkou výjimkou historického kompromisu v 70. letech.

<sup>26</sup> Ishiyama, J., 1999, p. 137.

<sup>27</sup> Kitchelt, H., Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions, *Party Politics*, no. 1, 1995, pp. 447-472.

Následující analýza vlastního transformačního vývoje uvnitř PCI nám připraví půdu pro závěrečné hodnocení, které bude vycházet z výše popsaného Panebiancova organizačního modelu a zodpoví na otázku, do jaké míry se podle těchto kritérií dokázali italští komunisté transformovat. Ještě předtím však bude představen stranický systém italské první republiky, aby pak mohl být následný popis přeměny PCI zasazen do historického kontextu.

### 3.3 Charakteristika stranického systému italské první republiky

K pochopení role, kterou Italská komunistická strana hrála v italském stranickém systému, je potřeba se alespoň ve stručnosti seznámit s fungováním a s mechanismy politického systému 1. italské republiky (1948 – 1992/1994).<sup>28</sup> Tato stručná charakteristika fungování italského politického systému a jeho specifík by nám měla pomoci pochopit genezi PCI v průběhu první republiky, jejích kroků a reakcí a zejména její kolísající atraktivitu pro běžné voliče. Tento popis je rozdělen do tří částí – základního přehledu volebního systému, vlastního popisu stranického systému a na charakteristiku volebních subkultur.

#### VOLEBNÍ SYSTÉM

Italská první republika přijala princip paritního bikameralismu<sup>29</sup> a její parlament se skládal z horní (Senato) a dolní komory (Camera dei Deputati). Obě komory měly takřka stejné pravomoci, byly voleny na stejně dlouhé volební období pěti let a podle stejného volebního systému.<sup>30</sup> Do poslanecké sněmovny se volilo poměrným volebním systémem ve 26 obvodech a pro přepočítání hlasů na mandáty se používala Imperialiho kvóta.<sup>31</sup> Voliči mohli navíc využít 3-4 preferenční hlasy, což ale v praxi vedlo ke korupci a volebním machinacím. Do senátu se rovněž volilo poměrným systémem, ale pouze ve 20 obvodech. Tento systém byl ale velmi specifický. Při zisku 65% hlasů mohl kandidát v daném obvodě získat rovnou mandát, pokud ho nezískal, hlasy se dále rozdělovaly poměrným systémem mezi strany za použití D'Hondtovy metody.

<sup>28</sup> Při dataci italské první republiky vycházím z přijetí poválečné ústavy (1. 1. 1948) a z počátku „revoluce soudců“ (jaro 1992), kterou začalo dvouleté přechodné období, než se po volbách v roce 1994 začala datovat druhá republika.

<sup>29</sup> Většina autorů při popisu bikameralismu v Itálii používá přívlastku *dokonalý* (bicameralismo perfetto). Tento pojem se stal terčem kritiky významného italského politologa Gianfranca Pasquina, jemuž vadilo spojení pozitivního významu slova dokonalý s disfunkčním vztahem mezi oběma komorami. Místo toho navrhuje používat přívlastek *paritní* (bicameralismo paritario). Viz Pasquinova přednáška ke kurzu politologie na boloňské univerzitě, akademický rok 2010/11.

<sup>30</sup> Jediným rozdílem byla velikost obou komor, Poslanecká sněmovna měla 630 poslanců, zatímco Senát 315 senátorů (navíc několik dalších doživotně jmenovaných prezidentem – tzv. *senatori a vita*).

<sup>31</sup> Mandáty se v něm přiřazují na základě volebního čísla určeného vydělením hlasů počtem volených poslanců v obvodu zvýšeným o dvě. Řichová, B., *Komparace politických systémů II*, VŠE FMV, Praha 2004, p. 61.

Tento proporční systém vedl k silné fragmentaci stranického systému a bránil vytvoření stabilních vládních koalic.<sup>32</sup> Po celou dobu existence první republiky sice existovala snaha tento systém modifikovat, ale k jedinému významnému pokusu došlo volební reformou v roce 1953 (tzv. *legge truffa*). Podle ní by strana nebo pevná koalice stran, která by získala nadpoloviční většinu hlasů, obdržela 2/3 mandátů. Tento nový zákon byl ale kvůli všeobecnému odporu záhy zrušen a volební systém tak zůstal nezměněn až do začátku 90. let.<sup>33</sup>

## STRANICKÝ SYSTÉM

Stranický systém první republiky byla typickým příkladem tzv. *partitokracie*.<sup>34</sup> K ní vedla sama italská ústava, která nastavením čistého poměrného systému a zároveň slabé exekutivy vytvořila ideální prostředí pro permanentní vládní krize.<sup>35</sup> Italským specifíkem pak byla tzv. *correntocrazia*<sup>36</sup> uvnitř tohoto systému. Strany byly rozděleny do několika navzájem si konkurujících frakcí, které nebyly ideologické, ani programové, ale sloužili jako mocenská platforma konkrétním politikům. To mělo za následek paralýzu strany, zejména u křesťanských demokratů. Systém měl třípólovou strukturu (levice-střed-pravice), ve které se nacházelo 8 stabilních stran podle následujícího stranického spektra:<sup>37</sup>

**PCI – PSI – PR – PSDI – PRI – DC – PLI – MSI**

**levice**

**střed**

**pravice**

---

<sup>32</sup> V letech 1945-1994 se v čele země vystřídalo celkem 53 vlád. Pasquino, G., *Italia: un regime democratico in trasformazione*, In: *La Politica in Europa. Introduzione alle istituzioni di 15 paesi*, Ed: Colomer, J. M., Laterza, Roma 1999, p. 246-250.

<sup>33</sup> Pouhých 10 let po pádu fašistického režimu ještě všichni měli v dobré paměti volební zákon, podle kterého se volilo ve 20. letech než dal Mussolini parlament v roce 1926 rozpustit. Podle tzv. Acerbova zákona strana, která získala více než 25% hlasů, obdržela dvě třetiny všech poslaneckých mandátů. Z toho důvodu byl po 2. světové válce přijat čistý poměrný systém a všichni hleděli s velkým podezřením na jakoukoli iniciativu navrhuující úpravy přinášející prvky většinové volby. Cotta, M., Verzichelli, L., *Il sistema politico italiano*, Bologna: il Mulino, 2008, p. 99.

<sup>34</sup> V tomto systému se strany a jejich sekretariáty stávaly rozhodujícím distributorem mocenských prostředků s ohledem na bezprostřední zájmy. Vlády nebyly sestavovány proto, aby vládly, ale aby zajistily slíbené služby a provize, což implikovalo obrovskou míru korupce (lze se setkat i s termínem partokracie). Říchová, B., 2006, s. 68.

<sup>35</sup> Ginsborg, P., *A History of Contemporary Italy*, London: Penguin Books, 1990, p. 98.

<sup>36</sup> V českém překladu se lze setkat s pojmem proudokracie, z estetického důvodu však uvádím pojem v originálním znění.

<sup>37</sup> Sporný je případ Monarchistického italského hnutí MMI (*Movimento Monarchico Italiano*), bylo sice relevantní stranou, ale pouze do 70. let, proto ho ve svém výčtu neuvádím. Galli, G., *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*, Milano: Rizzoli, 2004, p. 182.



Dalším znakem byl dominantní politický střed (DC) obklíčený z obou stran silnými opozičními stranami s nulovým koaličním potenciálem. Tato opozice byla zároveň asymetrická, jelikož neofašistické Italské sociální hnutí (MSI) bylo mnohem slabší než PCI. Zároveň zde existovala tzv. past středu, která nabízela alternativy pouze centristické, středolevé nebo středo-pravé koalice. Tím nedocházelo k alternaci moci, a proto mnoho autorů mluví o tzv. „zmraženém“ stranickém systému.<sup>38</sup>

Silná fragmentace systému spolu s existencí třípólové struktury nám umožňuje hovořit o italské první republice jako o modelu extrémně polarizovaného multipartismu s odstředivými tendencemi podobného typu jako IV. francouzská republika. Tuto definici vytvořil Giovanni Sartori na základě několika znaků – k extrémně polarizovanému multipartismu vede zejména čistý, či relativně čistý volební systém, který umožňuje existenci 5-7 parlamentních stran. V podmínkách vysoké polarizace společnosti a velké ideologické vzdálenosti se tím zvyšuje i polarizace systémová. Navíc zde převládají odstředivé tendence nad tendencemi dostředivými. Pro nás nejpodstatnějším znakem je pak existence relevantní „oboustranné“ antisystémové opozice.<sup>39</sup>

Jedním z pilířů a také slabinou výše zmíněné Sartoriho teorie je premisa, že PCI byla antisystémovou stranou, která vytvářela v celém systému odstředivé tendence. Již na konci 60. let přišel italský politolog Paolo Farneti s modifikací Sartoriho definice.<sup>40</sup> Farneti souhlasil, že do začátku 60. let vývoj v Itálii odpovídal Sartoriho definici, poté ale nabral jiný směr – v 70. letech došlo ke snížení polarizace díky PCI, která přestala být antisystémovou stranou a začala se snažit o určitou omezenou míru spolupráce s vládními stranami.<sup>41</sup> Tímto došlo ke změně orientace celého systému z odstředivého na dostředivý. V dnešní italské politologii převažuje právě Farnetiho teorie, což znamená, že jde o model polarizovaného multipartismu s dostředivými tendencemi.<sup>42</sup>

Třetí teorií je Galliho definice nedokonalého bipartismu, který byl založen na souboji středového bloku v čele s DC proti PCI. Tato teorie však nesplňovala rámec bipartismu a byla odbornou veřejností odmítnuta. Pro účely této práce budeme vycházet z Farnetiho teorie,

---

<sup>38</sup> Např. Golden, M., Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy, *British Journal of Political Science*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2003), p. 203 nebo Weinberg, L., *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick: New Brunswick Press, 1995, p. 19.

<sup>39</sup> Pro Sartoriho byla Itálie přímo ukázkovým případem výše zmíněného systému. Sartori, G., *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, Praha: Slon, 2001, pp. 55-57.

<sup>40</sup> Poprvé se o tomto problému zmínil v časopise *Il Mondo* 21. srpna 1969.

<sup>41</sup> Farneti tento stav nazval dostředivým pluralismem. Farneti, P., *Il sistema dei partiti in Italia 1946-79*, Bologna: il Mulino, 1993.

<sup>42</sup> V tomto modelu je PCI prosystémovou extrémní stranou a zároveň MSI irelevantní stranou odpovídající Sartoriho definici. Celý systém tak ztrácí svoji extrémní polarizaci a mění svoji orientaci na dostředivou.

kteřá nám staví silný základ pro argumentaci o antisystémovosti PCI a o jejím vývoji směrem k procesu transformace.

## VOLEBNÍ SUBKULTURY

Termín politická subkultura označuje uskupení lidí, kteří zastávají společná stanoviska, názory a hodnoty a je vymezené ideologicky a teritoriálně.<sup>43</sup> A právě dvě největší politické subkultury (tzv. „rudá“ a „bílá“) hrály v italské politice zcela zásadní a specifickou roli.<sup>44</sup> Ovlivňovaly významným způsobem volební chování. Uvnitř těchto subkultur existovala stálá a loajální podpora příslušné strany, která se v rámci rodiny dědila z generace na generaci. V obou subkulturách bylo typické aktivní členství v husté síti „vedlejších organizací“ (*organizzazioni collaterali*) a velké sepětí a identifikace rodinných příslušníků s komunitou.<sup>45</sup> Tento systém vešel do obecného povědomí jako tzv. *voto di appartenenza*. Tzv. „rudá“ subkultura byla pevně spojena s PCI a identifikovala se na základě solidarity s komunistickými režimy a na sepětí s odbory. Ostře se také vymezovala proti fašismu, kapitalismu, církvi a v zahraniční politice proti Spojeným státům. Zatímco „bílá“ subkultura byla spjata s DC a vykazovala silné sepětí s katolickou církví. Vyznačovala se také propracovanou hierarchií, vnitřní solidaritou, důrazem na rodinu a zejména ostrým antikomunismem.<sup>46</sup>

Na konci 70. let ale začal nabývat na významu jiný způsob hlasování, a to tzv. *voto di opinione*, ve kterém, v protikladu k *voto di appartenenza*, voliči opouštěli stranickou loajalitu a naopak začali klást důraz na názor a program dané strany. Zároveň se rozhodovali podle aktivit stran v minulosti a hodnotili jejich úspěšnost a výhody jejich programů.<sup>47</sup>

Třetí typ hlasování se objevil na začátku 80. let, kdy začali voliči vyzdvihovali důraz na osobní prospěch z voleb, vzniklo tak tzv. *voto di scambio* (hlasování za výměnu), což byl způsob hlasování, v němž se občan rozhodoval o volební podpoře strany, která nejvíce hájí jeho stávající zájmy a od které může v budoucnu očekávat konkrétní odměny. V praxi to znamenalo různé formy uplácení, od finančních darů po přidělování lukrativních pozic ve státní správě. To samozřejmě implikovalo vysoký nárůst korupce a klientelismu.

---

<sup>43</sup> Capecchi, V., *Il comportamento elettorale in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1968, p. 49.

<sup>44</sup> „Rudá“ subkultura byla přítomna v provinciích „rudého“ pásu – v Emilii Romagne, Toskánsku a Umbrii, zatímco „bílá“ zejména v Benátsku, Furlánsku, Trentinu a Lombardii.

<sup>45</sup> Tyto organizace se staraly o vzdělání, volný čas a nezdítku také o zaměstnání příslušníků dané subkultury. Mannheim, R., Sani, G., 1986, p. 164.

<sup>46</sup> *Ibid.*, p. 166.

<sup>47</sup> Parisi, A., Pasquino, G., *Changes in Italian Electoral Behavior: The Relationships between Parties and Voters*, in: *Italy in Transition*, ed: Lange, P., London: Frank Cass, 1980, p. 230.

V průběhu 80. let došlo k rapidnímu nárůstu významu *vota di scambio*, což bylo spjato s politikou vládního pentapartita<sup>48</sup> a zejména se socialisty pod vedením Bettina Craxiho. Navíc v té době došlo ke zdatnému poklesu významu obou tradičních subkultur. „Bílá“ subkultura trpěla trvalým poklesem praktikujících křesťanů v Itálii a tím pádem snižováním vlivu církve na politické dění.<sup>49</sup> Zatímco „rudá“ subkultura ztratila v 80. letech své stmelující symboly – Sovětský svaz a celá komunistická ideologie ztratily na své přitažlivosti.<sup>50</sup> Během existence první republiky si tak občané prošli několika fázemi volebního chování, jehož závěrečná fáze vyústila v samotný rozpad celého politického systému.

---

<sup>48</sup> Pentapartito byl model vládních koalic v letech 1979 - 92 stabilně složených z křesťanských demokratů (DC), socialistů (PSI), sociálních demokratů (PSDI), republikánů (PRI) a liberálů (PLI). Hine, D., *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford: Oxford University Press, 1993, p. 91.

<sup>49</sup> V roce 1985 byla až jedna třetina voličů DC laiků, ještě v 60. letech to bylo pouze 10%. Mannheimer, R., Sani, G., 1986, p. 175.

<sup>50</sup> V roce 1985 pouze 15% voličů PCI cítilo sympatie k Sovětskému svazu. Ibid., p. 171.

## 4 Názorové proudy před transformací

V této kapitole bude nejprve popsán vznik, formování a vývoj obou hlavních názorových proudů uvnitř strany (Amendola versus Ingrao) od 60. let do začátku krize strany na počátku let 80. V podkapitole 3.2 pak bude analyzován kondice PCI v průběhu 80. let – její struktura, loajalita členské základny – a reakce strany na překotné sociální změny ve společnosti jako úpadek keynesianismu, rozvoj soukromých televizí či krize politické participace. V následující části bude představena osoba Achille Occhetta, jeho nástup do pozice generálního tajemníka a jeho první návrhy na reformu strany. Na to bude navazovat popis událostí roku 1989 z pohledu vnitřního vývoje strany a souboje mezi názorovými proudy. Na závěr této kapitoly pak budou obsáhle zanalyzovány Bologninský obrat, Occhettova motivace k němu, návrhy na razantní reformy, které Occhetto poté představil, a reakce na ně ze strany ostatních lídrů strany. Tato zevrubná analýza názorových proudů nám pak poslouží k lepšímu pochopení vnitrostranické situace a pomůže nám tak k přesnější aplikaci Panebiancových kritérií přeměny.

### 4.1 Vznik názorových proudů

Abychom mohli analyzovat roli názorových proudů na transformaci strany, budeme se nejprve muset podívat na jejich formování, utváření stanovisek a vymezování se jednoho vůči druhému. Již od svého vzniku v roce 1921 se Italská komunistická strana potýkala s vnitřními názorovými střety o budoucím směřování. Nejdříve bylo vyloučeno křídlo příliš radikální kolem Amadea Bordigy, poté na příkaz z Moskvy také to proreformní pod vedením Angela Tascy. Zbytek exilového stranického vedení pak padl za oběť stalinským čistkám Velkého teroru na konci 30. let. Po 2. světové válce se tak znovuobnovená strana ocitla pod autoritativní kontrolou Palmira Togliattiho, jenž si kolem sebe vytvořil stabilní a věrnou stranickou elitu, která jak na lokální, tak na národní úrovni prokazovala personální stabilitu a kontinuitu málo viděnou u ostatních stran, a to i přes časté „obraty“ ve strategickém plánování budoucnosti.<sup>1</sup> V poválečné historii strany se vážnější rozepře objevily po potlačení maďarského povstání v roce 1956 a následném zveřejnění Chruščovova projevu z XX. sjezdu KSSS. Jednalo se o nesouhlas jednotlivců s oficiální stranickou linií (ta potlačení bezvýhradně podpořila), který vyvrcholil odchodem několika desítek tisíc členů, zejména intelektuálů.

---

<sup>1</sup> Více viz Accornero, A., Mannheimer, R., Sebastiani, C., *L'identità comunista. I militanti, le strutture, la cultura del PCI*, Roma: Editori Riuniti, 1983.

Stranické vedení se naopak snažilo za každou cenu vytvořit dojem jednoty a monolitičnosti, zvýraznit svoji kontinuitu s historií a vůbec si tak nevšimlo, že se uvnitř strany začínají vytvářet odlišné názorové platformy.<sup>2</sup> Při jejich popisu budu záměrně užívat pojmu „názorové proudy“ a ne frakce (jako třeba v případě DC),<sup>3</sup> jelikož existence těchto byla výslovně zakázána v organizačních statutech strany. Abychom se vyhnuli zmatení pojmů, je nezbytné připojit k „proudům“ adjektivum „názorové“ (*correnti d'opinione*), jelikož samotný italský výraz *correnti* se používá jako synonymum frakcí uvnitř DC.<sup>4</sup>

Mezi lety 1956 až 1968 se PCI ocitla v přechodné fázi, kdy se vyčerpala její počáteční ideologický potenciál, ocitla se v ohrožení nové středolevé koalice DC-PSI a musela se vypořádat s prvními vážnými názorovými rozdíly na směřování strany po Togliattiho smrti v roce 1964. Proti sobě se zformovaly dva hlavní názorové proudy, které pak spolu nesmiřitelně soupeřily až do posledních dnů existence PCI. První boj se vedl o názor na vývoj a směřování italského kapitalismu. Reformní křídlo zastupoval Giorgio Amendola, místopředseda strany a její přední exponent v Mezzogiornu. Ten také celý střet spustil svým vystoupením na konferenci o italském kapitalismu konané v Římě v květnu 1962, ve kterém představil svoji koncepci modernizace italské levice. Ta si kladla za cíl odmítnutí vlády jedné strany, akceptaci existence opozice a odklon od dogmatismu starého stylu.<sup>5</sup> Podle Amendoly měla být přijata premisa, že se Itálie transformovala z agrárně-průmyslové do průmyslově-agrární společnosti díky ekonomickému zázraku 50. let a že se italský kapitalismus stále nachází ve fázi rozvoje, kterou mohou komunisté ovlivňovat pouze bojem na půdě parlamentu. Vědom si sporů mezi konzervativními křesťanskými demokraty a sekulárními socialisty Amendola také provokativně navrhnul spojení PCI a PSI do jedné strany, čímž by došlo k porušení středo-levé osy a k ohrožení vládnoucího monopolu křesťanských demokratů.<sup>6</sup> Na evropském poli se pak hlásil k jednotnému trhu a k otevřené spolupráci s EHS.

Obhájci tradiční linie vedení Pietrem Ingraeem zastávali velmi odlišná stanoviska. Podle nich již italský kapitalismus dosáhl fáze, ve které nemožnost dalšího rozvoje industrializace vede k upevňování neo-kapitalismu amerického stylu, jenž má za následek

---

<sup>2</sup> Gualtieri, R., *Il Pci nell'Italia repubblicana 1948-1991*, Roma: Carocci, 1999, p. 44.

<sup>3</sup> *Democrazia cristiana* (Křesťanská demokracie) byla klasickou predominantní stranou rozdělenou na frakce, které mezi sebou otevřeně soutěžily o podíl na moci.

<sup>4</sup> První analýzy frakcí v DC viz Colombo, A., *La dinamica storica dei partiti politici*, Milano: Istituto editoriale cisalpino, 1970 či Sartori, G., *Correnti, frazionismo e fazioni nei partiti politici italiani*, Bologna: Il Mulino, 1973.

<sup>5</sup> Kogan, N., *A Political History of Italy: The Postwar Years*, New York: Praeger Publishers, 1983, p. 196.

<sup>6</sup> Od ostatních straníků za to však sklídl zdrcující kritiku. Amendola, G., *Ipotesi sulla riunificazione, Rinascita*, no. 47, 7. 11. 1964, pp. 3-4.

větší vykořisťování dělnické třídy stejně jako zvýšenou fyzickou a psychickou náročnost práce.<sup>7</sup> Podle Ingraa je tomuto stavu třeba čelit reformami socialistického charakteru, které by eliminovaly škody napáchané neo-kapitalismem středolevé vlády. Z tohoto důvodu byl také proti navazování hlubší spolupráce s PSI, jíž přičítal spoluodpovědnost za stávající situaci. Místo toho volal po „historickém bloku“ vystavěném na místních levicových samosprávách, které byly nejbližší Ingraovu ideálnímu typu vlády - přímé demokracii.<sup>8</sup> Dalším bodem sporu pak byla otázka vnitrostranické demokracie. Ingrao, na rozdíl od Amendoly a stranického vedení, zastával vizi demokracie uvnitř strany a povolení kritických veřejných debat. Tyto elementy budoucího nového neautoritativního sociálního řádu považoval za rozhodující pro vítězství v bitvě o nastolení socialistické společnosti.<sup>9</sup>

K rozhodujícímu střetu mezi oběma výše popsanými směry došlo na XI. Kongresu strany v lednu 1966, kdy byla Ingraova koncepce na hlavu poražena a její autor donucen ke zmírnění svých požadavků. Na druhou stranu ke sblížení se socialisty tak, jak si to přál Amendola, také nikdy nedošlo. Rozhodnutím prvního sporu existence názorových proudů neskončila, naopak se tato událost stala odrazovým můstkem pro jejich další formování. Poražený Ingrao se dál angažoval zejména v politice Nové levice a v událostech roku 1968, čímž ovlivnil mnohé tehdy začínající straníky, a jeho vliv hrál velmi významnou roli také při událostech po roce 1989. Ironií osudu je, že jedním z jeho věrných stoupenců byl tehdejší předseda Federace mladých komunistů (FGCI) Achille Occhetto, muž, který později stál za koncem celé PCI.<sup>10</sup>

---

<sup>7</sup> Ingrao, P., *Crisi e terza via*, Roma: Riuniti, 1978, p. 141.

<sup>8</sup> Ingrao, P., *Masse e potere*, Roma: Riuniti, 1977, p. 40.

<sup>9</sup> *Ibid.*, p. 179-211.

<sup>10</sup> Ještě v roce 1988 při volbě generálního tajemníka hlasoval Ingrao pro Occhetta, což dnes se vši vehemencí popírá. Rozhovor Vassilise Fouskase s Pietrem Ingrae, 18. 7. 1995, in: Fouskas, V., *Italy, Europe, the Left; the Transformation of Italian Communism and the European Imperative*, Aldershot: Ashgate, 1998, p. 29.

Pro přehled uvádím Ingrauův a Amendolův diskurs v komparativní tabulce:

Pietro Ingrao	Giorgio Amendola
Italský kapitalismus je vyspělý, musí být prosazovány socialistické požadavky	Buržoazní revoluce v Itálii je nekompletní, italský kapitalismus má stále modernizační kapacity (hospodářský zázrak)
Důraz na dělnickou třídu a masový boj odspodu, přímá demokracie a regionální autonomie	Boj na parlamentní půdě, otevření se evropskému společenství, důraz na zastupitelské orgány
Široká aliance všech levicových sil – radikálů, levicových katolíků a socialistů	Sblížení se s PSI
Vnitrostranická demokracie, povolena veřejná kritika	Centralizované vedení, neochota povolit vnitrostranické proudy
Kritická pozice vůči sovětskému modelu socialismu	Váhavost vůči Sovětům
Důraz na roli nových sociálních hnutí	Proti radikalismu mládeže
Socialismus je odlišný model socioekonomického vývoje	Je socialismus odlišný model socioekonomického vývoje?

Zdroj: Fouskas, V., 1998, p. 30.

Další kolo sporu se odehrálo v průběhu 70. let po nástupu nového generálního tajemníka Enrica Berlinguera. Ten začal postupně vyvádět PCI z politické izolace, jak na domácím, tak na mezinárodním poli. Jeho slavný článek v týdeníku *Rinascita*, kterým volal po „historickém kompromisu mezi katolickým a marxistickým táborem, mezi PCI a DC“,<sup>11</sup> odstartoval éru „*compromessa storica*“, anomálního období konsociativní demokracie, ve kterém politické elity daly přednost konvergenci před ideologickou polarizací, tak nápadnou v předchozích letech.<sup>12</sup> Komunistům se tato taktika zpočátku vyplácela, ve volbách v roce 1976 získali 34,4% hlasů a poprvé v historii země nebylo možné sestavit většinovou vládu bez jejich účasti. Sebevědomý Berlinguer šel v reformních krocích ještě dále a pustil se na tenký led zahraniční politiky. V ní již několik let zuřil spor mezi maximalisty a realisty. Ti první, z větší části stoupenci Pietra Ingraa, považovali postavení západních komunistických stran v rámci mezinárodního komunistického hnutí za natolik silné, že by byly schopné překonat ideologii dvou bloků.<sup>13</sup> Dokonce se objevovaly požadavky na vytvoření alternativy vůči sovětskému modelu komunismu, který by ale byl stále postaven na plánování trhu.<sup>14</sup> Realisté, seskupení kolem Giorgia Napolitana a Paola Bufaliniho, dvou předních stoupenců

<sup>11</sup> Berlinguer, E., *Riflessioni sull'Italia dopo i fatti del Cile*, *Rinascita*, 9. 10. 1973, p. 1.

<sup>12</sup> Gualtieri, R., 2006, p. 13.

<sup>13</sup> Pons, S., *Berlinguer e la fine del comunismo*, Torino: Einaudi, 2006, p. 110.

<sup>14</sup> S tímto požadavkem přišel vůdčí exponent maximalistů Luciano Barca, blízký Berlinguerův poradce. Barca, L., *Cronache dell'interno del vertice del Pci*, vol. II. Roma: Rubbettino, 2005, p. 565.

Amendolovy linie, naopak považovali za nerealistické vystoupit z ideologického bloku a místo toho navrhovali se supervelmocemi vyjednávat a balancovat mezi nimi.<sup>15</sup>

Berlinguer se nakonec přiklonil na stranu maximalistů a definitivně se rozešel s Amendolovým křídlem tzv. „miglioristů“,<sup>16</sup> kteří od té doby hráli sice viditelnou, ale stále méně významnou roli v procesu vývoje strany. V tendencích maximalismu tak mohla být v červenci 1975 vydána se spoluúčastí španělské komunistické strany Madridská deklarace „eurokomunismu“, ve které se obě strany přihlásily k parlamentní demokracii.<sup>17</sup> Sovětští lídři na tuto iniciativu zareagovali s nevolí a zaslali Berlinguerovi ostře formulovaný dopis, ve kterém označili eurokomunismus za „nové a extrémně nebezpečné rozštěpení komunistického hnutí.“<sup>18</sup> I to byla jedna z příčin, která Berlinguera motivovala k definitivnímu vyřešení postoje strany vůči Severoatlantické alianci. Postoj k ní shrnul slovy, že „NATO je organizace, jejíž existence je nezbytná pro udržení rovnováhy sil, na kterých závisí evropský mír. Bylo by nezodpovědné tlačit Itálii pryč z NATO a podkopávat tak [evropskou] rovnováhu (...) Cítím se bezpečněji na straně NATO.“<sup>19</sup>

Byla to velmi odvážná a vstřícná slova cílená na středového voliče. Mezi členy PCI se však proti těmto slovům zvedla bouře nevole. Stranický deník *L'Unità* dokonce rozhovor v přetisku umístil na poslední stranu a výše citovanou pasáž raději celou vynechal.<sup>20</sup> Čím dál tím více se také projevoval nesouhlas členské základny s podporou jednobarevné vlády křesťanských demokratů. Přílišné ustupování DC bylo u mnoha straníků vnímáno jako nutné zlo akceptovatelné do doby, než se DC ocitne v opozici, jako se to už dělo leckde na komunální úrovni. Objevovaly se i projevy otevřeného nesouhlasu zejména u stoupců Ingraa, který považoval historický kompromis za ztracený a viděl v něm programové podřízení se vládní straně.<sup>21</sup> Aby Berlinguer zažehnal rodící se rozpory uvnitř strany, začal postupně měnit rétoriku směrem ke kritice kompromisu a zdůrazňování marxisticko-leninské tradice strany. Tím chtěl zabránit odcizení a rozladěnosti členské základny vůči vedení a

---

<sup>15</sup> Řeč Paola Bufaliniho na zasedání politbyra strany 5. 12. 1974. Archivio della Fondazione Istituto Gramsci, Roma/PCI, Archivio M/Direzione, riunione del 5. 12. 1974.

<sup>16</sup> Miglioristé byl názorový proud uvnitř PCI zformovaný kolem Giorgia Amendoly a po jeho smrti kolem Giorgia Napolitana. Zastával reformní a později sociálně demokratickou politiku a snažil se stranu sblížit s PSI. Pro jejich extrémně reformní názory byli také často nazýváni pravicovým křídlem PCI. S nástupem Occhetta do do vedení strany jejich vliv zeslábl a na transformaci pak již neměli skoro žádný vliv.

<sup>17</sup> Daniels, R., Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism, *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring, 1990), p. 110.

<sup>18</sup> AFIG, Roma/PCI, Archivio M/ Estero, lettera del PCUS a Berlinguer.

<sup>19</sup> Rozhovor pro *Corriere della Sera*, Pansa, G., Berlinguer conta „anche“ sulla NATO per mantenere l'autonomia da Mosca, *Corriere della Sera*, 15. 6. 1976.

<sup>20</sup> Galli, G., *Storia del PCI (Livorno, 1921 – Rimini, 1991)*, Roma: Kaos, 1993, p. 267.

<sup>21</sup> Fouskas, V., 1998, p. 43.



rovněž chtěl usmířit stále se prohlubující názorové rozdíly mezi stranickou elitou, kde se stále více profilovala dvě křídla stojící v opozici jak proti sobě, tak vůči stranickému vedení. Berlinguer tak musel velmi opatrně balancovat mezi oběma tábory a tato jeho nerozhodnost přispěla podle mnohých autorů k chaosu po jeho předčasném úmrtí.<sup>22</sup>

Nakonec se generální tajemník rozhodl stáhnout podporu Andreottiho vládě a na zasedání ÚV v listopadu 1979 oznámil, že „nemáme ani o krok blíže k vládě (...) historický kompromis skončil neúspěchem“.<sup>23</sup> Zároveň vyhlásil koncepci „demokratické alternativy“, jejímž cílem bylo vytvořit vládní alternativu zahrnující nejen levicové strany, ale všechny subjekty, které byly věrné republikánské ústavě.<sup>24</sup> Tato koncepce byla v přímém opaku k výše zmíněné Ingraově strategii „levicové alternativy“, která si kladla za cíl širokou spolupráci pouze levicových skupin na neparlamentní bázi. Do nového desetiletí tedy PCI vstupovala navenek stále jednotná a monolitická, ale uvnitř se stále více projevujícími rozdílnými názory na elementární směřování strany.

## 4.2 Bezradnost 80. let a otázka stranické loajality

Místo realizování „demokratické alternativy“ se komunisté na začátku 80. let ocitli v hluboké politické izolaci akcentované vznikem vládního *pentapartita*, načež se Berlinguer pro posílení koaličního potenciálu PCI opět obrátil k zahraničním otázkám. Po vyhlášení výjimečného stavu v Polsku v prosinci 1981 vystoupil na tiskové konferenci, na níž zkritizoval samotnou podstatu sovětského zřízení a oznámil definitivní rozchod se Sovětským svazem.<sup>25</sup> Následné přerušení styků s KSSS se projevilo také uvnitř PCI, kde se poprvé vůči oficiální linii výrazněji vymezila ortodoxní skupina straníků v čele s Armandem Cossuttou (dříve stoupencem myšlenek Ingra),<sup>26</sup> který se postavil proti roztržce a jako jediný ve straně dále dostával jinak zastavenou finanční pomoc ze Sovětského svazu.<sup>27</sup>

---

<sup>22</sup> Viz např. Pons, S., 2006, p. 122.

<sup>23</sup> AFIG, Roma/PCI, Archivio M/Comitato centrale, riunione del 20. 11. 1979.

<sup>24</sup> Tedy všechny parlamentní strany s výjimkou MSI. Rozhovor pro *L'Unità* 7. 12. 1980, in: Berlinguer, E., *Attualità e futuro*, Roma: L'Unità, 1989, p. 45.

<sup>25</sup> Berlinguer uvedl mimo jiné, že „Potenciál říjnové revoluce se vyčerpá, sovětský systém vedení a socio-ekonomický program rozvoje selhaly.“ Tisková konference 15. 12. 1981, přepis in: *L'esaurimento della spinta propulsiva*, *L'Unità*, 15. 12. 1981, p. 1.

<sup>26</sup> Cossuttova názorová skupina se držela tradičního rigidního výkladu komunismu a odmítala jakékoli ústupky, jako kritiku sovětského režimu či reformy směrem k evropskému sociálnímu modelu. Tito radikálové, někdy též nazývaní levice v PCI, však vždy tvořili pouze zanedbatelné procento na stranických sjezdech, a tak sice nehráli významnou roli ani při transformaci strany, avšak podíleli se výrazně na jejím rozštěpení.

<sup>27</sup> Sověti si ho považovali jako „jediné zdravé síly uvnitř PCI“ a ročně mu posílali 600-700 tisíc dolarů. Před roztržkou PCI dostávala v 70. letech ročně přes 6 milionů dolarů. Z nich se financovaly jak volební kampaně, tak běžný provoz strany. Oficiálně však italské komunisty žádnou pomoc ze SSSR nepřiznávali. Andrew, Ch., Mitrochin, V., *Neznámé špionážní operace KGB Mitrochinův archiv*, Praha: Academia, 2001, p. 308.

K prvnímu zásadnímu střetu všech výrazněji se profilujících názorových proudů pak došlo na XVI. sjezdu strany v Miláně na začátku března 1983. Berlinguer se na něm snažil uklidnit zneprátené tábory na jedné straně obhajobou definitivní odluky od SSSR a na straně druhé ostrou kritikou vládních stran. Vyjádřil také víru v příklon ke třetí cestě, ani kapitalismu, ani komunismu.<sup>28</sup> Většina kongresu se však nesla v duchu debaty o konci *welfare state*, nástupu neo-liberalismu a otázce vnitrostranické loajality. Nejhlasitěji v této diskusi vystupoval Pietro Ingrao, který považoval za klíčové bojovat s neo-liberalismem, nezaměstnaností a proti rizikům technologické revoluce ne pouze reformováním *welfare state*, ale obnovením procesů mezinárodní integrace, vytvořením evropské bezjaderné zóny a aplikací doktríny „nového internacionalismu“,<sup>29</sup> což bylo v přímém rozporu s oficiální postupnou strategií eurokomunismu.<sup>30</sup> Ingrao chtěl zároveň využít rozepří uvnitř vládnoucí koalice kvůli přeměně kapitálu, chtěl zmobilizovat celou anti-kapitalistickou levici proti politické ose DC-PSI a posílit exekutivu bez oslabení parlamentu tím, že by zrušil bikameralismus.<sup>31</sup>

Bylo tedy jasné, že Ingrao neredukoval svoji strategii na pouhou sociální radikalizaci, ale také zkoušel spojit nové formy sociální dynamiky s politickými reformami, aby tak zintenzivnil krizi dominantní politické třídy a sebral jí iniciativu. S jeho závěry se ztotožňovala velká část stranických intelektuálů, kteří se stavěli kladně k nutné hluboké reformě strany. To se na kongresu projevilo při schvalování dodatků ke stranickým tezím, které takřka všechny pocházely z Ingraova tábora a byly do jednoho promptně odmítnuty většinou „berlingueriánů“.<sup>32</sup> Stejně dopadly i Cossuttovy pokusy o prosazení strategie „pracování na překonání kapitalismu komunismem“, která získala pouze 2% podporu.<sup>33</sup> O nic více se však nevedlo názorovému proudu „miglioristů“, do jehož čela se po zesnulém Giorgiu Amendolovi postavil Giorgio Napolitano. Jejich snahy o prosazení spolupráce s Craxiho socialisty byly jednoznačně odmítnuty a jako varování byli příznivci těchto idejí „za trest“

---

<sup>28</sup> Jeho vlastními slovy „Evropa hledá něco nového, pohybuje se směrem k tomu, čemu říkáme třetí cesta.“ Berlinguer, E., *Relazione al XVI Congresso Nazionale del PCI*, Milano: Bozze di Stampa 1983, p. 11.

<sup>29</sup> Nový internacionalismus byl postaven na mezinárodním konsensu o prosazování pravidel rovnosti, na sociální stravedlnosti, ochraně chudých a utlačovaných v rozvojových oblastech. Komunistické strany se podle něj měly stát součástí širokého a různorodého uskupení, které by směřovalo k transformaci a sjednocení světa. PCI, *XVI Congresso del PCI, Atti, Risoluzioni, Documenti*, Roma: Riuniti, 1983, p. 672.

<sup>30</sup> Ingrao, P., La grande politica dell'epoca atomica, *Rinascita*, no. 39, 19. 10. 1985, pp. 40-42.

<sup>31</sup> Rozhovor pro *L'Espresso*, Gambino, A., Alternativa di stato, *L'Espresso*, no. 7, 23. 2. 1986, pp. 13-14.

<sup>32</sup> Fouskas, V., 1998, p. 80.

<sup>33</sup> Galli, G., 1991, p. 291.

vyšachování z vedoucích orgánů strany a nominování na povětšinou nevolitelná místa do nadcházejících parlamentních voleb.<sup>34</sup>

Jednoznačným vítězem XVI. sjezdu byla skupina tzv. „berlingueriánů“ oddaně stojících za generálním tajemníkem. To mělo do budoucna rozhodující důsledky, jelikož právě na tomto sjezdu se Berlinguer rozhodl zahájit generační obměnu nejen v nejvyšších patrech stranického vedení, ale také v místních organizacích. Do roka bylo vyměněno 45% místních tajemníků, mezi kterými poprvé převládli členové se stranickou legitimací zřízenou nejdříve v roce 1970.<sup>35</sup> Na úrovni vedení se to projevilo jmenováním dvou mladých 40letých členů sekretariátu Achille Occhetta a Alda Tortorelly, budoucích hlavních protagonistů transformace. Abychom však mohli pochopit dynamiku této skupiny bezvýhradně podporující oficiální stranickou linii, budeme se muset podrobněji podívat na otázku stranické loajality u členů nižšího a středního stupně.

Organizace PCI vykazovala po celou dobu svojí existence velkou schopnost reprodukce stranických kádrů a také silnou přítomnost toho, co Hirschman nazývá „věrnost“ straně.<sup>36</sup> Tato věrnost je naprosto jiný element než komunistická „identita“. Právě skrze ni můžeme vyzorovat určitou komunistickou „kulturu“ kontinuity a mechaniku změn na kongresech, kde převažují tzv. kolektivní stimuly ideologického typu nad těmi selektivními (viz Panebiancův model) a osobní zóna nejistoty jednotlivých delegátů je do značné míry limitována. Tato charakteristika vychází z normativního pojetí ideologie, obzvláště v sounáležitosti komunistů se stranou, jejich každodenní angažovanosti či ve volebních agitacích. Takovýto typ věrnosti pak vede ke konformnímu a konzervativnímu chování straníků a k naprostému nedostatku kritického myšlení. Málo prostoru je věnováno intelektuálnímu individualismu na úkor rigorózní aplikace stranické linie.<sup>37</sup>

Strnulá loajalita členské základny nám tak dává obraz PCI, v níž v první pol. 80. let chyběla kritická masa straníků, kteří by byli schopni vést názorovou polemiku s jejich vedením. Místo toho převládala totalizující koncepce *strany-ideálu* na úkor *strany-nástroje*, která sleduje konkrétní cíle a jejíž členové jsou motivováni selektivními stimuly materiálních výhod.<sup>38</sup> Z organizačního pohledu tedy byla PCI klasickou stranou leninského modelu

---

<sup>34</sup> Napolitano např. kandidoval ve volebním obvodu Napoli-Caserta na 21. místě z 30. Přesto byl zvolen díky preferenčním hlasům. Fedele, M., *The Ambiguous Alternative: The Italian Communist Party in the 1983 Elections*, In: *Italy at the Polls 1983*, Ed: Penniman, H., New York, American Enterprise Institute, 1987, p. 62.

<sup>35</sup> Ignazi, P., *Dal PCI al PDS*, Bologna: Il Mulino, 1992, p. 110.

<sup>36</sup> Hirschman, A., *Lealtà defezione protesta. Rimedi alla crisi delle imprese dei partiti e nello stato*, Milano: Bompiani, 1982. In: Accornero, A., Mannheim, R., Sebastiani, C., 1983, p. 42.

<sup>37</sup> Hirschman, A., 1982, p. 34-35.

<sup>38</sup> De Angelis, A., *I comunisti e il partito: Dal „partito nuovo“ alla svolta dell'89*, Roma: Carocci, 2002, p. 302.

s jádrem profesionálních politiků, kteří řídí rozsáhlou kapilární strukturu strany s rigidní pyramidovou hierarchií. Právě z výše uvedených důvodů existovala na každém stranickém sjezdu výrazná většina plně loajální generálnímu tajemníkovi a připravená hlasovat pro jím přednesené návrhy. Směřování strany tedy v rozhodující míře záviselo na člověku v jejím čele. Pokud by se jím stala osoba bez jasné politické vize, mohly by pro PCI nastat velmi krušné časy.

A tyto časy skutečně přišly v roce 1984. V červnu na následky mrtvice zemřel Enrico Berlinguer a v jeho osobě ztratila PCI masově oblíbeného politika s jasnými vizemi, které byl schopen v rámci strany prosadit. Vyvstala tak urgentní otázka volby jeho nástupce. Přestože za muže číslo dvě byl ve straně dlouhodobě považován Giorgio Napolitano, kvůli jeho příslušnosti k názorovému proudu „miglioristů“ byl generálním tajemníkem zvolen Alessandro Natta, blízký Berlinguerův spolupracovník a loajální interpret jeho myšlenek. Měl se tak stát garantem kontinuity a uklidnění vnitrostranického napětí a zároveň hrází proti tlaku Napolitanových reformistů. Podle jejich teorie byl Natta zvolen na základě tajné dohody mezi Occhettem a D'Alemou jako přechodný tajemník, než se právě těmito dvěma otevře cesta k nadvládě nad stranou.<sup>39</sup> Těmto hlasům nahrával i fakt, že si Natta ihned po svém zvolení vybral za své nejbližší spolupracovníky právě Occhetta a Alda Tortorellu, kteří pak ovlivňovali každé jeho zásadní rozhodnutí.

Počáteční nostalgie po Berlinguerovi, která na čas utlumila střety ve straně, byla rychle vystřídána rozčarováním z volebního debaklu v komunálních volbách na jaře 1985 a v následném neúspěšném referendu o zrušení redukční klausule u tzv. *scaly mobile*.<sup>40</sup> Referendum také postihlo „miglioristy“, kteří se dostali do naprosté izolace v rámci strany, jelikož Napolitano se jako jediný z jejích exponentů postavil proti referendu. Vadil mu ostrý střet se socialisty a zbytečnost celého agitačního úsilí, jenž mělo být raději směřováno na provedení zásadních reforem.<sup>41</sup> Natta si na druhé straně nepřipouštěl žádné větší problémy.<sup>42</sup> Přesto se události jara 1985 staly jiskrou, která naplno zažehla doutnající krizi komunistické „identity“ a jednoty uvnitř strany.

---

<sup>39</sup> Macaluso, E., *50 anni nel Pci. Con uno scambio di opinioni tra l'autore e Paolo Franchi*, Roma: Rubbetino, 2003, p. 184.

<sup>40</sup> *Scala mobile* byla plovoucí složkou mzdy, která se vždy zvyšovala o stávající inflaci. V reakci na ekonomické problémy 80. let a rychle rostoucí inflaci reagovala vláda nastavením maximálního možného zvýšení mezd. Referendum za zrušení toho limitu bylo odmítnuto 54,3% hlasujících. Spotts, F., Wieser, T., *Italy: A Difficult Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, p. 74.

<sup>41</sup> Napolitano, G., *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Roma: Laterza 2008, p. 201.

<sup>42</sup> Natta neúspěchy v rozhovoru komentoval tak, že PCI má období ztrát a zisků a že se vlastně nic zásadního neděje. Ledda, R., *L'intervista con Natta, L'Unità*, 19. 5. 1985, p. 23.

V jaké kondici se v té době Italská komunistická strana nacházela a jak na neúspěchy reagovali nejhlasitější kritici? Natta se stále přísně držel Berlinguerova odkazu postaveného na třech ideologických pilířích. V rámci vnitrostranického fungování byl přijat princip „demokratického centralismu“; hierarchizovaná monolitická stranická struktura, jež však stále méně odrážela realitu formujících se názorových proudů, které se stále více začínaly podobat svým frakčním protějškům v DC a PSI.

Základním pilířem zahraniční politiky pak byl nově, v reakci na Gorbačovovo zvolení do čela SSSR, adoptován kurs „eurolevice“. Ten byl poprvé zformulován německým sociálním demokratem Peterem Glotzem v reakci na krizi keynesiánství, na konec starého modelu sociálních demokracií a nástup neo-liberalismu.<sup>43</sup> Italští komunisté si z Glotzova manifestu odnesli ponaučení, že „je třeba nových vztahů mezi komunisty, socialisty, soc. demokraty a labouristy, mezi národními hnutími a pokrokaři, křesťansko-demokratickými silami, odbory, pacifisty a environmentálními hnutími. Touto vizí bez ustanovení jakýchkoli privilegovaných vztahů s kýmkoli PCI zintenzivní svoje působení na mezinárodní úrovni...PCI je integrální součástí evropské levice“.<sup>44</sup> Kromě Gorbačovových reforem, které zastínily veškerou zahraniční koncepci strany, hrála při přijetí nového kursu roli také určitá kontinuita v odkazu eurokomunismu zosobněná beztřídní společností, pacifismem a spoluprací mezi mocenskými bloky. Stejně tak byla zásadní prohlubující se evropská integrace, která oslabil národní státy, což poskytlo PCI prostor pro navázání aktivní spolupráce se sociálně demokratickými stranami vně ideového komunistického rámce.

Nejdůležitějším ideovým pilířem pak byl koncept „pluralitní demokracie“, podle kterého bylo prosazování demokracie jako univerzální světové hodnoty hlavní prioritou PCI. V rámci ochrany lidských práv a občanských svobod se dokonce strana trochu bizarně začala označovat jako nositelka jakobínských tradic z dob Velké francouzské revoluce.<sup>45</sup> Jednalo se však spíše o pokus vyplnit ideologické vakuum vzniklé odvrácením od sovětského systému a odvrácením symbolů VŘSR. Pro normativní ideologii strany bylo nezbytné mít jasně identifikovatelné „kořeny“, ke kterým by bylo možné se hlásit a kolem nichž by bylo možné vystavět stranickou identitu.

---

<sup>43</sup> Viz Glotz, P., *Manifest für eine Europäische Linke*, München: Siedler Verlag, 1990.

<sup>44</sup> Komunisté sami sebe viděli jako rovné se sociálně demokratickými stranami v západní Evropě, zejména švédskou a německou. Zápis z XVII. sjezdu strany, PCI, Tesi, programma, statuto: I documenti approvati dal XVII congresso del PCI, *Rinascita*, no. 4, 31. 1. 1987, p. 27.

<sup>45</sup> Hellman, S., The Italian Communist Party between Berlinguer and the Seventeenth Congress, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, London: Frances Pinter, 1986, p. 56.

Tyto tři pilíře však v polovině 80. let začaly erodovat a strana se musela potýkat s vážnými organizačními problémy. Přestože oficiálně komunisté připouštěli potíže pouze politického charakteru (pokles elektorátu, oslabení role odborů, nástup neo-liberalismu,...), ve skutečnosti museli řešit vážné strukturální problémy.<sup>46</sup> PCI byla stále klasickou masovou stranou založenou na robustním byrokratickém aparátu, který však stále více svých aktivit orientoval na udržování chodu strany (vybírání příspěvků, organizace sněmů a festivalů atd.) než na volební agitaci a nábor nových členů. Docházelo také k poklesu zájmu obyčejných členů o dění ve straně, pouze 20% z nich se pravidelně účastnilo místních sněmů, což je číslo podobné dnešním odideologizovaným personálním stranám.<sup>47</sup> Nízká legitimita těchto sněmů pak spolu s uplatňováním demokratického centralismu korelovala se slabým vlivem komunálních politiků na rozhodnutí přijatá ve vyšších patrech stranické hierarchie. Hellman dokonce o PCI hovoří jako o ukázkovém příkladu tzv. „úřednické strany“ (*partito dei amministratori*).<sup>48</sup>

Vliv na nezájem obyčejných členů podílet se na stranickém rozhodování měl také rozvoj médií v průběhu 80. let. Hlavní zbraní PCI po celou její existenci byla její schopnost organizovat masové politické mítinky a vybudit své členy k agitační aktivitě. Tyto přednosti byly nástupem nových komunikačních technologií zatlačeny do pozadí. I komunisté samozřejmě měli svoje prostředky komunikace s voliči, kromě deníku *L'Unità* a několika dalších periodik (*Rinascita*, *L'Ordine Nuovo*, *L'Ora*, *Paese Sera* či *Critica Marxista*) pořádali nejrůznější festivaly, vědecké konference a politologické semináře. Konzervativně smýšlející strana však nereflektovala nástup soukromých televizních společností, které se objevily po liberalizaci trhu na začátku 80. let, a brzy tak musela čelit na mediálním poli výraznému handicapu. V nastávající éře „videopolitiky“<sup>49</sup> se jednalo o fatální nedostatek, který se následovníkům PCI ani do dnešních dní nepodařilo zacetit.

Ztráta přitažlivosti strany se pak musela nutně projevit v úbytku jejích členů. Nejvíce jich měla strana v roce 1955 (přes 2 miliony z populace čítající tehdy 50 miliónů Italů) a ještě v roce 1977 v počáteční euforii z historického kompromisu bylo v PCI zapsáno 1,8 milionu obyvatel. V 80. letech však nastal setrvalý odliv, takže když Occhetto vyhlašoval svůj obrat,

---

<sup>46</sup> Hellman, S., 1986, p. 56.

<sup>47</sup> Dokonce i při hlasování o stranické linii před klíčovým XIX. sjezdem dosáhla volební účast pouze 30%. Hine, D., *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford: Oxford University Press, 1993, p. 113.

<sup>48</sup> Hellman, S., 1986, p. 61

<sup>49</sup> Období primátů médií v italské politice po roce 1990 pojmenované podle stejnojmenné Sartoriho stati. Sartori, G., *Videopolitica, Rivista italiana di scienza politica*, vol. XIX, no. 2, 1989, pp. 185-198.

týkalo se to pouze 1 264 790 majitelů rudé legitimace.<sup>50</sup> V čase o něco delším než deset let se tedy jednalo o 30% pokles. Ten byl navíc doprovázen měnicí se věkovou strukturou. Oproti roku 1978 se v následujících pěti letech snížil počet členů mladších 30 let na polovinu a počet padesátiletých a starších se naopak o třetinu zvýšil.<sup>51</sup> V roce 1989 pak věkový průměr celé strany činil rovných 55 let.<sup>52</sup> Odliv mladých měl příčinu kromě ztráty ideologické přitažlivosti v založení antiklerikální a pacifistické Radikální strany, která svým bojem za jednostranné odzbrojení a bezjadernou zónu dokázala zaujmout velké množství mladých voličů. Stejnou metodu zvolili i Craxiho socialisté, kteří se na svoji stranu snažili přetáhnout co nejvíce komunistických sympatizantů.

Podle „miglioristů“ to byly varovné signály upozorňující na to, že je nejvyšší čas razantně čelit vlastním i celostátním problémům. Jako východisko z krize navrhovali úplné opuštění komunistického hnutí a příklon k sociálnědemokratickému modelu evropských stran.<sup>53</sup> Opačný názor zastával Pietro Ingrao spokojený s oficiální stranickou linií eurolevice, která vycházela z jeho dříve prosazovaného konceptu „nového internacionalismu“. Považoval za důležité opatrně se snažit udržet stávající ideologický model strany v rámci komunisty vedeného historického bloku, do něhož chtěl postupně inkorporovat progresivní buržoazii.<sup>54</sup> Na rozdíl od Napolitana, který s progresivní buržoazií (tj. socialisty) chtěl vytvořit alianci. Ingraa tak neopustila maximalistická idea na vytvoření široké levicové koalice, kterou hlásal již od 60. let. Se svými idejemi našel podporu také u Cossuttovy radikální skupiny, která kromě zachování statusu quo chtěla obnovit věrnost Sovětskému svazu. Na XVII. sjezdu PCI ve Florencii v dubnu 1986 tedy Natta nečekal menší úkol, než se pokusit udržet stále slábnoucí jednotu strany.

### 4.3 Occhettova cesta ke změnám

XVII. sjezd strany se nesl v duchu Nattova stále stejného lpění na konsolidaci konceptů vycházejících z Berlinguerova odkazu „demokratické alternativy“. Na rozdíl od svého předchůdce se však Natta vyvaroval používání výrazů jako „hnutí pracujících“ či „dělnická třída“, místo nich akcentoval pojmy „levicové síly“ a „reformní hnutí“. Zmírněním rétoriky

---

<sup>50</sup> Stále se však jednalo o velmi vysoký počet, obzvláště u strany komunistického typu, která se snažila svoji rétorikou jít proti hlavnímu proudu italské politiky. Albertina, V., *Storia del PCI 1921-1991*, Roma: Carocci, 2006, p. 237.

<sup>51</sup> Fedele, M., 1987, p. 64.

<sup>52</sup> Dormagen, J.-Y., *I comunisti. Dal Pci alla nascita di Rifondazione comunista. Una semiologia politica*, Roma: Koine, 1996, p. 28.

<sup>53</sup> Za příklad sloužili hlavně německá SPD a švédští soc. demokraté. Napolitano, G., 2008, pp. 220-21.

<sup>54</sup> Fouskas, V., 1998, p. 81.

tak chtěl podtrhnout svoji definici PCI jako „integrální části evropské levice“.<sup>55</sup> Kromě toho také došlo ke změně pohledu na italský politický systém. Do té doby ho komunisté charakterizovali jako „nedokončenou demokracii“, jejímž hlavním limitem spíše než chybějící podíl PCI na exekutivě byla nedostatečná a málo progresivní implementace ústavních principů. Po mnoha letech odmítání pak akceptovali model „zablokované demokracie“, který vycházel z premisy, že se Itálie nachází v institucionální krizi vyznačující se permanentní nadvládou DC, prohloubením morálního úpadku politiky, prorůstáním mafie do politiky, degenerací sociálního státu a nárůstem klientelismu.<sup>56</sup>

Jako východisko ze zablokované situace Natta, podporovaný Occhettoem, navrhoval vytvoření programové vlády na principech „demokratické alternativy“ (tj. středo-levých laických subjektů), jejíž agenda by byla založena na konvergenci bez předem stabilizovaných politických aliancí. Zároveň by podle něj byla nezbytná široká spolupráce s cílem vytvořit programovým koalicím příznivé podmínky pro vstup do vlády.<sup>57</sup> Tímto nesrozumitelným prohlášením chtěl Natta s největší pravděpodobností vyzvat všechny ostatní politické subjekty k záchraně italské demokracie, aniž by ohrozil vlastní identitu PCI. Mířeno to bylo zejména na potenciální spolupráci se socialisty, tolik propagovanou Napolitanovou skupinu.<sup>58</sup>

Středová skupina loajální generálnímu tajemníkovi tedy z opatrnosti odmítla jasné reformní kroky, ale v rámci usmíření pravého křídla neschválila Ingraovu rezoluci požadující jednostranné jaderné odzbrojení. Natta pak ve vyvažování vnitřních vlivů pokračoval, když přes velký odpor delegátů z Ingraova okolí prosadil rozšíření jaderných elektráren. Jediným efektem, který touto ekvilibristikou docílil, bylo, že poprvé v historii byla celková linie strany schválena s velkým počtem hlasů proti.<sup>59</sup> XVII. sjezd se tedy rozhodně nedal považovat za začátek přeměny strany. Opatrnické vedení se drželo svého sloganu „inovace v kontinuitě“, který v praxi znamenal zakonzervování akutních problémů a odsunutí názorových rozporů do budoucna.

Rozhodujícím faktorem, jenž rozpohyboval celou transformaci strany, byla porážka v parlamentních volbách v červnu 1987. V nich komunisté získali 26,6% hlasu, o 777 tisíc méně než při posledních volbách, a ve stranickém tisku se rozproudila živá debata o příčinách neúspěchu. Ten byl za vinu kladen zejména rozkolu mezi oběma radikálními křídly

---

<sup>55</sup> Natta, A., *Relazione*, in: *XVII Congresso del Partito comunista italiano. Atti, risoluzioni, documenti*, Roma: Editori Riuniti, 1987, p. 26.

<sup>56</sup> De Angelis, A., 2002, p. 312.

<sup>57</sup> *Ibid.*, p. 316.

<sup>58</sup> Gruppi, L., *Il PCI e la socialdemocrazia*, *Critica marxista*, no. 5, 1987.

<sup>59</sup> Ze 144 členů ÚV jich hlasovalo pro pouze 88. Hellman, S., 1986, p. 63.



strany a otázce o pravém významu komunistické identity.<sup>60</sup> Na následném zasedání politbyra pak Natta nabídl svoji demisi, která byla promptně odmítnuta, a na doporučení Alda Tortorelly navrhl vytvoření nové funkce vícetajemníka strany, do níž chtěl dosadit Achille Occhetto. Jeho jmenování podpořil také Ingrao, který se domníval, že Occhetto jako stoupenec jeho myšlenek bude pokračovat v jeho odkazu. Ostře proti naopak byla Napolitanova skupina, která volbu nového druhého muže strany považovala za „předčasnou a nepřesvědčivou“.<sup>61</sup>

Následujícího dne se odehrálo bouřlivé zasedání ÚV, kde se Natta snažil vyvodit závěry z právě utrpěné volební porážky. Zdůraznil nutnost těsnějšího dodržování konceptu „demokratické alternativy“ a volal po posílení masové strany. Zároveň otevřeně připustil, že se PCI nachází v krizi a ve stavu vyčerpání.<sup>62</sup> Za to byl zkritizován Ingraoovým křídlem, které se domnívalo, že Nattově vedení chybí koherentní politická linie, která by byla schopná na základě reflexe socioekonomických změn vyvést PCI z krize.<sup>63</sup> „Miglioristé“ se rovněž dívali na Nattovo řešení s nedůvěrou a při následném potvrzení Occhettovy nominace se opět postavili proti, což jim nový vícetajemník nikdy nezapomněl, takže se Napolitanova skupina brzy ocitla pouze v roli „nevítaných hostů“<sup>64</sup> a ztratila poslední zbytky vlivu na řízení strany. Následné Occhettovo prohlášení o nezbytnosti rekonstrukce a restrukturalizace strany směrem k socialismu zase vyvolalo nesouhlas u ortodoxního křídla a Magri s Cossuttou ho rovnou obvinili z hereze a z toho, že nevidí blížící se konec kapitalismu.<sup>65</sup> Závěrečné hlasování pak bylo natolik bouřlivé, že se to odrazilo i v bezprecedentním titulku v deníku *L'Unità* nesoucím název „Politická bitva uvnitř Ústředního výboru“.<sup>66</sup> Ten nakonec schválil Occhettovo jmenování druhým mužem strany a designovaným nástupcem Natty, ale poprvé v historii s nesouhlasem velké části členů (proti byla zejména obě radikální křídla, jak Cossutta, tak Napolitano).

---

<sup>60</sup> Viz např. Accornero, A., Il perché di una doppia fuga, *Rinascita*, no. 25, 27. 6. 1987, Garavini, S., Quel discorso di classe di cui si è avuto paura, tamtéž, Vacca, G., Da dove partire il confronto a sinistra, tamtéž, Luporini, C., I nodi da sciogliere, *Rinascita*, no. 26, 4. 7. 1987, Reichlin, A., Autonomia comunista, *Rinascita*, no. 28, 18. 7. 1987 či Macaluso, E., La coerenza dell'alternativa, *Rinascita*, no. 29, 25. 7. 1987.

<sup>61</sup> Napolitano, G., 2008, p. 234.

<sup>62</sup> Natta, A., Il programma e la lotta del PCI per aprire una nuova fase politica, *L'Unità*, 29. 7. 1987, pp. 14-15.

<sup>63</sup> Ingraoovými slovy: „Není pochyb, že opravdový úpadek PCI přišel s Nattovým vedením. Italský kapitalismus prošel od roku 1980 procesem restrukturalizace a získal na úkor dělnického hnutí. Pod Nattovým vedením tyto fenomény nebyly studovány ani analyzovány. Byl to totální nedostatek sociální analýzy.“ Fouskas, V., 1998, p. 68.

<sup>64</sup> Charakteristika předního „miglioristy“ Emmanuele Macalusa, Macaluso, E., 2003, p. 184.

<sup>65</sup> Baduel, U., Dicono no Ingrao e Cossutta, *L'Unità*, 30. 7. 1987, p. 4.

<sup>66</sup> Ugolini, B., Battaglia politica nel Comitato centrale, *L'Unità*, 27. 6. 1987, p. 1.

Occhetto však po svém nástupu do funkce začal s reformním aktivismem. Navrhl, aby se PCI distancovala od Togliattiho progresivismu a Berlinguerova konceptu historického kompromisu a vymyslela originální nový program reflektující sociální, politické a institucionální fungování státu.<sup>67</sup> Ve stejném duchu se nesla i Occhettova odpověď na nepodepsaný článek v socialistickém deníku *Avanti!*, který přirovnal Palmira Togliattiho jako rovného ke Stalinovi.<sup>68</sup> Na rozdíl od Natty, který Togliattiho hájil jako jednoho ze zakladatelů republikánské ústavy, Occhetto nechal napadení stranické ikony bez odpovědi.<sup>69</sup> Názorový rozchod mezi oběma vůdčími osobnostmi PCI se stával stále více evidentní a tyto neshody jistě přispěly k událostem na konci dubna 1988, kdy Natta utrpěl lehký záchvat mrtvice a Occhetto se rozhodl využít momentální indispozice generálního tajemníka k jeho odstranění z funkce. V tom měl podporu skupiny mladých spolupracovníků, kterým se podle jejich věku říkalo „*quarantenni*“ (čtyřicátníci)<sup>70</sup> a kteří se v budoucnu stali vůdčími exponenty transformované strany. Mezi zástupce této „mladé“ generace straníků patřili zejména Piero Fassino, Livia Turco, Walter Veltroni, Fabio Musso a Massimo D'Alema.

Po několika dnech váhání Natta pod tlakem svého okolí rezignoval na nejvyšší funkci ve straně dopisem zasláným Occhettovi.<sup>71</sup> Poprvé v historii tak generální tajemník PCI nezemřel při výkonu funkce, ale prakticky byl donucen složit funkci. Nesouhlas se svým odstraněním dal Natta veřejně najevo o pár dní později na stránkách deníku *L'Unità*, kde zveřejnil své prohlášení, že svojí rezignací neztratil ve straně váhu, že neodešel do exilu a že se proti němu rozpoutala groteskní kampaň nízké inteligence.<sup>72</sup> Na následujícím zasedání ÚV přednesl Occhetto projev, ve kterém oznámil přítomným, že „strana je v politické izolaci a vážné krizi a to jsou podmínky, které nás nutí přijmout *nový kurs*, díky kterému bude komunistická strana schopná načrtnout perspektivu pro rozdělenou levici.“<sup>73</sup> Za koncepcí *nového kursu* se skrývala privilegovaná spolupráce se socialisty, akceptování post-moderní společnosti, pokračování v boji proti neo-liberalismu a hledání rovnováhy mezi trhem a státem. Zároveň Occhetto volal po „koperníkovské revoluci“ - shromáždění všech

---

<sup>67</sup> Occhetto, A., *La crisi italiana e le prospettive dell'alternativa*, *L'Unità*, 27. 11. 1987, pp. 4-6.

<sup>68</sup> Quando Bukharin era un „bandito“, *Avanti!*, 8. 2. 1988, p. 13.

<sup>69</sup> Salimbeni, A., *E su Togliatti al PSI diciamo...*, *L'Unità*, 7. 3. 1988, p. 4.

<sup>70</sup> Nutno vidět optikou věkově konzervativní strany, kde nejvyšší funkce v minulosti vždy zastávala stará garda straníků.

<sup>71</sup> Svoji rezignaci komentoval slovy, že odstoupil pro smysl pro povinnost a z přesvědčení, že jedná v nejlepším zájmu strany. Napolitano, G., 2008, p. 153.

<sup>72</sup> Ajello, N., *Il lungo addio. Intellettuali e Pci dal 58' al 1991*, Roma: Laterza, 1997, p. 358.

<sup>73</sup> Occhetto, A., *La relazione al CC*, *L'Unità*, 21. 6. 1988, p. 15.

inovatívních sil a překročení starých schémat tím, že by se všem nabídla možnost přispět k budoucímu politickému vývoji.<sup>74</sup>

Kdo byl tedy muž, který již od začátku vzbuzoval tak silné emoce? Achille Occhetto se narodil v roce 1936 v Turíně do středostavovské antifašistické rodiny. Po válce se rodina přestěhovala do Milána, kde také Occhetto vystudoval filozofii na místní univerzitě. Během svých studií vstoupil do PCI a začal se angažovat ve Federaci mladých komunistů, kde byl v letech 1963 – 66 předsedou. V 70. letech se stal regionálním tajemníkem PCI na Sicílii, kde se aktivně zapojil do boje s mafií. Ve svých mladých letech byl stoupencem Ingraovy ideologie mas, levicové kritiky stalinismu a hledání třetí cesty mezi sovětským modelem a sociální demokracií. Ve sporu mezi Ingrae a Amendolou o vývoji italského kapitalismu a o spojení se socialisty se jasně postavil na stranu prvně jmenovaného.<sup>75</sup> Od začátku 80. let se však jejich cesty začaly rozcházet. Zatímco Ingrao stále propagoval svoji koncepci levicového „obrození“ PCI, Occhetto přišel s myšlenkami na progresivní restrukturalizaci celého levicového spektra. Tyto dva koncepty se zatím neocitly v přímém protikladu, a proto bylo možné, aby Ingrao nového vícetajemníka ve volbě podpořil doufaje, že bude tím správným mužem, který vyvede stranu z krize.

S tímto plánem se pak Occhetto ucházel jako jediný kandidát o uvolněný post generálního tajemníka. Jeho volba však rozhodně nebyla jednomyslná. Na své straně měl většinu loajálních straníků, kteří předtím stáli za Berlinguerem a Nattou, a nově také získal opatrný souhlas od Napolitanovy skupiny, která se nechala přesvědčit jeho reformními návrhy. Ostře proti jmenování Occhetta se kromě Cossuttových ortodoxních komunistů poprvé vymezil také Pietro Ingrao a svůj nesouhlas s jeho volbou projevil i Natta, který se cítil velmi zklamán Occhettovým chováním a vyčítal si, že souhlasil s jeho jmenováním svým více-tajemníkem.<sup>76</sup> S pozitivním ohlasem se volba nového generálního tajemníka naopak setkala u socialistů, jim blízký novinář Eugenio Scalfari se o Occhettovi zmínil jako o politikovi, který „možná nemá takové charisma, avšak prokazuje bystrou politickou inteligenci, jenž ho odlišuje od ostatních rivalů uvnitř jeho strany.“<sup>77</sup>

A Occhetto ihned začal plnit svoji pověst agilního politika nakloněného reformám. V rámci sondování připravenosti strany přijmout zásadní reformní kroky se pustil do několika bezprecedentních akcí, které mu posloužily jako barometr nálad členské základny. V červenci

---

<sup>74</sup> Valentini, Ch., *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*, Milano: Feltrinelli, 1990, p. 13.

<sup>75</sup> Ariemma, I., *La casa brucia. I Democratici di sinistra dal Pci ai giorni nostri*, Venezia: Marsilio, 2000, p. 54.

<sup>76</sup> Hlavní vinu pak dával svému blízkému spolupracovníkovi Aldu Tortorellovi, který ho přesvědčil, že Occhetto je tou správnou volbou pro budoucnost PCI. Macaluso, E., 2003, p. 137.

<sup>77</sup> Scalfari, E., Una pesante eredità, *La Repubblica*, 14. 6. 1988, p. 4.

1988 odhalil v Civitavecchii sochu Palmira Togliattiho a při té příležitosti sice vyzdvihl roli svého předchůdce při poválečném formování strany, ale zároveň odsoudil jeho spoluodpovědnost za zločiny stalinismu.<sup>78</sup> Poprvé tak z úst oficiálního představitele strany zazněla kritika jedné z komunistických ikon, což mezi straníky volalo údiv a zmatek, obzvláště, když svoji řeč Occhetto následně doplnil o následování hodnot velkých socialistických vůdců v Evropě, jako byli Willi Brandt nebo Olof Palme. S bouřlivým odmítnutím se jeho proslov setkal zejména u Cossuttova křídla, které Occhetto obvinilo z pokusu „geneticky upravit stranu z komunistické na liberálně demokratickou.“<sup>79</sup> Předsedkyně Poslanecké sněmovny a bývalá Togliattiho družka Nilde Iotti se dokonce cítila osobně uražena a na protest přerušila s Occhettem veškerou komunikaci.

Přes odpor skalních zastánců komunismu Occhetto pokračoval ve své přípravě strany na reformní kroky a na prosincovém zasedání ÚV představil svůj koncept *Nová PCI*, alternativní projekt moderní vlády reagující na měnící se svět konce studené války a přinášející nová témata v podobě práv žen, ochrany životního prostředí a institucionálních reforem. S tímto programem pak generální tajemník vstoupil do hektického roku 1989, který se měl stát pro italské komunisty „nezapomenutelný“ (stejný název nesou i Occhettovy paměti shrnující události právě tohoto roku). Během roku 1989 Occhetto strávil většinu dní na cestách, jak v zahraničí, kde přesvědčoval světové státníky o svém úsilí zapojit PCI do socialistických struktur v Evropě, tak po Itálii, kde si vzal za úkol vysvětlit svým spolustraníkům nutnost transformace komunistické strany.

#### 4.4 Nezapomenutelný devětaosmdesátý

První kroky zavedly Occhetto v lednu do Bonnu, kde se setkal s předsedou socialistické internacionály Willy Brandtem, se kterým se domluvil na postupném zapojování do této organizace, a vyhlásil potřebu „nové *ostpolitik*, která by s odvahou a rozhodností vycházela z politiky Gorbačovových reforem.“<sup>80</sup> Tato schůzka byla pouze jednou ze série podobně laděných setkání, na kterých chtěl Occhetto ukázat svoji ochotu k reformním krokům. Již na podzim předchozího roku se ve Fratocchii setkal s Alexandrem Dubčekem, jenž pro Occhetto představoval „pravého komunistu, který nikdy nepřestal bojovat za socialismus a vždy vášnivě a přesvědčivě hájil jeho perspektivy.“<sup>81</sup> Své úsilí završil oficiálním rokováním

---

<sup>78</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 16.

<sup>79</sup> Per Cossutta il PCI sta tagliando le radici marxiste, *La Repubblica*, 20. 1. 1989, p. 4.

<sup>80</sup> Lorusso, M., *L'era di Achille*, Firenze: Ponte alle Grazie, 1994, p. 193.

<sup>81</sup> Occhetto, A., *Un Indimenticabile '89*, Milano: Feltrinelli, 1990, p. 18.

s Michailem Gorbačovem na konci února v Moskvě. Během několikadenní návštěvy se zaměřili zejména na problematiku zemí komunistického bloku, shodli se na podpoře reformního úsilí v Maďarsku a naopak vyjádřili ostrou kritiku režimů v Rumunsku a ČSSR.<sup>82</sup> Na mezinárodním poli oba souhlasili s nutností posílit roli OSN a s nezbytností reformu mezinárodního komunistického hnutí směrem od „mrtvého proletariátu“ k socialistickému dělnickému hnutí.<sup>83</sup>

Occhetto byl generálním tajemníkem KSSS natolik inspirován, že po svém návratu z Moskvy vyhlásil existenci dvou perestrojek, jedné sovětské a druhé italské, čímž měl na mysli svoji koncepci *Nové PCI*.<sup>84</sup> Ta měla být schválena na chystaném XVIII. sjezdu strany, který se konal 18.-20. března v římském Palasportu. Sjezdu se zúčastnilo 1042 delegátů, jejichž skladba a názorové směřování nám pomůže pochopit, jak mohl Occhetto nalézt na sjezdu tak velkou podporu. Pouhých 19 % delegátů totiž byli dělníci, což Ingrao s Cossuttou kritizovali za zcela nedostatečné zastoupení vzhledem ke členské základně a k praxi na minulých sjezdech.<sup>85</sup> Přestože byl průměrný věk delegátů celých 55 let, 45% z nich věřilo v optimistickou budoucnost a v opětovný nárůst volební podpory.<sup>86</sup> To korelovalo s viděním neúspěchů strany v posledních letech. Tyto neúspěchy delegáti přisuzovali ze 70 % změnám ve společnosti, zatímco 18% z nich se domnívalo, že hlavní vinu nese špatné vedení strany, a pouhých 11% vidělo za vším nezvratitelnou celosvětovou krizi komunismu.<sup>87</sup> Ke změnám došlo ve vnímání tradic PCI, kde rovných 50% delegátů považovalo kořeny své identity v *Resistenze* (odboji proti německým vojskům za 2. sv. války), zatímco pouhých 22% stále vidělo svůj vzor v ruské revoluci.<sup>88</sup> K největšímu názorovému posunu došlo u vnímání pozice generálního tajemníka. Jestliže jeho nejdůležitější vlastností podle delegátů předchozího sjezdu mělo být respektování vnitrostranické demokracie, v roce 1989 to již byla disponibilita k rozsáhlým změnám.<sup>89</sup>

Delegáti také poprvé v historii hlasovali tajně a elektronicky, a to za přítomnosti 120 zahraničních hostů, z nichž celá třetina byla z nekomunistických stran, což byla oproti

---

<sup>82</sup> O KSČ se Occhetto vyjádřil jako o straně mající vážný problém udržet si moc, která má navíc v čele opatrnického a zpomaleného politika (myšleno tím Jakeše). *Ibid.*, p. 19.

<sup>83</sup> Chiesa, G., Gorby e Occhetto discutono un riformismo per il 2000, *L'Unità*, 1. 3. 1989, pp. 1-4.

<sup>84</sup> Vicinelli, Ch., *Alle radici della Quercia. La svolta del Pci per non morire sottol e macerie dell'89*, Firenze: Polistampa, 2002, p. 93.

<sup>85</sup> Např. na VIII. sjezdu v roce 1956 tvořili dělníci 39% delegátů a 40% celé členské základny. V roce 1989 bylo dělníků ve straně stále 36%, avšak na sjezdu tvořili pouhých 6%. Ignazi, P., 1992, p. 110.

<sup>86</sup> Valentini, Ch., All'uscita del tunnel, *L'Espresso*, 2. 4. 1989, pp. 14-16.

<sup>87</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 43.

<sup>88</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 29.

<sup>89</sup> *Ibid.*, p. 30.

minulosti rovněž novinka.<sup>90</sup> Největší úctě z nich se těšil bývalý generální tajemník KSČ Alexander Dubček, který plně podpořil Occhettovu politiku a za bouřlivých ovací apeloval na delegáty, aby „pokračovali v odkazu pražského jara“.<sup>91</sup> Následně se své úvodní řeči ujal Occhetto a delegátům přednesl několikahodinový energický projev přerušovaný celkem 70 aplausy, který se měl stát jeho nejzářivějším momentem v čele strany. Zdůraznil v něm své odhodlání reformovat stranu prostřednictvím nových „rudozelených“ politik, aniž by však došlo k ohrožení komunistických tradic. Místo tradičních zmínek o proletariátu a dělnické třídě hovořil o nutnosti zaměřit se na záchranu ekologického systému planety, na problémy pracujících a na diskriminaci žen. Kromě toho mluvil o nezbytnosti „silného reformismu“ jako o vůli ke změnám v justici a bezpečnosti. To všechno mělo nakonec podle Occhetta v Itálii znovu nastartovat ekonomický růst.<sup>92</sup>

Reakce delegátů na úvodní projev se nesly ve velmi emotivním a souhlasném duchu, jakoby se názorové proudy formující se v předešlých letech najednou vypařily.<sup>93</sup> Za hromového skandování „Achille-Achille“ hlasovala pro potvrzení Occhetta ve funkci i část Cossuttovy ortodoxní skupiny.<sup>94</sup> Mnohem důležitější však byla plná Ingraova podpora všem navrhovaným krokům. Dodnes není zcela jasné, co tohoto veterána italské politiky přimělo k potlačení všech předešlých sporů s generálním tajemníkem (nutno dodat, že dočasněmu). Ingrao svůj postoj na XVIII. sjezdu nikdy nevysvětlil, a tak se můžeme jen domnívat, že se tak rozmyslel pravděpodobně s ohledem na obecné přeměny společnosti na konci 80. let a také kvůli společným bodům navrhovaných reforem se svojí starou názorovou koncepcí (genderová politika, vnitrostranická demokracie, environmentalismus). Ingrao celou svoji dlouhou kariéru vykazoval vysokou konzistenci svých názorů, takže pokud se jeho ideály z 60. let shodovaly s navrhovanými změnami, neměl důvody je odmítnout a naopak, když se jim začaly příliš vzdalovat, neváhal se stát jejich nesmiřitelným kritikem.

Na sjezdu však došlo k jednomu názorovému střetu, který měl poté pro stranu dalekosáhlé následky. Luciano Lama a Giorgio Napolitano považovali Occhettovy návrhy za příliš „mlhavé“ a oficiálně navrhli změnu jména strany, což se však setkalo s naprostým odmítnutím ze strany ostatních delegátů. Generální tajemník je odmítl se slovy, že „jsou zde

---

<sup>90</sup> Pomocí telemostu přednesli své zdravice i Michail Gorbačov či zpěvák Sting. Weinberg, L., *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick: New Brunswick Press, 1995, p.58.

<sup>91</sup> Garimberti, P., Parla Dubcek, i delegati esultano, *La Repubblica*, 22. 3. 1989, p. 5.

<sup>92</sup> Celý projev viz Occhetto, A., 1990, pp. 62-84.

<sup>93</sup> Migliorista a nesmiřitelný Occhettův odpůrce Napoleone Colajanni přidává svůj postřeh, že „Ingrao ztratil svoji základnu, zatímco Napolitano hodil ručník do ringu“, Colajanni, N., *La resistibile ascesa di Achille Occhetto*, Milano: Ponte alle Grazie, 1989, p. 61.

<sup>94</sup> Pro bylo neuvěřitelných 235 z 243 členů ÚV. Jedním ze dvou delegátů, kteří hlasovali proti byl právě Armando Cossutta. Ajello, N., 1997, p. 375.

lidé, kteří si myslí, že celá naše snaha by měla být napnuta na změnu názvu strany. My nechceme mávat křížem před d'áblem, či všet česnek z okna, abychom zabránili upírům přijít a vysát nám krev. Návrh změny názvu strany je vážná, velmi vážná věc. Jestli by se strana, tvář v tvář historickým faktům a přeměně nesmírného významu, samostatně a bez vnějších tlaků rozhodla pro vytvoření nové politické formace, jednalo by se o vážnou věc, která by neurazila ani rozum, ani hrdost stávající politické organizace. Dnes však takovéto kritické situaci nečelíme. A tudíž říkáme, že nechápeme, proč bychom měli měnit jméno. To naše bylo a je jméno slavné, které je všemi respektováno.<sup>95</sup> Occhetto si tak nechal otevřená vrátka k případné změně strany, pokud by nastaly nenadálé okolnosti. Povedlo se mu vzbudit tak silný pocit přetrvání jména strany, že když přišel v listopadu s návrhem jeho změny, překvapil tím i samotné „miglioristy“, kteří patřili k jeho největším propagátorům.<sup>96</sup>

Ohledně případné změny názvu delegáty uklidnila rovněž Occhettova pravá ruka Massimo D'Alema, který dodal, že „strana necítí potřebu osvobodit se od jména“, což doložil průzkumem, v němž 27% straníků bylo pro změnu názvu a 48% proti.<sup>97</sup> Právě D'Alema se stal novou vycházející hvězdou strany, když byl zvolen do nové funkce „koordinátora sekretariátu“, což prakticky znamenalo pozici číslo dvě hned za generálním tajemníkem. Occhetto si také v rámci všeobecného nadšení vyvolaného jeho reformními plány prosadil kompletní obměnu stranického vedení, když do sekretariátu dosadil své „čtyřicátníky“, zejména na úkor „miglioristů“.<sup>98</sup> Ti byli vyloučeni dokonce i z rozšířeného politbyra (čítajícího nyní 52 místo dřívějších 38 členů), kde jejich jediným zástupcem zůstal Napolitano. Reformní názorový proud tak definitivně ztratil vliv na řízení stranických událostí a během transformace strany hrál pouhou roli pozorovatele a glosátora.

Jaké tedy byly reformní návrhy, se kterými dosáhl Occhetto tak velkého konsensu?

1) V oblasti ideologie se PCI viděla jako následovník francouzské revoluce postavené na symbolech rovnosti, solidarity a svobody, kde se pilířem měl stát národní stát jako centrum reformu.<sup>99</sup> Oficiální ideologií se však neměla stát sociální demokracie, ale „nový

---

<sup>95</sup> Occhetto, A., 1990, p. 83.

<sup>96</sup> Napolitano pak odmítnutí změny na XVIII. sjezdu přičítal Occhettovu kalkulaci nepohněvat si členskou základnu. Napolitano, G., 2008, p. 237.

<sup>97</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 21.

<sup>98</sup> Vůči roku 1986 zůstala kromě Occhetta členkou nejužšího stranického vedení pouze Livia Turco. Ignazi, P., 1992, p. 114.

<sup>99</sup> Viz např. Occhetto, A., *Nè abiure nè continuismo, un partito nuovo, alternativa per la società*, *L'Unità*, 20. 7. 1989, p. 15.

revisionismus“ založený na odkazu Antonia Gramsciho, který začal být v duchu Bobbiovy interpretace považován za revizionistu a reformistu místo za tradičního revolucionáře.<sup>100</sup>

2) Koncept „ekonomické demokracie“ měl být odvržením přežitého modelu keynesianismu a pokusem o usmíření dělníků s podnikateli pomocí tzv. stakeholdingů – sociálních modelů, které by umožňovaly lidem účastnit se dobrovolně a aktivně na správě podniku.<sup>101</sup> Tento plán však nikdy nenabyl jasných obrysů, a tak zůstalo pouze u této vágní formulace.

3) Implementace nových pilířů strany – genderové politiky, pacifismu a ochrany životního prostředí. Rovnoprávnost žen měla být dosažena překonáním stereotypů ve společnosti a podporou emancipačních hnutí (paradoxně většina feministek uvnitř strany byla proti Occhettovi na straně Ingraa, který se věnoval genderovým otázkám již od 60. let). Environmentalismus byl pro PCI natolik zásadní, že požadovala dosažení vyspělé formy civilizace pouze prostřednictvím ekologické přeměny ekonomiky. Jak shrnul Occhetto, „není zde rudá, pokud není zelená“.<sup>102</sup>

4) Ve vztahu k ostatním politickým subjektům došlo ke zrušení doktríny konsociativismu<sup>103</sup> a začaly se mobilizovat levicové skupiny intelektuálů, stejně jako levicových katolíků (heslem bylo, že DC nereprezentuje všechny věřící). To vše v nové snaze o štěpení na progresivismus levice versus konzervatismus křesťanských demokratů. Z koaliční spolupráce tak byla logicky vyloučena DC a rovněž ke kooperaci s Craxiho socialisty se PCI stavěla dosti rezervovaně, zejména Massimo D'Alema.

5) Occhetto představil také rozsáhlou institucionální reformu, podle které mělo v Itálii skončit období konsociační demokracie a měl být ustanoven majoritní model Westminsterského typu. V něm by pak došlo k oddělení politiky od státní správy tak, jako tomu je tomu ve Spojeném království.<sup>104</sup> Byla vytvořena první stínová vláda v historii Itálie a také první existující mimo státy s většinovým volebním systémem (což znatelně snižovalo její

---

<sup>100</sup> Bobbio, N., *Saggi su Gramsci*, Milano: Feltrinelli, 1990, pp. 38-65.

<sup>101</sup> Viz např. Occhettův projev na konferenci dělníků ve FIATu 11. 2. 1989. In: Occhetto, A., 1990, p. 44.

<sup>102</sup> Ingrao, P., *Intervento al XVIII Congresso*, L'Unità, 21. 3. 1989, p. 13.

<sup>103</sup> Konsociativismus je specifický typ demokracie, který se vyvinul v zemích s diferenciovanou sociální strukturou a ve kterém je rozhodování uskutečňováno skrze dohodu úzkých a uzavřených zájmových skupin. Vyznačuje se rigidní ústavou, exekutivou tvořenou decentralizovanou koaliční vládou a neutrální hlavou státu (často monarchou nebo nepřímo voleným prezidentem), bikameralismem a propracovanou ochranou menšin. Poprvé byl tento termín použit Arendem Lijphartem pro charakteristiku pilířového politického systému v Nizozemí. Dnes jsou typickými příklady konsociativního modelu Belgie, Libanon, či Nový Zéland. Viz Lijphart, A., *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven: Yale University Press, 1999 či Lijphart, A., *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, New Haven: Yale University Press, 1977.

<sup>104</sup> Occhettův projev na tiskové konferenci při představení stínové vlády. Occhetto, A., *Le linee programmatiche del governo ombra per questa legislatura*, L'Unità, 20. 7. 1989, p. 14.



význam i funkčnost). Post koordinátora tohoto uskupení byl svěřen bývalému starostovi Benátek Giovannimu Pellicanimu a na pozici stínového ministra zahraničí byl dosazen Giorgio Napolitano, který předtím vedl zahraniční sekci PCI a nadále tak zůstal v pozici „věčně v zahraničí“, čímž pak méně vadil svými radikálními názory ve vnitrostranické diskuzi. Kromě něj ve stínové vládě nebyli zastoupeni straníční prominenti, většina členů naopak byla nestraníky.

6) Neméně významné bylo schválení nových statut strany, která konečně zrušila Berlinguerovu koncepci „demokratického centralismu“ a k Ingraovu nadšení liberalizovala vnitrostranické procesy a povolila veřejnou kritiku linie strany s využitím stranického tisku k jejímu šíření.<sup>105</sup> Rovněž mělo dojít k omezení masové strany zeštíhlením stranického aparátu a k jeho profesionalizaci.

Lze tedy říci, že XVIII. sjezd přijal důležité kroky směrem k redefinici stranické identity, avšak zaváhal v klíčových bodech názvu strany a vztahu k tradicím, nerozlučným pojmům v nekritické loajalitě k organizaci. Z nekomunistického prostředí však na průběh sjezdu zněly takřka samé pochvaly, *La Repubblica* dokonce ústy Eugenia Scalfariho mínila, že „PCI nemá již nic společného se stranou Togliattiho, nic společného s komunismem. Nová PCI brzy změní také svůj název, který se již stal nálepkou bez smyslu a bez obsahu v době, kdy se strana překotně mění na progresivní sociální demokracii.“<sup>106</sup> Ještě více ho v tomto názoru utvrdilo Occhettovo přednáškové turné po Spojených státech v květnu 89' (ve stejné době probíhala v Dublinu také Mezinárodní konference komunistických a dělnických stran, kterou se PCI rozhodla ignorovat). Při projevu na University of New York prohlásil před užaslým obecnstvem, že pro Američany je jistě docela jednoduché pochopit, že činy (myšleno reformy) se počítají více než slova a že americkou terminologií je PCI liberální stranou.<sup>107</sup> Vysloužil si také pochvalnou zmínku na svou politiku od amerických expertů na Itálii Josepha LaPalombary a Petera Langa či od slavného filozofa Noama Chomského.<sup>108</sup>

Rovněž ve straně umlčení „miglioristé“ se snažili rozpoutat veřejnou diskuzi o změně jména. Na konci července uveřejnili Michele Salvati a Salvatore Vecca na stránkách *Rinascita*

---

<sup>105</sup> PCI, *Statuto del Partito comunista italiano approvato al XVIII Congresso del PCI*, Roma: Iter, 1989, p. 11-12.

<sup>106</sup> Scalfari, E., E dopo quarant'anni quella nave approdò, *La Repubblica*, 18. 3. 1989, p. 1.

<sup>107</sup> Vysloužil si tak paradoxně otevřené projevy nesouhlasu od auditoria, které bylo převážně zaplněno stoupenci marxismu z řad studentů a profesorů. Obrovské ovace pak sklídl zejména od konzervativních republikánů. Weinberg, L., 1995, p. 60.

<sup>108</sup> LaPalombara považoval PCI po opuštění marxismu za „neškodnou“ Spojeným státům, Lange viděl PCI jako jedinou komunistickou stranu s potenciálem mít normální vztahy s americkou vládou a Chomsky se o italských komunistech vyjádřil jako o straně „velmi podobné německé SPD“. Ajello, N., 1997, pp. 377-378.

provolání „Změna jména a kdy, když ne teď?“ Věřili, že je nejvyšší čas změnit jméno a prorocky navrhli *Partito democratico della sinistra* (PDS), což bylo první uveřejnění v budoucnu přijatého názvu strany.<sup>109</sup> Bylo to v době těsně po potlačení studentských demonstrací na náměstí Tchien-an-men v Pekingu, což autoři viděli jako příležitost k definitivní teče za komunistickou minulostí. Obzvláště, když se strana i přes okamžité ostré odsouzení čínského masakru stala cílem Craxiho tvrdého ataku, který PCI přirovnal jako ideologického bratra k Číňanům. Tím Occhetto vyprovokoval k vydání dalšího jasného prohlášení, že „nemáme nic společného s čínským režimem ani s východní Evropou, vyznáváme západní ideály – svobodu, demokracii, solidaritu a nenásilí.“<sup>110</sup>

Během léta se Occhetto a jeho spolupracovníci snažili uchopit téma stranické identity otevřením diskuze o historické paměti komunistů. Nejprve blízký Occhetův spolupracovník Fabio Mussi odpověděl zamítavě na Salvatiho a Vaccův požadavek na změnu jména.<sup>111</sup> Poté však 20. srpna v den 25. výročí smrti Palmira Togliattiho vyšel na stránkách *L'Unità* článek nesoucí název „Byl jednou jeden Togliatti a reálný komunismus“, jehož autorem byl taktéž Occhettovi blízký neapolský universitní profesor a komunistický europoslanec Biagio de Giovanni. Obsah článku vzbudil ve straně velkou polemiku. De Giovanni se v něm vyjádřil, že „je potřeba uzavřít dějiny komunismu i s jeho minulostí, kulturou a hlavními protagonisty, mezi něž patří zejména Palmiro Togliatti...Dnes jsme stranou, která nemá nic společného s jeho dědictvím.“<sup>112</sup>

Mezi straníky ihned vypukla vášnivá diskuze, která rezonovala celým zbytkem léta. Jasný nesouhlas s článkem vyjádřili významné osobnosti strany včetně Ingraa, Natty a Giancarla Pajetty.<sup>113</sup> Někteří, jako např. Lucio Magri, volali po „otevřeném střetu v řídicích orgánech strany“, aby tak mohla být změna jména definitivně smetena ze stolu.<sup>114</sup> A pro Cossuttu byla změna názvu přímo „sebevraždou“, která by mohla zapříčinit rozpad strany.<sup>115</sup> Následovala proto Occhettova uklidňující odpověď, ve které vysvětlil, že nový kurs strany znamená „diskontinuitu a ne demolici minulosti“ a že se strana musí rekonstruovat s ohledem na tradice revizionismu a reformismu. Otázku Togliattiho dědictví pak označil za téma pro

---

<sup>109</sup> Salvati, M., Vecca, S., Cambiare nome: e se non ora, quando?, *Rinascita*, no. 29, 29. 7. 1989, pp. 35-39.

<sup>110</sup> Occhetto, A., Socialismo e libertà, *L'Unità*, 11. 6. 1989, p. 1.

<sup>111</sup> Mussi se vyjádřil, že „strana je hrdá na své jméno jako zakládající člen republiky“. Tentýž politik pak o několik měsíců později patřil k nejhrořivějším zastáncům Bologninského obratu. Mussi, F., C'è un tempo per ogni cosa, *Rinascita*, no. 29, 29. 7. 1989, pp. 36-37.

<sup>112</sup> De Giovanni, B., C'erano una volta Togliatti e il comunismo reale, *L'Unità*, 20. 8. 1989, p. 1.

<sup>113</sup> Ti kritizovali rovněž lehkovážnost redakce deníku, která umožnila takovýto článek vytisknout. Pro Pajettu se např. jednalo o „neodpustitelnou chybu“ a o „službu těm, kteří nás chtějí zahnat do kouta“. Marroni, S., Dopo Togliatti, Berlinguer?, *La Repubblica*, 23. 8. 1989, p. 8.

<sup>114</sup> Magri, L., Sono in radicale disaccordo con l'articolo di De Giovanni, *L'Unità*, 29. 8. 1989, p. 2.

<sup>115</sup> Rozhovor Cossuttu pro *Il Giornale*, Ajello, N., 1997, p. 386.

historiky, které nepatří do současné politické debaty.<sup>116</sup> Proč se však vůbec nedotkl tolik diskutované otázky změny jména?

Někteří autoři se domnívají, že Occhetto a jeho spolupracovníci nebyli schopni zvládnout živelnou debatu na stránkách stranického tisku, a tak jí raději nechali volný průběh, který nakonec definitivně vyřešil pád berlínské zdi.<sup>117</sup> Jiní, jako např. Nello Ajello, spatřují problém v nejednoznačnosti vedoucích činitelů strany, kteří nikdy nedali jasné stanovisko, zdali jsou pro či proti změně jména. Ve straně se silnou centralizovanou pozicí řídicích orgánů to pak produkovalo zmatek mezi členy a podněcovalo šíření radikální nálady oběma směry.<sup>118</sup> Occhettovu váhavost a nejednoznačnost však můžeme vidět také z dalšího úhlu pohledu. Od svého projevu v Civitavecchii v létě 1988 on sám nebo jeho blízcí spolupracovníci pravidelně vypouštěli do médií poměrně radikální prohlášení, která měla ve straně zažehnout debatu a vyzkoušet, zdali je strana připravena na extrémní reformy. Vrcholem byl De Giovanniho článek, který však ukázal, že členská základna sice Occhettovi dala mandát na provedení reformních kroků, ale pořád v rámci tradiční komunistické ideologie a názvosloví. Teprve události z listopadu 1989 umožnily generálnímu tajemníkovi vystoupit otevřeně s radikálním programem změn. Jak však vyplývá z jeho předešlého úsilí, nejednalo se o náhlé a individuální Occhettovo rozhodnutí, ale jak bude ukázáno níže o kolektivně připravovaný plán, který však byl aplikován velmi chaoticky a s naprostým nepochopením členské základny, což málem zapříčinilo kolaps celé strany.

## 4.5 Bologninský obrat

Většinou je přijímán názor, že se Occhetto rozhodl provést radikální přeměnu strany poté, co se 9. listopadu 1989 setkal v Bruselu s lídrem britským labouristů Neilem Kinnochem a spolu s ním pak celou noc užasle sledoval pád berlínské zdi a obrovskou euforii, kterou tato událost vyvolala.<sup>119</sup> Během této noci tedy měl Occhetto impulsivně a o samotě stanovit budoucí směřování strany. Abych ukázal, že takto zásadní rozhodnutí nebylo dílem náhodného

---

<sup>116</sup> Occhettova řeč na zahájení *Festa dell'Unità* v Janově. Occhetto, A., *Il nuovo corso è discontinuità non demolizione del passato*, *L'Unità*, 14. 9. 1989, p. 1.

<sup>117</sup> Např. Alessandro De Angelis se domnívá, že vedení strany selhalo ve vysvětlování svým členům, co by změna jména přinesla, a nedokázalo se chopit příležitosti, když se měnily názvy komunistických stran ve východní Evropě. De Angelis, A., 2002, p. 337.

<sup>118</sup> Ajello např. cituje Occhettovo prohlášení z července 1989, ve kterém připouštěl v rámci debaty o diskontinuitě s historií možnost změny jména. K němu pak do protikladu staví srpnové vyjádření Occhettova nejbližšího spolupracovníka Piera Fassina, který ve změně názvu neviděl smysl a považoval ho za historický omyl. Ajello, N., 1997, p. 387.

<sup>119</sup> Tuto tezi zastávali např. Leonard Weinberg (1995, p. 63), či Nello Ajello (1997, p. 388). Occhetovy pocity z té noci („Nyní je doba studené války doopravdy u konce“). Viz Occhetto, A., 1990, p. 120.

okamžiku, ale že bylo diskutováno v okruhu Occhettových nejbližších řadu dní dopředu, bude nezbytné provést analýzu právě struktury lidí, kteří tvořili názorový proud spjatý s generálním tajemníkem, jenž s nimi konzultoval všechna svá zásadní rozhodnutí.

Již při svém jmenování Nattovým zástupcem se Occhetto obklopil politicky mladými a naprosto loajálními spolustraníky, kteří po XVIII. sjezdu kompletně ovládli vedení strany. Vznikla tak skupina lidí pocházejících z různých názorových prostředí, kteří mezi sebou, slovy jednoho z nich (Waltera Veltroniho), vytvořili určitý druh paktu, ve kterém společně vyhrají nebo všichni padnou.<sup>120</sup> Skupinu kromě modernisty Veltroniho tvořili bývalý liberál a velký kritik konzervatismu a konsociativismu Claudio Petruccioli, pragmatický a oportunistický Piero Fassino, katolička Livia Turco, dělnický předák Antonio Bassolino a zejména tradiční vzorový komunist a Massimo D'Alema, jenž se stal Occhettovou pravou rukou a důvěrníkem, přestože si z celé skupiny uchovával nejvíce autonomní názory. Tito Occhettovi nejbližší političtí spojenci často fungovali jako jeho prodloužená ústa, když potřeboval straně sdělit nějaký svůj polo-oficiální návrh. Takřka praxí se stalo, že poté, co některý z nich zveřejnil kontroverzní názor na některé ve straně právě diskutované téma a poté, co na něj reagovala členská základna, následovala Occhettova vysvětlující či usmiřující odpověď. Takto generální tajemník získal pocit, že může postupně vmanipulovat straníky do předem připravených pozic pro radikální reformy.

Kromě viditelných politických spolupracovníků poskytoval Occhettovi podporu jím nově vytvořený sbor poradců organizovaných pod hlavičkou sekretariátu generálního tajemníka. Ti neměli žádné významné stranické funkce a někteří ani nebyli členy PCI. Tito poradci pak zřídka vystupovali na veřejnosti, nevyjadřovali se k aktuálnímu dění a dokonce i pro velkou část straníků zůstávali absolutně neznámými. Kdo byli tyto vlivní lidé, kteří formovali Occhettova politická rozhodnutí? V první řadě to byla rodina Rodanových, potomci Franca Rodana, zakladatele Hnutí katolických komunistů, stoupence křesťanské levice a blízkého Berlinguerova přítele. Ti zajišťovali, aby byl Occhetto otevřený otázkám katolického světa, a podle některých autorů to byl zejména Giaime Rodano, se kterým Occhetto konzultoval provedení svého „obratu“.<sup>121</sup> Mezi další členy „štábu“ generálního tajemníka pak patřili novinář Massimo De Angelis, bývalý Berlinguerův poradce Tonino Tatò

---

<sup>120</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 31.

<sup>121</sup> Lucio Magri se například domnívá, že o plánovaném vystoupení Occhetta v Bolognině věděli pouze Claudio Petruccioli, Fabio Mussi a právě rodina Rodanových v čele s Francovým synem Giaimem. Magri, L., *Il sarto di Ulm. Una possibile storia del Pci*, Milano: Il Saggiatore, 2009, p. 393.

a hlavně Iginio Ariemma, který zastával nově vytvořenou funkci Occhettova osobního tiskového mluvčího.<sup>122</sup>

Co tedy Occhetto a jeho spolupracovníky přimělo k provedení „obratu“ a k zahájení hluboké přeměny strany? Někteří autoři, jako např. Leonard Weinberg, se domnívají, že je k tomu přiměl kolaps sovětského bloku,<sup>123</sup> zatímco jak správně poznamenává Fouskas rozpad komunistického systému byl pouhou záminkou, která sice rozhodnutí o změně urychlila, avšak hlavní příčinou byl proces restrukturalizace kapitalismu a modernizace společnosti v průběhu 80. let.<sup>124</sup> Problematická se jeví také Bullova teze, že Occhetto chtěl transformaci strany od začátku provést jako naprosté odstříhnutí se od komunistické minulosti.<sup>125</sup> Podle Asor Rosy se pak Occhetto rozhodl provést obrat na základě relativního úspěchu „nového kursu“ strany ve volbách do Evropského parlamentu v červnu 1989. A podle stejného autora ho v nastoupené cestě utvrdil podzimní neúspěch PCI v komunálních volbách v Římě, kde místní ortodoxně smýšlející komunisté získali o 4% méně než v přechozích volbách.<sup>126</sup>

Po konzultacích se svými věrnými se tedy Occhetto rozhodl tři dny po pádu berlínského zdi využít příležitosti k oznámení svých radikálních návrhů při vzpomínkové akci k 45. výročí partyzánské bitvy u Porta Lama v Bologni.<sup>127</sup> Před malým shromážděním válečných veteránů hovořil o „časech velkého dynamismu, ve kterých se PCI musí modernizovat, aby nezůstala pozadu“, dále pak mluvil o nutnosti přenést hodnoty boje za svobodu na mladou generaci, o odvaze nalézt nové cesty za sjednocení progresivních sil, a to se stejnou odvahou jako byla demonstrována během *Resistenzy*. Nakonec dodal, že tento odkaz boje za svobodu lze zachovat, pouze pokud PCI prodělá radikální změnu a inovuje se ve všech směrech, jako je změna názvu strany.<sup>128</sup> Na následnou otázku redaktora *Unity*, zda to znamená také vzdát se komunistického jména, odpověděl před užaslým publikem, že „všechno je možné“.<sup>129</sup> Tento projev vešel do historie jako *svolta della Bolognina* a ve straně způsobil velký zmatek.<sup>130</sup>

---

<sup>122</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 57.

<sup>123</sup> Weinberg, L., 1995, p. 64

<sup>124</sup> Fouskas, V., 1998, p. 134.

<sup>125</sup> Bull, M., The unremarkable Death of the Italian Communist Party, in: *Italian Politics: A Review. Volume 5*, Ed: Catanzaro, R., Sabetti, F., London: Pinter, 1991, pp. 23-39.

<sup>126</sup> Asor Rosa, A., *La sinistra alla prova. Considerazioni sul ventennio 1976-96*, Torino: Einaudi 1996, p. 127.

<sup>127</sup> Tato bitva se odehrála 7. 11. 1944 a italští partyzáni v ní za cenu 12 mrtvých pobili 216 německých vojáků. Kertzer, D., *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, New Haven: Yale University Press, 1996, p. 2.

<sup>128</sup> Occhettův „Bologninský projev“ in: Occhetto, A., 1990, pp. 120-121.

<sup>129</sup> Dondi, W., Occhetto ai veterani della Resistenza: „Dobbiamo inventare strade nuove“, *L'Unità*, 13. 11. 1989, p. 1.

<sup>130</sup> Bologninský obrat byl pojmenován po dělnické čtvrti v Bologni, kde se setkání konalo. Dnes je na stejném místě kulturní centrum PD a historickou událost z roku 1989 připomíná malá pamětní deska.

O Occhettově obratu nevěděli ani nejvyšší představitelé strany, většina z nich se o navrhovaných změnách dozvěděla až z médií. Dalšího dne (13. listopadu) pak vyšla *L'Unità* s článkem citujícím Occhettova slova „*PCI změní jméno? Všechno je možné*“<sup>131</sup> a již od rána překvapení a rozzlobení straníci volali do ústředí PCI v *Botteghe Oscure*, kde jim stejně zaskočení straničtí představitelé nedokázali vysvětlit, co se vlastně děje. Occhetto a jeho spolupracovníci se totiž dopustili zásadní politické chyby, a to totálního nepochopení myšlení svých spolustraníků. Jak již bylo řečeno, celý rok 1989 generální tajemník se svými blízkými spojenci vypouštěli do médií protichůdná prohlášení, která měla za cíl otestovat připravenost stranické základny na změny. Její následné mlčení v reakci na tyto pokusy si vyložili jako tichý souhlas s reformními kroky. Nemohli se však více mýlit, „mlčící většina“ straníků nejenže si nebyla vědoma projektu, jenž Occhetto připravuje, ale naopak slepě důvěřovala stranickým tiskovinám, které neustále ujišťovaly, že se žádná změna nechystá. Podle mnohých tak nastal nejdramatičtější den celé historie strany, který předčil i hektické období po sovětské okupaci ČSSR v srpnu 1968.<sup>132</sup>

Na něj navázalo dvoudenní zasedání stranického prezidia, na kterém se bouřlivě řešilo budoucí směřování strany. Occhetto zde vystoupil s požadavkem na pokračování přeměny strany („celý svět se mění, nemůžeme zůstat nehybní, musíme otevřít cestu opravdové přeměně, na jejímž konci bude nová věc s novým jménem“). Zároveň se vyjádřil, že za obratem stojí celá jeho životní zkušenost komunisty, který si mezi vášní k ideálům a rozumem reality vybral cestu nezbytných reforem.<sup>133</sup> S pokračováním přeměny strany spojil také svoji funkci generálního tajemníka, v případě zamítavého stanoviska byl připraven okamžitě rezignovat. Ingrao byl během „obratu“ na dovolené ve Španělsku, takže se role hlavního Occhettova kritika ujal Giancarlo Pajetta jako vůdčí osoba eurokomunistického tábora a otevřeně mu vyjádřil nedůvěru a jasné ne všem reformám. Kromě Pajetty se proti postavil blízký Ingrauv spolupracovník Aldo Tortorella a také Alessandro Natta, který Occhetto osočil, že „jsme tě zvolili tajemníkem a ne likvidátorem strany“.<sup>134</sup> S podporou pouhých dvou stoupenců Ingraovy skupiny (Magri a Castellina) nakonec dalo Prezidium souhlas s projednáním reforem na příštím zasedání ÚV.

---

<sup>131</sup> Ani stranický orgán zpočátku nevěděl, jak se k Occhettovým slovům postavit, a tak článek umístil až na stranu 8, když hlavní prostor věnoval zvolení Hanse Modrowa novým premiérem NDR a smrti španělské komunistické vůdkyně Dolores Ibarruri. Dondi, W., *Il Pci cambierà il nome? „Tutto è possibile”*, *L'Unità*, 13. 11. 1989, p. 8.

<sup>132</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 59.

<sup>133</sup> Occhettův projev na zasedání prezidia 14. 11. 1989, in: Occhetto, A., 1990, pp. 124-132

<sup>134</sup> Valentini, Ch., *Cos'è successo a Bolognina*, in: *C'era una volta il PCI*, ed: Tobagi, B., Milano: Feltrinelli, 2007, p. 25.

To se odehrávalo 20. – 24. listopadu a neslo se v duchu definitivního rozchodu názorových proudů uvnitř strany. Před sekretariátem po celou dobu zasedání proti změnám demonstroval bojovný dav, který několikrát slovně napadl a vypískal Occhetto a jeho příznivce. Occhetto tak raději používal ke vstupu zadní východ, zatímco Ingraa dav vítal skandováním „Pietro, Pietro, neopouštěj nás, zachraň PCI“ a aplaudoval mu jako nějaké rockové hvězdě.<sup>135</sup> Přestože se jednalo o demonstraci zanedbatelné části straníků, její dopad byl v symbolické rovině. Napadat verbálně a téměř i fyzicky čelné představitele strany byl před Bologninským obratem jev ve straně naprosto nemyslitelný a znamenal násilné ukončení jednoty ve stranické organizaci. Od té doby se již uvažovalo pouze v termínech „my“ a „oni“ pro příznivce a odpůrce změn. V takto vypjaté atmosféře pak Occhetto představil následující čtyřbodovou koncepci změn.

1) „PCI se sama změní, aby změnila Itálii“. V rámci této teze za nejdůležitější opět zmínil otevření ustavující fáze strany (*fase costituente*), nicméně oproti předchozím vyjádřením svoji rétoriku podstatně zmírnil a proces formování nového politického subjektu jasně oddělil od změny názvu strany, která měla následovat až na úplný závěr. S tím se pojí jeho slavný citát, že „nejprve přijde věc, poté jméno“,<sup>136</sup> který dal pojmenování celému přechodnému období do vytvoření nové strany a inspiroval také názvy některých odborných publikací na toto téma.<sup>137</sup> S definicí, co vlastně znamená tato Věc, přišel na zasedání Bruno Trentin. Podle něj „je Věc redefinicí naší identity skrz náš vlastní projekt, přesně to je *fase costituente*, není to deklarace komunistického selhání.“<sup>138</sup>

2) Italská republika bude rekonstituována skrz rekonstrukci a sjednocení levice. Tato Occhettova myšlenka byla cílena zejména na sblížení a budoucí sjednocení s Craxiho PSI. Přes vážnou krizi *pentapartita* však zatím socialisté mírně posilovali a odmítali nový kurs PCI. Nerealizovatelnost tohoto projektu vyvolala Ingraoovu kritiku, s kým se chce strana během *fase costituente* spojovat, když PSI, zelení, ani Pannellovi radikálové nemají zájem. Stejnou otázku pak Occhettovi položil Scalfari v prosincovém rozhovoru pro deník *La Repubblica*. Generální tajemník mu na ni odpověděl, že se nejprve musí rozhodnout o

---

<sup>135</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 72.

<sup>136</sup> Occhettův projev na zasedání ÚV 20. 11. 1989, in: Occhetto, A., 1990, pp. 134-142.

<sup>137</sup> „Prima viene la cosa, poi il nome“. Termín Věc se poté dostala do běžné mluvy straníků, médií a později také do názvů odborných publikací (viz Valentini. Ch., 1990).

<sup>138</sup> Guido Trentin byl Occhettovým stoupencem a generálním tajemníkem CGIL, největších odborů v zemi. Trentinův projev, in: PCI, *Documenti per il Congresso straordinario del PCI, vol. 1: Il Comitato centrale della svolta*, Roma: L'Unità, 1990, pp. 123-124.

způsobech přeměny a že *fase costituente* se tedy na prvním místě týká italských komunistů. Teprve potom bude možné se obrátit na ostatní subjekty slyšící na náš apel.<sup>139</sup>

3) Musí dojít k institucionalizaci nových progresivních sociálních hnutí. Klíčem k novému progresivnímu programu transformované strany se měly stát liberálně demokratické principy vycházející z tradic francouzské revoluce - svoboda, rovnost a bratrství. Stejný důraz chtěl klást na ženskou emancipaci a s ní spojený boj proti sexuální diskriminaci a za větší zastoupení žen v politice. Tyto změny měly vycházet z Karty žen přijaté stranou v roce 1987, která si dávala také ambiciózní cíl zavést 50% kvótu na zastoupení žen ve stranických orgánech.<sup>140</sup> V genderových otázkách však Occhetto ve straně narážel na nedůvěru feministek, které se obávaly ztráty smyslu svého boje, jestliže z něj generální tajemník udělá celostranickou agendu. Proto se až na výjimky (Livia Turco) postavily na Ingraovu stranu proti reformnímu úsilí jako celku.

4) Je zapotřebí rekonstituce evropského systému vládnutí vytvořením sjednocené evropské levice. Occhetto navrhoval „evropskou cestu k socialismu“, což byl program zahájení evropské obdoby *fase costituente*, který spočíval v posílení role Evropského parlamentu, vytvoření Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, reformy dotační politiky a Společné zemědělské politiky a v zahájení dialogu mezi severem a jihem kontinentu.<sup>141</sup> Tyto velmi obtížně realizovatelné změny doplnil Occhetto o svoji utopickou vizi *Nového Keynesianismu*, podle kterého to měla být právě sjednocená evropská levice, jenž nově zformovanému evropskému národu zajistí lepší podmínky žití, ochranu slabých a imigrantů, plnou zaměstnanost, 35 hodinový pracovní týden a masivní investice do infrastruktury a výzkumu. To všechno v rámci kulturního projektu „nového evropského osvícení“, ve kterém měla být motorem nové moderní sjednocené Evropy víra v technologický pokrok, lidskou prosperitu, spravedlnost a tvořivost.<sup>142</sup> Tento pozoruhodný model byl však pouhou utopií, nebral v potaz negativní dopad technologických a sociálních změn na společnost a celou svoji koncepci vystavěl na neexistujícím jednotném evropském národě. Také z těchto důvodů se podobné myšlenky v budoucnu u stranických představitelů nikdy neopakovaly.

Jaká byla reakce ostatních členů Ústředního výboru na takto obsáhlé představení transformace PCI? První si vzal slovo Occhettův blízký přítel Fabio Mussi, jenž změny

---

<sup>139</sup> Rozhovor Scalfariho s Occhettem, Scalfari, E., Ho fatto quello che dovevo, *La Repubblica*, 17. 12. 1989, p. 1.

<sup>140</sup> V roce 1989 tvořily ženy 28% pracující síly, studentky pak 52% všech žáků škol a universit. V parlamentu však byly ženy zastoupeny pouze 7%. Turco, L., Il mondo comune delle donne, *L'Unità*, 8. 3. 1990, p. 2.

<sup>141</sup> Occhetto, A., Come costruire la democrazia europea, *Rinascita*, no. 43, 26. 11. 1989, p. 7.

<sup>142</sup> Rozhovor Scalfariho s Occhettem, Scalfari, E., 17. 12. 1989, p. 1.



obhajoval jako nezbytně nutné ve světě, který prochází epochálními změnami. Sám sebe pak charakterizoval jako „komunistu, ale také socialistu, ekologistu a demokrata“.<sup>143</sup> Ve stejném duchu vystoupili také další příznivci reformy, včetně do té doby spíše vůči Occhettovi kritického Antonia Bassolina, který viděl vnější důvody změn v pádu berlínské zdi a vnitřní v entusiasmu strany pro „nový kurs“. Velkým překvapením pak byla podpora Giovanniho Berlinguera, bratra bývalého generálního tajemníka, který své důvody shrnul v nutnosti reformovat stranu trpící erozí elektorátu, stárnutím členské základny a paralyzovanou situací na rozdělené italské levici.<sup>144</sup> Na druhé straně se proti Occhettovým reformám postavila nekompromisní opozice Ingraova názorového proudu a Cossuttových radikálů. Ingrao se definitivně postavil proti generálnímu tajemníkovi a nebyl ochoten k žádnému kompromisnímu návrhu reformy. Podle něj o jakýchkoli změnách takto zásadního charakteru mohl rozhodnout pouze mimořádný sjezd. Cossutta pak rovnou vyhrožoval vystoupením ze strany a založením nového politického subjektu věrného komunistickým ideálům. Aby snížil nebezpečí hrozícího rozpadu strany, Occhetto nakonec souhlasil se svoláním mimořádného sjezdu, i když si uvědomoval, že se tím formování nové strany značně protáhne a že během tohoto přechodného období strana ztratí možnost reálně ovlivňovat italskou politiku.<sup>145</sup> Proti uspořádání sjezdu se z vedení postavil pouze Massimo D'Alema, který sdílel Occhettovy obavy z přechodného období.<sup>146</sup>

Nakonec tedy ÚV schválil Occhettovy radikální reformy v nezměněné podobě. Bylo to však s nesouhlasem 1/3 členů (proti byli významní straníci jako Ingrao, Natta, Tortorella, Pajetta, Giorgio Chiarante, Gavin Angius či Alberto Asor Rosa), což bylo poprvé v historii, co se při hlasování ÚV objevila takto početná opozice, většinou totiž byla rozhodnutí přijímána jednomyslně.<sup>147</sup> Takto otevřená opozice znamenala také definitivní rozkol mezi zastánci reformy a jejími kritiky, kteří si vymohli uspořádání mimořádného sjezdu strany, na němž chtěli zvrátit rozhodnutí o transformaci. Obě stranická křídla se tedy navzájem začala chystat na konečný střet o budoucím směřování strany, který se měl odehrát na začátku března 1990, symbolicky v Bologni.

---

<sup>143</sup> Valentini, Ch., 1990, p. 57.

<sup>144</sup> Ibid., p. 59.

<sup>145</sup> Rozhovor Scalfariho s Occhettem, Scalfari, E., 17. 12. 1989, p. 1.

<sup>146</sup> D'Alemův projev, PCI, *Documenti...*, 1989, p. 133.

<sup>147</sup> Pro hlasovalo 219, proti bylo 73 a 34 členů ÚV se hlasování zdrželo. Valentini, Ch., 2007, p. 28.

## 5 Finální střet a stranický epilog

V této kapitole se nejprve podíváme na analýzu členské základny, profil dvou opozičních názorových proudů vůči transformaci a na to, jaká konkrétní stanoviska zastávaly. Dále pak bude analyzován průběh dramatického XIX. sjezdu – skladba delegátů, klíčové projevy, ohlas v médiích a jasné vítězství proreformní většiny. V části 5.3 bude popsán vývoj strany mezi XIX. a XX. sjezdem a postupné vyčleňování ortodoxního názorového proudu, který vyvrcholil jeho odchodem ze strany právě na XX. sjezdu, který zde bude analyzován právě z tohoto pohledu. Poslední dvě podkapitoly se budou zabývat vývojem PDS v 90. letech, její počáteční sérií volebních neúspěchů, Occhettovou rezignaci a následným pokračováním vnitřního boje tentokrát mezi příznivci D'Alemy a Veltroniho.

### 5.1 Analýza členské základny

Odpověď na otázku, proč byla reakce členské základny na Bologninský obrat zpočátku velmi negativní až nepřátelská, musíme hledat ve formování identity italského komunismu a jejím vývoji v průběhu 80. let. Již od svého vzniku byla identita PCI postavena na několika silných ideologických symbolech. Prvním z nich byl mytický souboj zlého a ďábelského kapitalismu personifikovaného v americkém imperialismu s dobrým komunistickým Sovětským svazem jako ochráncem míru a spasitelem vší lidskosti.<sup>1</sup> S postupným úpadkem sovětského režimu však tato kontrapozice dobra a zla rezonovala u italských komunistů stále méně a méně. Na nadcházejícím sjezdu se plná polovina delegátů domnívala, že komunistické země ve východní Evropě nedosáhly společenského pokroku, a 43% z nich mělo za to, že SSSR byl v minulosti hrozbou pro světový mír.<sup>2</sup>

Dalším ideologickým symbolem byla „svatá“ historie marxisticko-leninského výkladu dějinných událostí opřená o milníky z počátků komunistického hnutí. Mezi ty nejvýznamnější patřila samozřejmě Velká říjnová socialistická revoluce považovaná za „úsvit nové éry“. Když se pro italské komunisty, Berlinguerovými slovy, potenciál VŘSR stal vyčerpaným, stala se nejdůležitějším pilířem ideologie PCI mýty opředená *Resistenza*. Podle klasického stranického výkladu se jednalo o výhradně komunistické hnutí, které se zasloužilo o záchranu národa a vyhnalo německé okupanty z Itálie. Přes odpor západních mocností však nevyústilo v celonárodní revoluční hnutí a tato „ztracená příležitost“ pak měla za následek poválečnou

---

<sup>1</sup> Úryvky z Berlinguerova projevu na sjezdu FGCI v roce 1950, Kertzer, D., 1996, p. 42.

<sup>2</sup> Ignazi, P., 1992, p. 152.

kontinuitu fašismu a „smrt vlasti“.<sup>3</sup> Podle Galliho della Loggia to však byla právě komunistická přítomnost v partyzánském hnutí, která mu znemožnila dosáhnout národně-patriotické dimenze.<sup>4</sup> Se zcela opačnou tezí pak přišel Renzo de Felice, podle kterého komunisté neměli dostatek hegemonické síly uvnitř *Resistenzy*, aby jí mohli vnutit revoluční rozměr. Podle něj tak bylo díky existenci republiky Salò a přítomnosti nacistů v Itálii, bez nichž by se komunistům celé hnutí podařilo ovládnout.<sup>5</sup>

Na rozdíl od upadající symboliky sovětského režimu byl boj za osvobození i na konci 80. let pro stranu stále nedotknutelnou ikonou. Na výročí jednotlivých bitev se pořádaly velké vzpomínkové akce, které každý rok vrcholily 25. dubna, tedy dnem, kdy v Itálii došlo ke kapitulaci německých vojsk. O tyto události, stejně jako o pravidelná setkání veteránů, se starala organizace ANPI úzce napojená na PCI.<sup>6</sup> Obzvláště mezi bývalými partyzány došlo k velkému zakonzervování komunistické ideologie a je tak logické, že největší šok z Occhettova obratu měli právě tito nejstarší straníci.

Třetím symbolem pak byla propracovaná stranická hagiografie, která stavěla na piedestal kromě obligatorního Lenina také oba otce zakladatele italského komunismu, Palmira Togliattiho a Antonia Gramsciho. Zatímco Lenin i Togliatti byli během transformace podrobeni kritice stranických špiček, Gramsci zůstal pro Occhetta a jeho okolí ikonou i v novém období strany.<sup>7</sup> Na uctívání osobností pak navazovaly ostatní symboly PCI, se kterými se mohli obyčejní straníci ztotožnit. Mezi ty nejdůležitější patřily klasické komunistické oslovení *compagno* (soudruh), vlajka *bandiera rossa* (rudý prapor) či zpěv písní ideologicky spjatých se stranou, jako byly například italská verze internacionály, partyzánská píseň *Bella ciao* nebo stranická hymna *Avanti popolo* (Vzhůru lide).<sup>8</sup>

---

<sup>3</sup> Gualtieri, R., *L'Italia dal 1943-1992. DC e PCI nella storia della Repubblica*, Roma: Carocci, 2006, p. 38.

<sup>4</sup> Ernesto Galli della Loggia je autorem řady studií zabývajících se italskou identitou a reprezentuje antikomunistický proud v současné italské historiografii. Galli della Loggia, E., *La morte della Patria. La crisi dell'idea di nazione tra Resistenza, antifascismo e Repubblica*, Roma: Laterza, 1996, p. 66.

<sup>5</sup> De Felice, R., *Rosso e nero*, Milano: Baldini, 1995, p. 109.

<sup>6</sup> Národní sdružení partyzánů Itálie (*Associazione nazionale partigiani d'Italia*) je sdružení založené již v roce 1945 a sdružující účastníky *Resistenzy* a jejich příznivce. V současnosti stále aktivně organizuje vzpomínkové akce a po dočasné krizi v 90. letech se jí opět daří zvyšovat počet svých členů. V roce 2009 mělo sdružení 110 tisíc členů. Carratù, M. C., La carica dei partigiani junior. Anpi, tanti iscritti sotto il 30 anni, *La Repubblica*, 22. 4. 2010.

<sup>7</sup> Ve svém projevu na XIX. sjezdu Occhetto např. prohlásil, že „Antonia Gramsciho si ponese ve své mysli a ve svých srdcích i v nové straně.“ Valentini, Ch., 1990, p. 35.

<sup>8</sup> Obě posledně jmenované skladby měly svůj původ v době před existencí komunismu. *Bella ciao* byla lidovou písní z 19. století pocházející z hor apeninské Emílie, zatímco *Avanti popolo* vzniklo nejprve při příležitosti sjednocování Itálie a horovalo pro nového krále, poté si ji osvojili socialisté, aby vyburcovalo dělnickou třídu, nakonec z ní ve 20. letech 20. století komunisté udělali svoji hymnu. Cundari, F., *Comunisti immaginari: tutto quello che c'è da sapere sul Pci*, Roma: Vallecchi, 2009, p. 26.

Pomocí výše zmíněných symbolů tak mohli obyčejní straníci žít celý svůj život obklopeni ideologickou iluzí světa, ve kterém vše zůstalo zakonzervováno podle dogmatických komunistických doktrín. Členové strany se od narození pohybovali uvnitř komunistické subkultury a život bez strany a jejích pobočných organizací si nedovedli ani v nejmenším představit. Kdo se narodil komunistou, byl jím po celý zbytek života, který prožil v naprostém souladu se stranickými imperativy. Také jeho pohřeb pak probíhal podle stejných ideologických procedur za zpěvu internacionály a s rakví pokrytou rudým praporem.<sup>9</sup> Není proto divu, že první reakcí členské základny byl totální šok a nepochopení. Straníci se obávali ztráty vlastní identity a „ztráty důvodu pro co žít“. Zejména se to týkalo starých členů, kteří zažili partyzánské protifašistické hnutí a cítili se nositeli jeho odkazu v podobě věčné a trvalé komunistické ideologie. Tito straničtí veteráni naprosto nechápali, co je předmětem Occhettových reforem, a považovali je za útok na samotnou podstatu odkazu marxismu. Pro některé tato blasfemie znamenala „to samé, jako kdyby papež řekl, že Kristus neexistuje.“<sup>10</sup>

Ideologická zakonzervovanost členské základny vyvolala zpočátku hlavně odmítavé reakce na navrhované změny, poprvé se však také rozhořely opravdové diskuze o budoucím směřování PCI na všech úrovních strany. V těchto velmi bouřlivých diskuzích dostal každý přítomný straník neomezený čas vyjádřit se k dění ve straně a ke směru, kterým by se měla do budoucna ubírat. Zároveň se ale tato jednání neuzavírala hlasováním, jak bylo většinou zvykem, zřejmě aby se ještě více nerozdmýchávaly vášně. Tyto dlouhé a otevřené diskuze (mnohdy trávající i více než jeden týden) byly také jedním z mála pozitivních bodů, které na Occhettově obratu viděli jeho odpůrci – rozpoutal ve straně neomezenou a svobodnou debatu o její budoucnosti a probral straníky z letargie.<sup>11</sup>

## 5.2 Profil opozičních názorových proudů

V období následujícím po Bologninském obratu musel prakticky každý člen strany zaujmout své osobní stanovisko vůči navrhovaným změnám. Původní názorové proudy se přeskupily a ani poté neměly vnitřně homogenní názory. Asor Rosa správně ve svém schématu indikuje šest skupin s různým přístupem k transformaci. První skupina se podle něj překrývala s názorovým proudem „miglioristů“ a změny podporovala, aby mohlo být dosaženo jednoty se socialisty. Occhettovu středovou většinu pak rozdělil do dvou skupin. V jedné viděl

---

<sup>9</sup> Kertzer, D., 1996, p. 73.

<sup>10</sup> Názor ze čtenářské diskuze, *L'Unità*, 25. 11. 1989, p. 17.

<sup>11</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 77.

absolutní zastánce transformace a tvorby nových stranických symbolů a tradic (Occhetto, Veltroni) a v druhé zastánce reforem, kteří však byli také schopni kritiky její přílišné radikality (D'Alema, Bassolino). Opoziční *Fronte dei No* rovněž rozdělil do dvou celků. Na ty, co nechtějí opustit komunistickou minulost a tradice, avšak hodlají být straně loajální (Ingrao, Tortorella), a na ty, co v transformaci vidí katastrofu a odpor proti ní hodlají dotáhnout do konce (Natta, Garavini). Poslední skupinou pak byli Cossuttovi ortodoxní zastánci filosofetismu.

Výše uvedené schéma vhodně ilustruje evoluci, která se v PCI udála od vyhlášení změn na podzim 1989 přes XIX. sjezd až po poslední stranický kongres v lednu 1991. Ještě před analýzou jednotlivých pozic v tomto období se však musíme podívat na profil oficiálních stranických návrhů, které se vyprofilovaly právě v předvečer XIX. sjezdu.

#### FRONTE DEI NO

Jako první se oficiálně konstituovala tzv. *Fronte dei no*, a to již 20. prosince 1989 na setkání odpůrců transformace v Botteghe Oscure. Ti se sešli, aby koordinovali své úsilí v boji proti reformám a určili si jednotnou strategii. Mezi zúčastněnými byla přítomna celá stranická opozice proti změnám – Ingrao, Tortorella, Giuseppe Chiarante, Lucio Magri, Luciana Castellina, Diego Novelli, Sergio Garavini a mnozí další poslanci a senátoři, členové ÚV a odboroví předáci jako např. Fausto Bertinotti. Koordinace skupiny byla svěřena Aldu Tortorellovi, který měl za úkol shánět podporu ve straně. Za své heslo si pak opozičníci zvolili následující: „My chceme nejenom pokračovat v nazývání se komunisty, ale také v tom jimi být.“<sup>12</sup>

Co tedy odpůrcům reforem vadilo na Occhettových návrzích? *Fronte dei no* si vzala za hlavní cíl ochranu dědictví strany a jejího jména, které podle nich vyjadřovalo její ideály. Změna názvu tedy pro ně představovala neakceptovatelný požadavek. Argumentovali proti ní tím, že jméno musí být bráněno jako hráz proti kapitalismu a jako kulturní bašta italského komunismu. Na rozdíl od generálního tajemníka také neviděli potřebu distancovat se od východoevropských režimů, jelikož podle nich nikdy neexistoval pouze jeden druh komunismu a PCI nikdy neměla nic společného se stalinismem v těchto komunistických

---

<sup>12</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 79.

zemích.<sup>13</sup> Occhetto byl také obviňován z politického oportunismu za to, že začal otázku transformace strany spojovat s vývojem ve východní Evropě.<sup>14</sup>

Také na vývoj domácí politiky měli odpůrci reforem odlišný názor. Neviděli žádnou spojitost mezi přeměnou strany a plánovanými ústavními reformami. Italský politický systém viděli v akutní krizi, která tyto změny nutně vyžadovala, a nepovažovali za přínosné spojovat s nimi případnou přeměnu PCI. Zároveň odmítali Occhettovy pokusy o otevírání se aliancím s jinými stranami. V adoptování konceptu bipolárního střídání koaličních vlád viděli ústupek strany socialistům. Místo tohoto „defenzivního“ přístupu viděli budoucnost strany v návratu k Berlinguerově strategii *alternativa* – prezentování silné komunistické strany s masovými iniciativami tvrdě útočící na konzervativní vládní blok.<sup>15</sup>

U názoru stranické opozice na nová sociální hnutí byl patrný vliv myšlenek Pietra Ingraa a jeho dlouho hlásaného konceptu vnitrostranické autonomie. Tato hnutí měla být podporována jako součást občanské společnosti, neměla však být podle nich inkorporována mezi stranické instituce, čímž by byla porušena nezávislost jejich jednání. Aby takováto situace nenastala, Ingrao navrhoval přijmout polycentrický model strany, vycházející z jeho staré teze o „socializaci politiky“ a podřizující vše rozbourání hierarchické struktury strany.<sup>16</sup>

Ingrao volal po větší nezávislosti strany také na evropské úrovni. Místo Occhettem prosazovaného konceptu Eurolevice a přibližování se Socialistické internacionále stále odkazoval ke svému „novému internacionalismu“ prezentovanému na XVI. sjezdu strany v roce 1986. K tomu Ingrao jasně odmítl potenciální spolupráci se socialisty a jejich Internacionálou. V ní neviděl smysluplnou organizaci a kritizoval ji, že nestojí nad oběma studenoválečnými bloky. Vadila mu rovněž možnost spolupráce s některými politickými stranami, jako byli francouzští socialisté, které obviňoval z obhajoby francouzského jaderného arzenálu.<sup>17</sup> Právě témata jako důraz na odzbrojení, regionální přerozdělování zdrojů či boj proti nadnárodním korporacím byla také velmi blízká Berlinguerovu Eurokomunismu z konce 70. let. K němu také odkazovala Tortorellova a Angiusova výzva za „repolitizaci

---

<sup>13</sup> Podle Ingraa dokonce stalinistické režimy nikdy nebyly komunistické. Ingrao, P., Non toccate il nome, *La Repubblica*, 7. 1. 1990, p. 5.

<sup>14</sup> Obvívění Alda Tortorelly, které zaznělo v jeho projevu na XIX. sjezdu. Tortorella, A., Mozione 2: L'intervento di Tortorella, *L'Unità*, 9. 3. 1990, p. 15.

<sup>15</sup> PCI, *Documenti per il Congresso Straordinario del PCI, vol. 3, Mozione 2*, Roma: L'Unità, 1990, p. 37.

<sup>16</sup> Ingrao, P., Rossanda, R., Alla vigilia del Congresso, *il Manifesto*, 21. 2. 1990, p. 6.

<sup>17</sup> Ingraoova řeč na zasedání ÚV 20. 11. 1989, in: *Documenti per il Congresso straordinario del PCI, vol. 1*, 1990, p. 52.

mas“, podle které bylo nezbytné najít nová spojení mezi potřebami a požadavky členské základny.<sup>18</sup>

*Fronte dei no* tedy odporovala změnám ve třech důležitých bodech. Odmítala jakoukoli spolupráci s PSI a místo ní navrhovala antikapitalistickou koncepci alternativy. Dále navrhovala novou formu modelu strany, která by reflektovala „komunistický horizont“ historie a autonomii nových sociálních hnutí.<sup>19</sup> Nejdůležitějším tématem pak byl odpor vůči změně názvu strany. Adjektivum komunistická v jejím jménu znamenal pro opozičníky mnohem více než otázku sémantiky, jak charakterizoval Ingrao: „bez PCI by se celá historie Itálie po roce 1925 stala nepochopitelnou.“<sup>20</sup> *Fronte dei no* byla silně ovlivněna tímto Ingraovým idealismem, což se projevilo také na XIX. sjezdu. Přestože Ingrao ostře kritizoval Occhettovy reformy, nikdy neměl v úmyslu stranu oslabit tím, že by z ní odešel. Tuto svoji pozici zdůraznil ve svém kongresovém projevu, kterým dokonce dokázal generálního tajemníka rozbrečet: „Četl jsem v nějakých novinách o hrozbě rozdělení. Ti, kdo vytváří takovéto návrhy, klamou sami sebe. Nemám zájem opustit stranu! Pozvěme muže a ženy této země, aby se nyní stali členy této strany, protože jsme tu, abychom ukázali, že tato strana musí dál žít a sama se renovovat.“<sup>21</sup>

Jak si ukážeme níže, ne všichni však byli ochotni k takto smířlivému gestu.

## ZA SOCIALISTICKOU DEMOKRACII V EVROPĚ

Pod tímto názvem prezentovala oficiálně své návrhy skupina ortodoxních marxistů Armanda Cossutty. Tito političtí dogmatici byli odtrženi od reality konce studené války, jakoby svůj myšlenkový vývoj zastavili v 50. letech. Horovali pro spolupráci se Sovětským svazem, kritizovali „historický kompromis“ a obviňovali Occhetta z kopírování Mitteranda a z aplikování politiky pentapartita v PCI. Požadovali naopak návrat k Leninovu odkazu (Sověty, NEP), který byl opuštěn během éry stalinismu.<sup>22</sup> Zároveň však podporovali i Gorbačovovy reformy, jelikož se domnívali, že tyto se snaží rovněž o návrat ke kořenům komunismu. Naprosté nepochopení událostí, které právě probíhaly na východě Evropy, dále dokládá požadavek na vytvoření státního plánování jako prevence poškozování životního

---

<sup>18</sup> PCI, *Documenti per il Congresso Straordinario del PCI, vol. 3, Mozione 3*, Roma: L'Unità, 1990, p. 45.

<sup>19</sup> Fouskas, V., 1998, p. 170.

<sup>20</sup> Ingrao, P., Non toccate il nome, *La Repubblica*, 7. 1. 1990, p. 5.

<sup>21</sup> Ingrao, P., Mozione 2: Le conclusioni di Ingrao, *L'Unità*, 10. 3. 1990, p. 22.

<sup>22</sup> PCI, *Documenti per il Congresso Straordinario del PCI, vol. 3, Mozione 3*, 1990, pp. 64-65.

prostředí. Na evropské úrovni pak dogmatici prosazovali posílení role Evropského parlamentu jako protiváhy vlivu Německa a jako protiváhy vůči Socialistické internacionále.<sup>23</sup>

V domácí politice však na rozdíl od ostatních stranických proudů, které formulovaly pouze mlhavé koncepty, dokázala Cossuttova skupina předložit konkrétní návrhy reforem. Podle ní mělo dojít zejména k odbyrokratizování odborů a posílení role tripartity. V rámci volební reformy pak měl zůstat zachován poměrný systém, avšak měl být zrušen bikameralismus rozpuštěním Senátu. K tomu mělo být posíleno státní zdravotnictví a přijaty anti-trustové zákony, které by omezily narůstající moc zejména informačních monopolů (rodina Agnelli, Carlo De Benedetti, Silvio Berlusconi). Cossutta rovněž obviňoval stranické vedení, že se místo zachování intelektuálního prostředí inspirovaného Gramscim a Togliattim podřídilo kapitalistické modernitě zastoupené právě výše zmíněnými skupinami.<sup>24</sup>

Přestože byla Cossuttova skupina v rámci strany minoritní, zastupovala nejrozhodnější a nejradikálnější názorový proud, který se snažil za každou cenu zachovat komunistické symboly a identitu. Tomu cíli neváhali podříditi ani potenciální rozštěpení strany a vznik nového politického subjektu. Právě tato radikalita však komplikovala jejich vztahy s Ingraeem, který tento Rubikon překročit nehodlal. Na kongresu tak obě opoziční skupiny vystupovaly odděleně a ještě více tak Occhettovi usnadnily jeho vítězství.

V následující tabulce jsou shrnuty hlavní rozdíly mezi nejdůležitějšími názory jednotlivých skupin tak, jak se prezentovaly na XIX. sjezdu:

	Occhetto, miglioristé	Ingrao, Natta	Cossutta
Název	Přejmenování	Zachování komunistického odkazu	Zachování všeho beze změn
Mezinárodní politika	Eurolevice, Socialistická internacionála	Neutralita mezi dvěma bloky	Návrat k sovětské zahraniční politice
Struktura strany	Institucionalizace sociálních hnutí	Autonomie sociálních hnutí	Demokratický centralismus
Koalice	Spojenectví s PSI	Proti spojenectví s PSI	Proti spojenectví s PSI
Model strany	Programový centralismus	Masová strana	Dělnická strana

Zdroj: Armeni, R., PCI: prossimo venturo, *Rinascita*, no. 5, 11. 3. 1990, pp. 4-8.

### 5.3 XIX. sjezd PCI

<sup>23</sup> PCI, *Documenti per il Congresso Straordinario del PCI*, vol. 3, *Mozione 3*, 1990, p. 78.

<sup>24</sup> *Ibid.*, p. 76-77.



Dlouho očekávaný mimořádný XIX. sjezd strany se sešel 7. března 1990 v Palazzo dello Sport v Bologni. Sjezd byl poprvé přenášán přímým přenosem v televizi (RAI 3) a diváka při něm musela zarazit absence stranického symbolu srpu a kladiva v sále. Occhetto neměl žádné nové symboly, které by mohl straníkům nabídnout, a tak zvolil antiliturgický přístup. Tabu bylo také během sjezdu užívat slovo komunismus, naopak všude viditelný byl slogan „Za novou fázi levice“. Jediným tradičním symbolem byla rudá barva, do které byla vyvedena tribuna.<sup>25</sup> Ze stejných důvodů nebyl pozván ani jeden zahraniční host, strana se jednou provždy chtěla distancovat od sovětského komunismu a svých východoevropských „bratrských“ stran. Místo toho si sjezd vyslechl pochvalnou zdravici od Bettina Craxiho, který v ní vyjádřil důvěru ve sjednocení levice.

Nejvíce očekávanou byla samozřejmě úvodní řeč generálního tajemníka. Occhetto ve svém více než tři hodiny dlouhém projevu ujistil delegáty, že bude vypracován nový fundamentální program a že „ustavující fáze“ bude sloužit jako nový začátek, kterým budou vyzvány všechny demokratické síly v zemi k „regeneraci“ a k podpoře nově vzniklé strany.<sup>26</sup> Zdůraznil také cíl narušit vládní koalici *pentapartita* a socialisty vyzval k zahájení dialogu o ústavních reformách. Ty viděl dosažitelné pouze pomocí referenda, kterým rovněž navrhoval změnit volební systém.<sup>27</sup> Dále vyzval všechny straníky, aby jednotně podpořili „velký proces obnovy“ strany. Její nové jméno však chtěl vybrat až na samotný závěr tohoto procesu.

Occhettův dlouhý úvodní projev dal tušit, že proti jeho návrhům u delegátů nepanuje shoda. Projev byl jen velmi málo přerušován potleskem, a to navíc velmi vlažným, jediný aplaus sklidil, když se zmínil o tradičních symbolech PCI, při zmínce o hrdinném boji Palestinců proti Izraeli a když na dálku poslal pozdrav Nelsonu Mandelovi. Při vysvětlování nutnosti změnit stranické symboly a její identitu sál naopak mrazivě mlčel.<sup>28</sup> Na konci projevu se pak udála ve straně do té doby nevídaná věc, kdy někteří lídři strany na podiu kolem Occhetta povstali, aby mu tradičně zatleskali, zatímco Ingrao a Magri „dělali, jako že se nic neděje“, Cossutta „dál zůstal sedět s rukama v klíně“ a Natta rovnou „znechuceně vstal a opustil sál“.<sup>29</sup>

Po Occhettovi promluvil lídr opozice Pietro Ingrao. Během projevu odsoudil navrhovanou transformaci, na jeho konci se mu dostalo bouřlivého aplausu, bylo skandováno

---

<sup>25</sup> Kertzer, D., 1996, p. 141.

<sup>26</sup> Occhetto, A., *Indietro non si torna*, *L'Unità*, 8. 3. 1990, p. 3.

<sup>27</sup> Vacca, G., *Vent'anni dopo. La sinistra fra mutamenti e revisioni*, Torino: Einaudi, 1997, p. 198.

<sup>28</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 140.

<sup>29</sup> Dojmy Davida Kertzera, který se sjezdu osobně zúčastnil. Kertzer, D., 1996, p. 143.

jeho jméno a sálem se ozývala sborově zpívaná internacionála. Když se pak Ingrao před všemi delegáty objal s plačícím Occhettem, vypukla mezi delegáty euforie.<sup>30</sup> Této situace pak druhý den sjezdu generální tajemník beze zbytku využil. Uvědomoval si, že straníkům sebral jméno, symboly a dokonce i hymnu, aniž by jim dokázal nabídnout nějakou alternativu. Jeho „ustavující fáze“ byla přechodem k novému stranickému modelu, novým spojencům a nové ideologii bez přítomnosti starých symbolů. Odpůrci reformy pak dokázali s velkou efektivitou tyto symboly emotivně bránit a získávali tak na tom svoji popularitu. Proto Occhetto ve svém novém projevu vyšel vstříc opozici, aby otupil její tlak – nekritizoval historii strany, pochvalně se zmínil o Gorbačovových reformách a navrhl zachovat tradiční rituály a symboly – hymnu, barvy a oslovení soudruhu: „Rudá je barva dělnického hnutí inspirovaného socialismem a komunismem. Je to znak společného slavného dědictví, kterého se samozřejmě nevzdáme. My chceme změnit hodně věcí, ale nemáme zájem opustit historickou rodnou brázdou, ze které pocházíme, chceme jí rozšířit...“<sup>31</sup>

Reakce na Occhettův projev byla zcela odlišná od vlažného přijetí jeho úvodní řeči. Přestože měl generální tajemník na sjezdu předem zajištěnou pohodlnou většinu, po úvodním dnu se zdálo být všechno ještě velmi otevřené. Po Occhettově druhém projevu se však delegáti opět vrátili k náladám, se kterými na kongres přijeli. Jaká tedy byla jejich skladba a které názory mezi nimi převažovaly?

71% účastníků XIX. sjezdu se považovalo za příslušníky levice, jako středo-leví pak 26% a pouze 3% z nich se cítilo středovými politiky.<sup>32</sup> Z hlediska skladby bylo 44% delegátů profesionálními politiky, 14% učiteli, 26% státními zaměstnanci, pouze 6% dělníky a 3% tvořili zástupci svobodných řemesel.<sup>33</sup> Co se týče názorového zakotvení, 81% delegátů se stále domnívalo, že podstatou kapitalismu zůstává vykořisťování člověka, 82% že se zvyšují sociální rozdíly a pouze 24% bylo pro privatizaci státních služeb.<sup>34</sup> V zahraniční politice se však nebývale kriticky stavěli ke komunistickým zemím. Polovina delegátů se domnívala, že východní Evropa nedosáhla společenského pokroku a 43% z nich mělo za to, že SSSR svoji zahraniční politikou ohrožoval světový mír.<sup>35</sup>

---

<sup>30</sup> Spataro, P., „Il dissenso è un bene“, *L'Unità*, 10. 3. 1990, p. 3.

<sup>31</sup> Kertzer, D., *Il XIX Congresso del Pci. Il ruolo del simbolismo nella crisi comunista*, Bologna: Il Mulino, 1991, p. 136.

<sup>32</sup> Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 116.

<sup>33</sup> Rozdíl oproti XV. sjezdu v roce 1979, kdy bylo přítomno 29% dělníků a pouze 15% profesionálních politiků, byl více než zřejmý. *Ibid.*, p. 38.

<sup>34</sup> *Ibid.*, 2000, p. 141.

<sup>35</sup> A pouhých 2,8% stále vidělo Sovětský svaz jako vzor. Ignazi, P., 1992, p. 152.

Závěrečné hlasování sjezdu pak korespondovalo s vůlí většiny delegátů transformaci podstoupit. Occhetto spolu s Napolitanovými „miglioristy“ dal k hlasování svůj plán „dát život fázi ustavující novou politickou formaci“ a obdržel hlasy 67% přítomných, což byla takřka stejná podpora, kterou před sjezdem obdržel od místních sdružení. V konečném výsledku tedy delegáti zůstali věrni svým předsjezdovým názorům a dění na kongresu na ně nemělo zásadnější vliv. Poražená *Fronte dei no* si ani přes emotivní Ingraovy a Tortorellovy proslovy nedokázala na svoji stranu naklonit více než 30% delegátů. Většina z nich navíc patřila k nejstarší stranické generaci, která se ještě aktivně účastnila *Resistenzy*. Jejich psychologický, politický a morální profil byl naprosto odlišný od těch straníků, kteří do PCI vstoupili během historického kompromisu v 70. letech. Mezi touto střední generací měli odpůrci reformy takřka zanedbatelnou podporu.<sup>36</sup>

Cossutovu skupinu pak podpořilo pouhých 37 delegátů, což ji ještě více v rámci strany ostrakizovalo a přiblížilo k jejímu definitivnímu odchodu.

Na sjezdu byl také zvolen nový ÚV, který vzápětí potvrdil Occhetta na postu generálního tajemníka.<sup>37</sup> Ten dostal za úkol připravit strukturu nové strany, uspět v květnových regionálních volbách a zajistit vstup do Socialistické internacionály. Sjezd tak potvrdil Occhettův transformační kurz zejména hlasy silných sdružení z Emílie, která kontrolovala 30% delegátů, z nichž drtivá většina hlasovala pro změny. Hlavními vlajkonosi připravované transformace se tedy stali profesionální funkcionáři a střední stranické kádry tvořící uvnitř strany umírněnou a reformní levice a pocházející z vlivných sdružení v Emílii-Romagne.<sup>38</sup> Ti se měli stát oporou generálního tajemníka při jeho následném úsilí o zachování jednoty strany a zabránění jejího rozštěpení.

## 5.4 Z Bologni do Rimini – rozdělení strany

Společné regionální a komunální volby v květnu 1990 byly prvním testem, na kolik byla rozběhnutá transformace strany přitažlivá pro italské voliče. Occhetto byl po úspěšném kongresu v euforii a k výsledku voleb hleděl optimisticky. Již průběh kampaně, kdy každý z názorových proudů propagoval pouze své kandidáty a bojkotoval ty ostatní, byl varováním, které se následně přetavilo do zisku 24% hlasů, což byla ztráta celých 6% oproti předchozím

---

<sup>36</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 92.

<sup>37</sup> ÚV byl s počtem 357 členů nejpočetnější v historii. 213 z nich hlasovalo pro zvolení Occhetta, 23 jich bylo proti a 73 se zdrželo. Jednalo se o takřka totožné rozložení sil jako při hlasování o Occhettových návrzích na ÚV v listopadu 1989. Opozice uvnitř strany tak zůstala neměnná. Galli, G., 1993, p. 311.

<sup>38</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 97.

regionálním volbám v roce 1985.<sup>39</sup> Tento výsledek byl stranickou opozicí interpretován jako demonstrace neefektivity transformace. Odpůrci přeměny také žádali okamžité zastavení změny názvu strany (Tortorella, Garavini). Cossutta rovnou volal po rezignaci Occhetto a celého „katastrofálního“ vedení PCI.<sup>40</sup> Na stranu generálního tajemníka se však překvapivě postavil Pietro Ingrao, který varoval před unáhlenými kroky a vyhlásil, že změna názvu strany je podružná a že mnohem důležitější je volba konkrétního politického programu.<sup>41</sup>

V rámci pokusu o smíření se pak Occhetto účastnil jako host setkání 700 představitelů *Fronte dei No* v Aricii. Zde, stejně jako předtím Ingrao, vyzval k dialogu a uklidnění situace. Tento „duch Arriccie“ však dlouho nevydržel. V Elysejském divadle v Římě se sešlo na tisíc Cossutovým příznivců, kteří naslouchali agresivní řeči svého lídra, jenž v ní přirovnal Occhetto k nenáviděnému Craximu a zdůraznil, že pokud bude transformace dovedena do konce, ze strany odejde a založí nový politický subjekt.<sup>42</sup> Stejně bouřlivé bylo rovněž zasedání prvního povolebního ÚV 15.-17. května. Na něm musel Occhetto hájit, že „strana ještě nevysvětlila změny, že je třeba analyzovat situaci a že pentapartito rovněž prohrálo.“ Příčiny neúspěchu pak hledal v nárůstu podpory autonomistickým Ligám, ve velkém počtu prázdných lístků a v klientelismu na jihu země, který favorizoval pentapartito.<sup>43</sup> Jako řešení navrhoval urychlit proces transformace a zahájit proces nezbytných reforem, aby se z rozpadajícího se systému 1. republiky dalo zachránit co nejvíce.

Svá slova pak doprovodil neobvyklým krokem, nechal o své „Zprávě generálního tajemníka o volbách“ hlasovat, což se fakticky rovnalo hlasování o důvěře. Tu obdržel se stejně početnou opozicí jako při předchozím hlasování na sjezdu.<sup>44</sup> Occhetto tak mohl pokračovat v transformaci strany a jeho dalším krokem bylo vytvoření „pracovní skupiny pro tvorbu nové strany“ pod vedením Antonia Bassolina, která dostala za úkol připravit detailní plán závěrečné přeměny PCI.

Čím více se však blížil definitivní konec strany, tím výrazněji se začala rýsovat možnost jejího rozpadu. Poprvé k ní vyzval Dario Cossuta (syn lídra ortodoxní skupiny) ve svém článku publikovaném v deníku *l'Unità* 7. srpna. V něm vyzval ke vzájemnému a konsensuálnímu rozdělení strany, které by podle něj měl posvětit připravovaný XX. sjezd.<sup>45</sup>

---

<sup>39</sup> Strana ztratila zejména na severu země, v Lombardii dokonce 8%. O 2% naopak posílili socialisté, kteří získali 15,3% hlasů. *L'Unità*, 8. 5. 1990, p. 1.

<sup>40</sup> Lorusso, M., 1994, p. 238.

<sup>41</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 100.

<sup>42</sup> Weinberg, L., 1995, p. 77.

<sup>43</sup> Vacca, G., *Dal PCI al PDS*, Bari: Delphos, 1991, p. 161.

<sup>44</sup> Pro bylo 187 členů ÚV, proti 91 a dva se zdrželi. Galli, G., 1993, p. 312.

<sup>45</sup> Cossutta, D., Compagni, separiamoci per dare forza all'alternativa, *L'Unità*, 7. 8. 1990, p. 2.

Cossuttův článek následně vyvolal ve straně bouřlivou reakci. Příznivci reformy ho ironizovali jako akci ultra-ortodoxních komunistů, jejichž odtržení může straně v mnohém i pomoci.<sup>46</sup> Odpůrci reformy jako Natta a Tortorella byli raději zticha a Pietro Ingrao opět důrazně potvrdil své předchozí stanovisko, že zůstane s Occhettem v nové straně a že žádné rozdělení nepřichází v úvahu.<sup>47</sup>

Dočasné příměří mezi *Frontei dei No* a příznivci transformace však vzalo za své na zasedání stranického prezidia 22. srpna. Celý měsíc již zuřila válka v Perském zálivu a PCI musela zaujmout stanovisko k vyslání italských vojsk. Napolitanova reformní skupina chtěla vyslání armády podpořit, zatímco Ingrao a jeho věrní byli ostře proti. Occhetto se nejprve snažil obě skupiny usmířit, ale nakonec se také on rozhodl vyslání jednotek podpořit. Ingrao se však s takovým rozhodnutím nehodlal smířit („nesouhlasím s americkým zásahem v Zálivu jako preventivním a nemůžu zůstat zticha“).<sup>48</sup> Opustil posjezdové usmíření s Occhettem a postavil se opět proti jakýmkoliv změnám. Ke stejnému názoru dospěli také Gavin Angius či Sergio Garavini.<sup>49</sup> Ve stejný den došlo také k otevřenému projevu neposlušnosti vůči straně na půdě parlamentu. Skupina 11 senátorů a posléze také jejich 20 kolegů v Poslanecké sněmovně hlasovalo proti vyslání vojsk, a tedy proti rozhodnutí stranického vedení.<sup>50</sup> Poprvé za takřka 80 let historie PCI významná část jejich zákonodárců nerespektovala rozhodnutí generálního tajemníka, což jen posílilo spekulace o akutním rozpadu strany.

Occhetto se snažil hrozící rozkol zažehnat na tajném jednání stranických špiček ve Frattocchii konaném 11. září. Po celodenním jednání podepsal generální tajemník s Ingraem a Tortorellou dokument hlásající, že „za každou cenu musí být udržena jednota strany“ a že bude plně respektován výsledek XX. sjezdu plánovaného na leden 1991.<sup>51</sup> K dohodě přispěla mimo jiné Occhettova obhajoba *Resistenzy* v probíhající diskuzi o kontroverzních činech komunistických partyzánů<sup>52</sup> a také úmrtí velkého odpůrce změn a stranického veterána

---

<sup>46</sup> „Bude to exodus pochybného politického významu“ (Paolo Flores d'Arcais). Armeni, R., De Marchi, V., *Chiamateci compagni*, Roma: Edizioni Associate, 1991, p. 29.

<sup>47</sup> Branca, P., Ingrao: „Scissione? No secco“, *L'Unità*, 8. 8. 1990, p. 8.

<sup>48</sup> Branca, P., Ingrao: Non posso tacere il mio dissenso, *L'Unità*, 24. 8. 1990, p. 5.

<sup>49</sup> Garavini si při diskuzi o válce v Zálivu poprvé uvědomil, že rozdělení strany je nevyhnutelné. Armeni, R., De Marchi, V., 1991, p. 27.

<sup>50</sup> Mezi „vzbouřenci“ byli právě Ingrao, Garavini, Angius, Magri, Tortorella a samozřejmě také Armando Cossutta. Lorusso, M., 1994, p. 240.

<sup>51</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 158.

<sup>52</sup> Debatu o zločinech partyzánů v tzv. „Trojúhelníku smrti“ mezi Reggiem, Bolognou a Apeninami těsně po skončení 2. světové války rozpoutal blízký Occhettův spolupracovník Piero Fassino. Zkritizoval také roli Palmira Togliattiho, kterou měl v těchto událostech hrát. Fassinova slova vyvolala ve straně vlnu kritiky, Occhetto se od jeho slov distancoval a postavil se za glorifikovaný obraz *Resistenzy*. Kertzer, D., 1996, p. 119.

Giancarla Pajetty. Occhetto jeho pohřbu využil ke svému prospěchu, když apeloval na udržení jednoty strany ve jménu Pajettova odkazu.<sup>53</sup>

Schůzkou ve Frattocchii tak Ingraova skupina prakticky rezignovala na pokus o zastavení transformace strany a hlavní slovo v kritice změn přenechala Cossuttovým radikálům. Obava z potencionálního rozpadu strany u *Fronte dei No* převážila nad nestravitelností Occhettových reforem. Cossutta pak ihned nabídnutý prostor využil. 28. září se v městečku Arco u Lago di Garda sešlo na 300 jeho příznivců, kteří se přihlásili ke komunistické minulosti a tradicím a k jejich neměnnosti.<sup>54</sup> Ti pak byli velmi rozzlobeni a zklamáni projevem Pietra Ingra, který během svého vystoupení sice tvrdě kritizoval přeměnu strany, ale také zopakoval, že je proti jakékoli formě její roztržky.<sup>55</sup> A to delegáti neměli tušení, že na tajném jednání již došlo mezi Occhettem a Ingraem k dohodě.

Na zasedání stranického prezidia 10. října 1990 konečně došlo k dlouho očekávanému zahájení transformačního procesu. Occhetto na něm představil obsáhlý konstituční dokument (tzv. *Dichiarazione di intenti*) nové reformované strany pojmenované PDS – *Partito Democratico della Sinistra* (Demokratická strana levice). Odhalen byl také nový symbol strany – dub a pod ním umístěný zmenšený symbol PCI. Dub byl vybrán jako strom svobody odkazující na francouzskou revoluci a na italské socialisty začátku 20. století (PSI ho tehdy rovněž měla ve svém znaku). Jako ústupek odpůrcům změn a pro zmírnění hrozby rozdělení strany pak byl vespod zachován zmenšený znak PCI jako odkaz na historické kořeny, ze kterých nový strom svobody vzešel.<sup>56</sup> Přesto však byla změna jména a znaku opozicí ostře kritizována. Považovala ji za opuštění komunistické minulosti, která nesmí být zapomenuta, a nový symbol měla za příliš podobný karafiátu, jenž měla ve znaku opozičníky nenáviděná PSI.<sup>57</sup> Nespokojeni však byli také „miglioristé“, kteří byli zklamáni, že nebyl přijat jejich název Strana práce a že symbol nenesl jasnější reformní odkaz.<sup>58</sup>

V *Dichiarazione di intenti* Occhetto zdůraznil princip vnitřní jednoty spočívající v překonání zastaralého demokratického centralismu akceptováním rozhodnutí schválených stranickou většinou. Novou identitu PDS pak hodlal najít ve spojení komunistického

---

<sup>53</sup> Pajettova smrt byla brána jako symbolický konec staré strany. Jeho pohřeb byl zahájen internacionálou a byl přenášen v přímém přenosu televizí. Miserendino, B., Pajetta, il grande ribelle, *L'Unità*, 14. 9. 1990, p. 1.

<sup>54</sup> Heslem se stalo „Komunisty včera, dnes i zítra“. Dormagen, J.-Y., 1996, p. 103.

<sup>55</sup> Armeni, R., De Marchi, V., 1991, p. 31.

<sup>56</sup> Takto představil znak Occhetto: „Nový symbol musí reprezentovat velký a robustní strom levice. Starý strom, který se může stát ještě silnější jenom, když kolem jeho hlubokých kořenů vyrostou další nové kořeny, aby ho živily.“ Vicinelli, Ch., 2002, p. 159.

<sup>57</sup> Cossutta se dokonce o novém znaku posměšně vyjádřil, že mu připomíná právě karafiát. Messina, S., Cossutta: Il simbolo? Sembra un garofano, *La Repubblica*, 11. 10. 1990, p. 4.

<sup>58</sup> Napolitanovi také vadilo, že s jeho skupinou nový název ani symbol dopředu nikdo nekonzultoval. Napolitano, G., 2008, p. 250.

idealismu a zkušeností s liberálním reformismem a se sociálním katolicismem. Takto kvalitativně transformovanou stranu posléze plánoval využít k vytvoření moderní, svobodné a rovnostářské společnosti.<sup>59</sup> V domácí politice PDS vystupovala jako zachránce politického systému v krizi, což Occhetto považoval za povinnost „nově“ vzniklé politické entity.<sup>60</sup> Na mezinárodním poli pak deklarace požadovala hlubší evropskou integraci, posílení role OSN a co nejrychlejší vstup do Socialistické internacionály.

Po zveřejnění nového názvu strany se konala dlouhá a složitá jednání mezi Occhettem a „miglioristy“, která nakonec skončila Napolitanovým slibem, že na nastávajícím sjezdu podpoří návrhy generálního tajemníka tak, jako na posledním sjezdu v Bologni. Mezi opozičníky takováto shoda nepanovala, ba právě naopak. *Fronte dei No* již nehodlala prezentovat svůj vlastní návrh a část jejích členů (Natta, Garavini) se proto hodlala na sjezdu spojit s Cossuttou, i kdyby to mělo znamenat rozpad strany. Proti nim pak stáli např. Angius, Chiarante či Tortorella, kteří byli ochotni lídra ortodoxní skupiny podpořit pouze za podmínek, že se zcela zřekne možnosti rozdělení. Ingrao se pak raději do diskuze vůbec nezapojil.

Mezitím v listopadu proběhla stranická programová konference, na které Occhetto zopakoval všechny hlavní body transformace a kde také došlo k představení plánu na reformu politického systému. Tento návrh pocházel od boloňského profesora práv Augusta Barbery. Barbera viděl politický systém v těžké krizi a na jeho záchranu navrhoval větší oddělení centrálních pravomocí od těch lokálních, kterým hodlal poskytnout legislativní autonomii. Dále pak byl pro konec bikameralismu rozpuštěním Senátu a pro snížení počtu poslanců. Navrhoval také autonomní výběr daní na regionální úrovni.<sup>61</sup> Occhetto si tento Barberův návrh reforem vzal za svůj a na konferenci z něj učinil oficiální stranickou linii.

Na programové konferenci také prezentoval Antonio Bassolino výsledky své „pracovní skupiny pro tvorbu nové strany“, jejímž závěrem bylo, že „se strana musí otevřít a převzít charakter sociální a politické levice a ne se sociálnímu konfliktu vzdalovat.“<sup>62</sup> Bassolino pak šel ve svém hodnocení ještě dále a stanovil svůj vlastní fundamentální program nové strany – modernizace země pod vedením dělnického hnutí, protiválečná kultura,

---

<sup>59</sup> Lorusso, M., 1994, p. 244.

<sup>60</sup> Occhetto, A., Bartoli, T., *Il sentimento e la ragione*, Milano: Rizzoli, 1994, p. 206.

<sup>61</sup> Daňovou autonomii měla ve svém programu také Liga severu. Barberovy návrhy se obecně podobaly těm prezentovaným Bossiho stranou. Barbera, A., Per un moderno stato regionale, *Critica Marxista*, no. 5-6, vol. 28, 1990, pp. 237-258.

<sup>62</sup> Bassolino, A., Relazione introduttiva, *Critica Marxista*, no. 5-6, vol. 28., 1990, p. 9.

zabránění amerikanizace politiky a zničení mafie.<sup>63</sup> Kritikou kapitalismu se také vymezil vůči Occhettovi (kterého navíc osobně nesnášel), avšak zároveň schvaloval pokračování transformace včetně změny jména a symbolů, což ho zase odlišovalo od názorů Pietra Ingraa, kterého navíc kritizoval za jeho dvojakost a nerozhodnost (nechce vystoupit ze strany, ale ostře ji napadá). Z těchto důvodů tak Bassolino založil vlastní názorovou platformu, se kterou se chtěl pokusit o ovlivnění nadcházejícího sjezdu. Mezi straníky však jeho iniciativa příliš velký ohlas nezbudila, přičlenila se k ní pouze okrajová skupina „operaistů“ Maria Trontiho a Alberta Asora Rosy.

Právě kvůli nové Bassolinově skupině, Barberovým návrhům a Fassinově analýze stranické ideologie (o ní bude řeč níže) považují někteří autoři, jako např. Fouskas, listopadovou programovou konferenci za zásadní událost, která ovlivnila transformaci strany.<sup>64</sup> Vzhledem k tomu, že na ní však nenastal žádný zásadní obrat, všechna prezentovaná stanoviska vycházela z dřívějších vyjádření a Bassolinova skupina nakonec získala pouze mizivý vliv, lze akceptovat Pasquinův názor, že konference byla pouze pokračováním trendu vzniklého na březnovém XIX. sjezdu.<sup>65</sup> Rovněž přijatelná je i Hellmanova teze, že konference byla nedůležitá a posloužila pouze jako podium pro prezentaci Bassolinových názorů.<sup>66</sup>

Kromě Bassolinovy malé skupiny tedy obhájci transformace šli na poslední sjezd PCI názorově jednotní a s jasnou strategií. Naopak její odpůrci nebyli schopni se mezi sebou dohodnout na společných názorech, natož na koordinaci svého disentu v průběhu sjezdu. Názorně to dokládá jejich programová konference svolaná na 6. ledna 1991 do Elisejského divadla v Římě. Na 1 500 delegátů řešilo zásadní otázku, zdali je možné ve straně vytvořit strukturu federace, která by dávala příznivcům komunistických tradic dostatečnou míru autonomie, aby si tyto atributy mohli zachovat. Většina přítomných však dospěla k názoru, že to možné není a nebude s ohledem na stále se prohlubující rozdíly mezi příznivci a odpůrci změn.<sup>67</sup> Garavini pak celou konferenci uzavřel slovy, že: „není možné vyjádřit naši autonomní identitu v rámci stranického proudu“, čímž prakticky vyzval k opuštění strany.<sup>68</sup>

K výzvě opustit stranu se vzápětí přidali také např. Castellina či Magri, zatímco Ingrao opět řekl jasné ne. I přes Tortorellovu snahu vyjednat na poslední chvíli nějaký kompromis

---

<sup>63</sup> Bassolino, A., 1990, p. 14.

<sup>64</sup> Fouskas, V., 1998, p. 197.

<sup>65</sup> Pasquino, G., Programmatic renewal and much more: From the PCI to the PDS, *West European Politics*, no. 1, vol. 16, 1993, p. 157.

<sup>66</sup> Hellman, S., The Difficult Birth of the Democratic Party of the Left, in: *Italian politics: a review*, Vol. 7, ed: Pasquino, G., Hellman, S., London: Pinter, 1992, p. 73.

<sup>67</sup> Armeni, R., De Marchi, V., 1991, p. 36.

<sup>68</sup> Ibid.



tak bylo měsíc před XX. sjezdem jasné, že k tolik obávanému rozdělení dojde. Zůstávalo pouze otázkou, kolik členů nakonec stranu opustí.

Před svoláním sjezdu však ještě musely místní organizace nanominovat své delegáty a také vybrat, kterému z prezentovaných návrhů dají svoji podporu. V tomto hlasování proreformní síly získaly 68% hlasů, zatímco Cossutta, který se spojil s radikálnější částí *Fronte dei No*, obdržel pouhých 27%. Bassolinova nová skupina pak získala zanedbatelných 5% hlasů. Podpora transformace strany tak zůstala od předchozího sjezdu takřka neměnná, opozice naopak výrazně ztratila (před XIX. sjezdem měla podporu 34% straníků). Velmi nízká opět zůstala také volební účast, která dosáhla pouze úrovně 30%.<sup>69</sup>

31. ledna se tak v Rimini sešel XX. sjezd PCI, který se měl stát rovněž místem jejího konce. Sešlo se na něm 1 260 stranických delegátů a 300 nestraníků z nejrůznějších levicových spolků a klubů, kteří měli rovněž právo hlasovat. V úvodní řeči Occhetto velmi ostře kritizoval právě probíhající americkou invazi do Iráku, zároveň se však také vymezil proti „jednostrannému pacifismu“, který prosazovala stranická opozice.<sup>70</sup> V domácí politice zmínil jako politický cíl alternativu vůči vládní koalici, která by přeměnila italský *welfare state* na rovnostářskou *welfare society*. V rámci snahy o udržení stranické jednoty pak vyhlásil novou strukturu strany jako decentralizovanou a založenou na regionální autonomii, což však mělo být vyváжено jednotným vystupováním navenek a respektováním rozhodnutí stranické většiny.<sup>71</sup>

Následující den vystoupil s emotivním proslovem Aldo Tortorella, který v něm slíbil, že se nikdy nepřestane cítit komunistou, ale že bude zároveň respektovat novou stranu.<sup>72</sup> Celý sjezd tak šel k bezproblémovému zakončení. Obzvláště když se již v jeho úvodu v ústraní sešla Cossuttova skupina a dohodla se, že stranu opustí v tichosti a bez zbytečných gest a nechá tak Occhetta dokončit své reformy.<sup>73</sup> Podle rozdělení sil bylo také zřejmé, že tato skupina nepřesáhne 5% delegátů sjezdu, což vedení strany nechávalo klidným. Odchod problematických radikálů pro ně představoval spíše úlevu, nikdo z nich se nedomníval, že by to do budoucna mělo nové straně přinést nějaké větší problémy.<sup>74</sup> Za rok a čtvrt však měli poznat, jak hodně se mýlili.

---

<sup>69</sup> Weinberg, L., 1995, p. 85.

<sup>70</sup> Occhettova úvodní řeč na sjezdu, in: Occhetto, A., *L'errore della guerra e il futuro dell'Italia. La politica nuova che propone il Pds*, *L'Unità*, 1. 2. 1991, p. 15.

<sup>71</sup> Tato slova se samozřejmě u opozice nasetkala s příliš velkým pochopením. Occhetto, A., 1. 2. 1991, p. 16.

<sup>72</sup> Kertzer, D., 1996, p. 152.

<sup>73</sup> Dormagen, J.-Y., 1996, p. 108.

<sup>74</sup> Martini, F., *Dalla scissione del No nascerà una Cosa comunista*, *La Stampa*, 1. 2. 1991, p. 9.

3. února 1991 tedy Cossutta a Garavini spolu s dalšími 90 delegáty (z 1500) stranu opustili a založili Hnutí za komunistickou obrodu (*Movimento per la rifondazione comunista*) a na 10. února svolali do Říma veřejnou manifestaci za „obrodu“ komunismu. Mnozí přední exponenti opozice jako Ingrao, Tortorella, Magri či Chiarante, však zůstali nové straně věrni a definitivně se tak rozešli se svými bývalými spojenci v boji proti transformaci.

Posledním krokem sjezdu pak bylo přijetí statut nové strany. Jejich hlavním autorem byl Piero Fassino a obsahovala několik zásadních novinek. Na okraj v nich byla zmíněna návaznost na minulost kolektivního intelektuálovství Gramsciho typu a zaměření strany na morální otázky. Mnohem více však byla akcentována diskontinuita se starým stranickým modelem. Byl opuštěn koncept „demokratického centralismu“ a místo něj byla adoptována federalizovaná stranická struktura podobná německé CDU. Místo modelu masové strany byl přijat koncept neideologické *opinion party* s důrazem na ochranu životního prostředí, na prohlubování evropské integrace a na vymezení se vůči rasismu a xenofobii.<sup>75</sup>

Podle nových statut byl také nahrazen Ústřední výbor Národní radou, jejichž 547 členů před odjezdem domů ještě muselo potvrdit Occhetto ve funkci generálního tajemníka. Tato všemi očekávaná formalita však přinesla největší drama celého sjezdu. Pro zvolení potřeboval Occhetto absolutní většinu hlasů, tj. 274, obdržel jich však o 10 méně. Volby se totiž zúčastnilo pouze 415 členů NR, z nichž 102 hlasovalo proti a 49 se zdrželo.<sup>76</sup> Occhetto byl výsledkem natolik znechucen, že se slovy „tak si tedy najděte dalšího tajemníka“ zamířil bez rozloučení domů.<sup>77</sup> Vyděšení představitelé strany se snažili tento debakl vysvětlit technickými potížemi, únavou delegátů a rychlostí, jakou byla volba prováděna. Mnozí členové NR skutečně před volbou zamířili domů, nebo ji naopak propásli, když neměli nejmenší tušení, že právě probíhá. I přes těchto 132 nehlasujících členů však měl Occhetto získat pohodlnou většinu. Nejméně 20-30 delegátů patřících do proreformní většiny zvolení Occhetta generálním tajemníkem úspěšně sabotovalo.<sup>78</sup>

Kdo byli tito momentální „zrádci“? S největší pravděpodobností se jednalo o mstu ze strany „miglioristů“, kteří se cítili Occhettem dlouhodobě marginalizováni, obviňováni z „craxismu“ a neshodli se s ním v přístupu k válce v Zálivu. Napolitanova skupina podporovala generálního tajemníka po celou dobu transformace, v momentě vzniku nové

---

<sup>75</sup> PDS, *Lo Statuto*, Roma: Fratelli Spada, 1991.

<sup>76</sup> Weinberg, L., 1995, p. 88.

<sup>77</sup> Lorusso, M., 1994, p. 257.

<sup>78</sup> Vicinelli dochází k číslu 25, zatímco Ariemma spočítal počet „zrádců“ na 36. Vicinelli, Ch., 2002, p. 177, Ariemma, I., 2000, p. 89.

strany však dala průchod svému antagonismu, aniž tak ohrozila její průběh.<sup>79</sup> Na 8. února pak byla naplánována nová volba, Occhetto však dal najevo, že se jí nehodlá zúčastnit.<sup>80</sup> Massimo D'Alema nakonec přesvědčil Occhetta, aby svá slova vzal zpět a volby se účastnil. Na druhý pokus již vše proběhlo hladce, první tajemník PDS byl zvolen 72% hlasy, což byla větší podpora, než kterou obdržel kdy předtím. Mezi nimi nechyběly hlasy Napolitana či Bassolina, zatímco Tortorella byl proti.<sup>81</sup>

## 5.5 Završení transformace

Kongresem v Rimini však transformace PCI neskončila, dostala se naopak do své nejhektičtější fáze. Přes dlouhou přípravu byl vznik PDS proveden neorganizovaně a ve velkém spěchu tak, že dokonce i statuta strany byla přijata pouze provizorně. Téměř okamžitě také začala demontáž stranické struktury a prodej jejího majetku. PDS si nemohla nadále dovolit financovat správu svých početných nemovitostí. Začal tak doslova výprodej lokálních sídel, nakladatelství a užitkových budov – např. ve Florencii strana prodala velký palác v centru města a své zdejší sídlo přestěhovala na periferii. V Bologni pak slavný Gramsciho institut vystěhovali do suterénu městské knihovny.<sup>82</sup> Došlo rovněž k zeštíhlení stranického aparátu, který ještě na konci 80. let zaměstnával přes 3 tisíce úředníků, a k restrukturalizaci stranických médií. Bez dotací strany zkrachoval římský deník *Paese Sera* a měsíčník *Rinascita* k velkému Asor Rosovu zklamání nechal Occhetto pozastavit ihned po skončení sjezdu v Rimini.<sup>83</sup> *L'Unità* pak změnila podtitul z Orgánu Italské komunistické strany na Deník založený Antoniem Gramscim, v jeho čele se ocitl první nestraník v historii (Renzo Foa) a náklad klesl na 150 tisíc výtisků.<sup>84</sup>

Podobným procesem jako PCI v Rimini si prošla také její mládežnická organizace FGCI čítající v té době 55 tisíc členů. V říjnu 1990 (den před Occhettovým zveřejněním nového jména strany) navrhl její tajemník Gianni Cuperlo federaci rozpustit a vytvořit Mladou levici (*Sinistra Giovanile*). Pro tento návrh pak 22. prosince na XXV. sjezdu FGCI

---

<sup>79</sup> Sám Napolitano ze začátku svoji „zradu“ nevyvrátil, avšak poté začal tvrdit, že on ani jeho skupina Occhetta nikdy nezradili. Napolitano, G., 2008, p. 262.

<sup>80</sup> „Nebudu kandidovat, jestli to chtějí vyřešit, ať si to udělají sami.“ Rondolino, F., Intervista a Occhetto, *L'Unità*, 6. 2. 1991, pp. 3-7.

<sup>81</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 178.

<sup>82</sup> Teprve v roce 2011 se institut přestěhoval do zrekonstruovaných prostor v centru města důstojných jeho významu. Weinberg, L., 1995, p. 102.

<sup>83</sup> Náklad tehdy dosahoval pouhých 12 tisíc výtisků. V letech 1999-2010 pak se stejným znakem a grafikou existovala *La Rinascita della Sinistra* jako stranický týdeník Strany italských komunistů (PdCI).

<sup>84</sup> Po dlouhotrvající agonii byl zadlužený deník v roce 2000 nucen vyhlásit bankrot a na několik měsíců přerušit svoji činnost. Po restrukturalizaci je dnes jeho výrazně redukovaná verze v rukách majitele Tiscali Renata Sorua a vychází v počtu 44 tisíc výtisků. <http://www.adsnotizie.it/certif/index.php>, 25. 4. 2012.

v Pesaru hlasovalo 73% delegátů. Stejnou cestou se vydala rovněž odborářská organizace CGIL. Její předáci Luciano Lama a Guido Trentin patřili k nejbližším Occhettovým spojencům a na XII. sjezdu CGIL v Rimini v říjnu 1990 navrhli soubor reforem. Odbory viděli jako obhájce humánní práce a jako aktéra v legislativním procesu na ochranu pracujících.<sup>85</sup> Neúspěšně proti nim stála iniciativa Fausta Bertinottiho (budoucího lídra PRC), který v odborech stále viděl hráče v třídním boji.<sup>86</sup> CGIL se tak stala na straně plně nezávislá a začala úzce spolupracovat s dalšími hlavními odborovými svazy CISL a UIL.

Co naopak konec PCI přežilo, byla existence názorových proudů. Na zasedání NR dokonce byla poprvé v historii oficiálně povolena existence stranických frakcí. Ty také dostaly garantováno poměrné zastoupení v NR. Většina *Fronte dei No*, která neodešla s Cossuttou a zůstala v PDS, vytvořila frakci „demokratičtí komunisté“ hodlající pokračovat v obraně komunistických tradic uvnitř strany a obdržela 26,5% křesel. Rovněž „miglioristé“ plynule přešli do zformování frakce, která se nadále snažila o těsnější spolupráci s Craxim (dostali 15,5% křesel). Pouze Bassolinova epizodní skupina se po sjezdu rozhodla rozpustit do Occhettovy středové většiny, která měla v NR zastoupení 58% členů.<sup>87</sup> Vytvoření oficiálních frakcí mělo za cíl otupit názorové rozpory ve straně, avšak již při prvním hlasování v parlamentu se Occhetto ocitl bez Napolitanovy podpory.<sup>88</sup> Povolení frakcí tak autonomii jednotlivých skupin spíše zvýšilo a mělo za následek jejich větší dissent vůči rozhodnutím stranického vedení.

V té době také proběhlo sčítání počtu členů nové strany a potažmo ztrát, které utrpěla odtržením Cossuttovy skupiny. V květnu 1991 bylo v PDS zapsáno 827 tisíc členů, což byl propad o 37% vůči předkongresovému stavu.<sup>89</sup> Tato čísla nebyla pro Occhetta pozitivním zjištěním, zvláště když o vstup do Cossuttova hnutí byl mezi obyčejnými straníky nebývalý zájem. Týden po sjezdu v Rimini bylo nereformovaných komunistů již přes 80 tisíc, a když se v květnu sešlo první veřejné zasedání MRC, hnutí čítalo na 150 tisíc členů.<sup>90</sup> Obavy z rostoucí podpory MRC mezi tradičními komunistickými voliči se pak potvrdily v komunálních

---

<sup>85</sup> Trentin, G., *La mia CGIL, Nuova Rassegna Sindacale*, 8. 4. 1991, p. 10.

<sup>86</sup> CGIL, *Essere Sindacato, I Documenti del XII Congresso della CGIL*, Roma: Ediesse, 1992, p. 245-294.

<sup>87</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 180.

<sup>88</sup> Jednalo se o pokus vyvolat hlasování o demisi prezidenta republiky Francesca Cossigy, který byl zapleten do probíhající kauzy Gladio. Na rozdíl od „miglioristů“ však paradoxně s Occhettem hlasovala Cossuttova nově zformovaná PRC.

<sup>89</sup> Lorusso, M., 1994, p. 268.

<sup>90</sup> Ne všichni však byli bývalí členové PCI. Do MRC vstoupili intelektuálové z bývalé strany PdUP a v červnu se s hnutím sloučila Proletářská demokracie (DP). K 7 poslancům ex-PCI se přidali další čtyři za DP a společně tak vytvořili samostatný poslanecký klub pod vedením Lucia Magriho. Dormagen, J.-Y., 1996, p. 123.

volbách v červnu 1991. V Andrii dokázali „obrození“ ziskem 13% dokonce porazit PDS.<sup>91</sup> Tento znepokojivý výsledek donutil Occhetto, aby začal brát dosud přehlížené „odpadlíky“ jako vážnou konkurenci pro PDS. Dokonce MRC zažaloval za používání symbolů, které se nápadně podobaly původním znakům PCI, jež zůstaly ve vlastnictví PDS.

Prvním vážným volebním testem pak byly regionální volby na Sicílii, které pro stranu skončily fiaskem se ziskem pouhých 10,5%.<sup>92</sup> V reakci na tento výsledek pak Occhetto vyhlásil „silné otočení kormidlem“ a zvýšení úsilí o zahájení dialogu s ostatními středolevými stranami. Tato slova byla mířena zejména směrem k socialistům, jež považoval za potenciální spojence v překonání „mrtvého konsociativismu“ a v boji proti DC.<sup>93</sup> Snaha o sblížení s PSI však narážela na odmítavé stanovisko Craxiho, který v PDS stále viděl více politického soupeře než potenciálního spojence. Ze své pozice místopředsedy Socialistické internacionály také opakovaně blokoval přijetí PDS do této organizace.

Na jaře 1992 však vypukla aféra, která rozmetala veškeré předchozí politické kalkulace. Nejdříve byl za korupci zatčen nepříliš významný milánský socialista Mario Chiesa. Ten však, na rozdíl od jiných politiků v minulosti, nemlčel a neváhal prozradit korupční jednání svých kolegů. Vypukla tak aféra známá jako *tangentopoli*, v níž byly obviněny stovky politických činitelů od komunální po parlamentní úroveň. Kauzou nejvíce zasaženi byli křesťanští demokraté a zejména socialisté, kde byl obviněn i Craxi a strana se ocitla v rozkladu.<sup>94</sup> Jedinou politickou silou, která vyšla z aféry nepoznamenána, byla PDS. Jako izolovaná opoziční strana nedisponovala na národní úrovni reálným vlivem, a proto se její vrcholné činitele ani nikdo nesnažil korumpovat.

Právě v době vrcholícího zatýkání politiků se 5. dubna 1992 konaly parlamentní volby, které se nesly v atmosféře rozpadu starého politického systému a obecné nespokojenosti s paralyzovanou vládní koalicí.<sup>95</sup> Pro PDS byly tyto volby zásadní zejména ze dvou aspektů – jaká část starého elektorátu PCI zůstala věrna i nové straně a kolik hlasů odčerpalo oddělení ortodoxních komunistů. Odpověď na obě otázky byla pro PDS drtivá. Zisk 16,1% znamenal rekordní historické minimum a propad o 10% vůči minulým volbám. Strana tak během transformačních let ztratila více než třetinu svého elektorátu. Druhý ukazatel byl ještě

---

<sup>91</sup> PDS získala pouze 12,5% a i v součtu s MRC jim chybělo 5% do počtu hlasů, které získala PCI v předchozích volbách v roce 1986. Dormagen, J.-Y., 1996, p. 125.

<sup>92</sup> Volby drtivě vyhrála DC se ziskem 42%, MRC obdržela 3,3% hlasu.

<sup>93</sup> Šlo také o reakci na úspěšné protivládní referendum iniciované PDS, radikály a Segniho hnutím, ve kterém voliči 95% většinou rozhodli o snížení počtu preferenčních hlasů při volbách do parlamentu ze čtyř na jeden. Rondolino, F., *Far chiarezza in tutta la sinistra*, *L'Unità*, 19. 6. 1991, p. 4.

<sup>94</sup> Za měsíc akce „Čisté ruce“ bylo zatčeno nebo obviněno přes 900 politiků, včetně stranických špiček DC a PSI, jako byli Craxi a Andreotti. Napolitano, G., *Una Transizione incomputa?*, Rizzoli, Milano, 1994, p. 15.

<sup>95</sup> Mammarella, G., *L'Italia contemporanea (1943-2007)*, Bologna: Il Mulino, 2008, p. 556.

vážnější. PRC získala ve volbách podporu 2,2 milionu voličů (5,6% hlasů), což byl jasný důkaz, že existuje velký počet tradičních komunistických voličů, kteří se s přeměnou strany neztotožnili.<sup>96</sup> Největší ztrátu podpory zaznamenala PDS v těch provinciích, kde došlo k významnému přesunu elektorátu na stranu nových politických uskupení, jako byla na severu země Lombardská liga a na Sicílii protimafiánské hnutí *La Rete*.<sup>97</sup>

Z porovnání podpory nereformovaného komunismu také vyplývá, že počet Cossuttových příznivců narůstal po vertikální linii strany směrem dolů přes členskou základnu po obyčejné voliče. Zatímco na sjezdu v Rimini dosahovala podpora vystoupení ze strany 6% delegátů, počet členů, kteří přešli z PDS do PRC, dosáhl 15%. Na úrovni elektorátu pak byl poměr dokonce 26%. Čtvrtina voličů byla mnohem více, než jakou kdy měla Cossuttova skupina podporu v PCI. Transformace strany se tedy mezi voliči setkala s mnohem větším odporem než v rámci samotné strany.

Vedení PDS si tyto aspekty plně uvědomilo teprve v momentě volební porážky. Uvnitř strany se otevřeně začalo hovořit o neúspěchu transformace a jako hlavní viník byl označován Occhetto. Jak však správně uvádí Vicinelli, problém nebyl v neúspěšném dokončení přeměny, ale v tom, že transformace strany ještě neskončila a v PDS stále přetrvával politický a kulturní otisk staré komunistické strany.<sup>98</sup> Aby Occhetto čelil rostoucí nespokojenosti ve straně, rozhodl se pro obdobný postup jako v listopadu 1989. 29. května se znovu odebral do Bologni, kde před zaplněným náměstím přednesl projev, ve kterém se veřejně omluvil za účast některých politiků PDS v korupčních kauzách<sup>99</sup> a volal po novém radikálnějším „obratu“, jenž by vytvořil novou formu strany a konečně završil proces transformace.<sup>100</sup> Occhettův záměr se však minul účinkem, ve straně začala stále více převažovat podrážděnost, reptání a neshášenlivost vůči prvnímu tajemníkovi. Pietro Ingrao se dokonce odhodlal k dlouho odkládanému kroku a ze strany vystoupil, jelikož měl pocit, že ho již nikdo neposlouchá a že Occhetto nebere na zřetel jeho názory.<sup>101</sup>

---

<sup>96</sup> Nejvyšší podporu měl PRC na toskánském venkově (přes 10%), který byl rovněž místem s největší opozicí proti Occhettovým návrhům před XIX. sjezdem. Lorusso, M., 1994, p. 283.

<sup>97</sup> V provincii Brescia např. PDS získala pouze 8,6% místo předchozích 21%. Liga naopak v Brescii obdržela podporu 25% voličů. V Palermu pak PDS obdržela 7% hlasů, což bylo o polovinu méně než v předchozích volbách. Orlandova *La Rete* měla naopak podporu 17% voličů. Je tak velmi pravděpodobné, že velká část bývalých komunistických voličů dala na severu hlas Lize a na jihu *La Rete*. Vicinelli, Ch., 2002, p. 196.

<sup>98</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 195.

<sup>99</sup> Týkalo se to hlavně stínového ministra obrany Gianniho Cervettiho, který byl obviněn z uplácení. Cervetti patřil mezi přední „miglioristy“, Occhetto se od něj distancoval a označil ho za svého nepřítel. Ariemma, I., 2000, p. 100.

<sup>100</sup> Leiss, A., *L'autocritica deve essere spietata*, *L'Unità*, 30. 5. 1992, p. 3.

<sup>101</sup> Verdami, F., Ingrao: la Quercia non è più casa mia, *Corriere della Sera*, 16. 5. 1993, p. 5.

Tato nálada se naplno projevila na zasedání NR 15. června 1992. „Miglioristé“ kritizovali Occhettoův postup v Cervettiho kauze a ten se rozhodl se s nimi definitivně vypořádat. Jeho středová skupina vytvořila novou většinu ve straně s levicovou frakcí a do nově zvoleného sekretariátu zvolila za levici Angia a Bassolina. Occhetto se začal také odvracet od svých starých spojenců. Zabránil, aby byl D'Alema zvolen na místo jeho zástupce a koordinátora strany. Místo toho mu dal funkci předsedy poslaneckého klubu a D'Alema od té doby začal definitivně pracovat na Occhettově pádu a svém nástupu do jeho funkce.<sup>102</sup> Walter Veltroni odešel řídit deník *L'Unità* a Mussi s Petrucciolim se stali obyčejnými straníky bez funkce. Došlo také k rozpuštění stínové vlády.

Proti D'Alemovým požadavkům také PDS odmítla podpořit nově zformovanou Amatovu vládu, která měla podporu čtyř parlamentních stran (DC, PSI, PSDI a PLI). Occhetto se nehodlal v době vrcholící agonie první republiky pouštět do podpory nejisté vládní koalice („Vstoupili bychom do budovy, která se chystá zřítit a která by nás zasypala“).<sup>103</sup> Místo toho vymyslel termín „vládnoucí opozice“, kterým se snažil vysvětlit, že nehodlá blokovat agendu Amatovy vlády. Zatímco při hlasování o Maastrichtské smlouvě Occhetto ještě své slovo dodržel, při prosincovém schvalování rozpočtu se rozhodl vyvolat hlasování o nedůvěře. To sice neuspělo, přesto nakonec v dubnu 1993 Amato odstoupil po referendu, které zrušilo poměrný volební systém do Senátu a nahradilo ho většinovým.<sup>104</sup>

Úkol vytvořit nový volební a potažmo také politický systém země připadl nově zformované vládě, do jejíhož čela usedl guvernér centrální banky Carlo Azeglio Ciampi. Před PDS se otevřela historická možnost účastnit se nové vlády jako rovnocenný partner s ostatními stranami a podílet se tak na vytváření nového politického systému. Vedle Napolitanem již obsazeného postu předsedy Poslanecké sněmovny tak do Ciampioho vlády vstoupili tři ministři za PDS – Augusto Barbera jako ministr pro vztahy s parlamentem, Vincenzo Visco jako ministr financí a Luigi Berlinguer jako ministr pro vysoké školy a výzkum. Pouhý jeden den po nástupu do vlády však PDS své ministry z Ciampioho vlády odvolala a přešla do opozice. Oficiálním vysvětlením tohoto kroku bylo, že sněmovna zamítla vydat Bettina Craxiho k soudnímu stíhání.

---

<sup>102</sup> Ariemma, I., 2000, p. 102.

<sup>103</sup> Occhetto, A., Bartoli, T., 1994, p. 115.

<sup>104</sup> Pro bylo 83% při účasti 77% voličů. Referendem však nebyl specifikován konkrétní volební systém, pouze došlo ke změně čl. 17 ústavy, který popisoval způsob volby italského parlamentu. Právě tímto referendem definitivně skončila první republika a otevřela se přechodová fáze. Bobbio, N., Com'è finita male la prima repubblica, *La Stampa*, 20. 1. 1993, p. 1.

Co však Occhetto ve skutečnosti přimělo k takto náhlému rozhodnutí, kterým se odmítl podílet na formování systému druhé republiky? Projevil se stále ještě nedokončený proces transformace a „starý duch“ strany. Pryč byl Occhettův reformní elán, se kterým oznamoval změny v roce 1989. O čtyři roky později se raději přidal na stranu těch, kteří stranu viděli stále v opozici proti „vládním“ stranám a kteří s nimi v žádném případě nebyli ochotni jít do společné vlády.<sup>105</sup> Tento Occhettův krok pak mnozí jeho kritici vnímali jako největší politickou chybu jeho kariéry, kterou výrazně přispěl k volebnímu kolapsu strany v roce 1994.<sup>106</sup>

Důsledky Occhettova náhlého rozhodnutí se však projeví mnohem dříve, a to při výběru nového volebního systému. V rámci strany nepanovalo jednotné stanovisko jakou formu většinového systému zvolit, nakonec však převážil francouzský model dvoukolové většiny s vysokou uzavírací klauzulí, tedy model který v té době propagoval také Giovanni Sartori. Strany podporující Ciampiho vládu se však dohodly na jednokolovém anglickém modelu FPTP (First Past the Post). Ten však byl limitován výsledkem referenda, podle kterého musí být alespoň 25% mandátů voleno poměrným systémem. Vznikl tak smíšený volební systém, tzv. *Mattarellum*, a zároveň byla schválena přímá volba starostů čistým dvoukolovým systémem.<sup>107</sup>

Poprvé se podle nového systému volilo v komunálních volbách na podzim 1993. V atmosféře naprosté paralýzy starých politických stran dosáhla PDS svého prvního volebního vítězství.<sup>108</sup> Strana sice získala malý počet přímo volených starostů, ale na mnoha místech byla zastoupena v koalicích, zejména s *La Rete* a také s PRC. Relativní úspěch PDS byl způsoben náhle uprázdněným prostorem ve středu politického spektra, který po 40 let okupovala právě rozpuštěná DC. Stejný osud potkal také socialisty, takže se PDS stala jedinou středolevou stranou, která zároveň měla ambici stát se catch-all stranou zároveň přijatelnou pro bývalé křesťanské demokraty, socialisty a komunisty. Occhetto tak podlehl iluzi (kterou podporovaly i výzkumy veřejného mínění), že jeho strana bude jasným vítězem předčasných parlamentních voleb na jaře 1994.

---

<sup>105</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 205.

<sup>106</sup> Za všechny viz Ciampiho komentář po volbách v roce 1994: „Tím, že PDS stáhla své ministry z vlády, udělala politickou chybu. Situace by nyní byla velmi odlišná, kdyby taková chyba nebyla spáchána.“ Rozhovor pro deník *La Repubblica*, Scalfari, E., Com'era nuovo il mio governo, *La Repubblica*, 8. 5. 1994, p. 1.

<sup>107</sup> *Mattarellum* bylo pojmenováno podle jeho předkladatele, poslance DC Sergia Mattarelli.

<sup>108</sup> Od září do Vánoc muselo být zasedání Poslanecké sněmovny přerušeno celkem 35krát, protože nebylo dosaženo její usnášeníschopnosti. Více než třetina zákonodárců byla obviněna z korupce a desítky z nich byly již ve vazbě. Napolitano, G., *Dove va la Repubblica*, Milano: Rizzoli, 1994, p. 84.



První tajemník však naprosto ignoroval dynamiku elektorátu. Převažoval u něj statický názor, že Liga severu a Národní aliance (transformovaná post-fašistická MSI) nehrají pro svoji radikalitu a izolovanost v politickém systému žádnou roli. Navíc ho zaskočil razantní nástup nové strany *Forza Italia* mediálního magnáta Silvia Berlusconiho, který se v rámci předvolební kampaně ostře vymezil proti PDS: „Oni říkají, že se stali liberálními demokraty, ale to není pravda. Jejich lidé jsou stále stejní, jejich mentalita, jejich kultura jsou stále stejné. Nevěří v trh, v soukromou iniciativu, v jednotlivce. Nezměnili se...“<sup>109</sup> Berlusconi tím vyjádřil obavu, na které po desítky let stála volební podpora DC a která zůstala u jejich středových voličů hluboce zakořeněna. 60% voličů se stále domnívalo, že PDS zůstala stejnou stranou jako PCI a že by ji nikdy nevolilo.<sup>110</sup>

Occhetto si však možnost volební porážky vůbec nepřipouštěl, v nejhorším případě viděl remízu a nutnost koalice s PPI (nová středová strana vzniklá ze zaniklé DC). Levicová koalice nazvaná *I Progressisti* (Pokrokaři) a zahrnující kromě PDS také PRC, *La Rete* a Zelené, však nedokázala připravit společný program, dokonce se nekonal ani žádný společný předvolební mítink. Zatímco PDS se snažila pokračovat v odkazu Ciampiho vlády (ze které paradoxně hned na začátku vystoupila), tak PRC mělo naprosto odlišný přístup prakticky ke všem vládním návrhům.<sup>111</sup> Occhetto rovněž vedl velmi nepodařenou předvolební kampaň. Během svých vystoupení působil nerozhodně, bez energie, nestále ohledně zásadních programových otázek a příliš se nechával ovlivňovat momentální náladou v médiích. Ještě větší rozdíl pak vyplynul ve srovnání s rozhodně a sebejistě působícím Berlusconiem.<sup>112</sup>

Volby 27. března 1994 pro PDS dopadly katastrofálním výsledkem a ziskem pouhých 20,4% hlasů.<sup>113</sup> Třetina voličů bývalé DC dala hlas její následovnici PPI a zbylé dvě třetiny pak Berlusconiho koalici. Velkým překvapením byl také přesun drtivé většiny socialistických hlasů do pravicového tábora.<sup>114</sup> Celkový zisk všech levicových stran byl dokonce nižší než počet hlasů, které obdržela samotná PCI ve volbách v roce 1976 (32,8% proti 34,4%).

---

<sup>109</sup> Kunc, J., *Stranické systémy v rekonstrukci*, SLON, Praha, 2000, p. 115.

<sup>110</sup> Od roku 1985 toto číslo dokonce vzrostlo, tehdy by PCI nikdy nedalo hlas 54% voličů. Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 30.

<sup>111</sup> Vacca, G., 1997, p. 224.

<sup>112</sup> Nejviditelnější rozdíl mezi oběma lídry byl během předvolební debaty v pořadu Enrica Mentany *Braccio di ferro* na Canale 5. Ariemma, I., 2000, p. 159.

<sup>113</sup> Platí pro část volenou poměrným systémem. V jednomandátových obvodech získala celá levicová koalice 32,8% hlasů, naproti tomu obě Berlusconiho uskupení (na severu s Ligou severu a na jihu s Národní aliancí) obdržela dohromady 37,7% hlasů.

<sup>114</sup> Strany Pentapartita vůči minulým volbám ztratily 33% hlasů a koalice FI-AN získala o 30% více, než měla MSI v roce 1992. Hlasy levice (PDS-PRC) zůstaly přibližně stejné. Asor Rosa, A., 1996, p. 167.

Příčin této neočekávané a o to bolestivější porážky bylo několik:

1) Strana byla paralyzována vnitřní debatou o budoucím směřování, boj mezi příznivci a odpůrci reformy zcela vyčerpal politický potenciál PDS. V období aféry *tangentopoli* strana působila naprosto zmateně a nedokázala využít svůj potenciál relativně „čisté“ politické síly. Stejně tak Occhetto selhal ve využití spolupráce s občanskými hnutími, jako byla antimafiánská La Rete či Segniho referendisté.

2) Zásadní chybou, která ovlivnila postavení strany v následujících letech, pak byla účast-neúčast v Ciampiho technické vládě. Vyslání ministrů nejprve vzbudilo ve straně nevoli, která vyvrcholila odchodem Pietra Ingraa, a jejich následné stažení pak přerušilo kooperaci s ostatními stranami a limitovalo možnosti PDS podílet se na formování nového politického systému.

3) Strana se snažila maximalizovat svůj koaliční potenciál směrem ke středovým stranám, což se ukázalo jako neúspěšné, jelikož většina středových voličů dala přednost pravicové koalici. Zanedbán naopak byl rozvoj potenciálu směrem k levicovým hnutím, což byla jedna z hlavních chyb, které Occhettovi vyčítal D'Alema.<sup>115</sup> Ten se také postavil do čela názoru, že Occhetto měl být odvolán dávno předtím, než k tomu skutečně po volbách v roce 1994 došlo. Occhettův potenciál se vyčerpal v náročném období konce PCI a v prvních letech existence PDS ztratil jasnou vizi, kam stranu směřovat, a ta za to pak drtivě zaplatila.

## 5.6 PDS pod novým vedením

Neúspěch ve volbách tedy způsobil ve straně šok a rozladění, které se obrátily proti prvnímu tajemníkovi. Occhetto se rozhodl přijmout plnou zodpovědnost a ihned po volbách odstoupil, což ve straně vyvolalo oslavy, jako kdyby PDS vyhrála volby. Po svém posledním projevu z pozice prvního tajemníka se Occhetto nedočkal ani aplausu, celá NR ho ignorovala a jediný, kdo mu přišel poděkovat a potřást si s ním rukou, byl paradoxně „migliorista“ Emmanuele Macaluso.<sup>116</sup> Na stejném zasedání se rovněž volil Occhettův nástupce ze dvou silných kandidátů – Massima D'Alemy a Waltera Veltroniho.

Na jedné straně tedy stál Walter Veltroni, muž vždycky blízký Occhettovi a jeden z architektů transformace strany. Právě jeho pozice Occhettova dědice mu mezi nespokojenými straníky ubírala na popularitě, stejně jako jeho extrémně modernistické názory

---

<sup>115</sup> D'Alema se domníval, že „opravdová agenda strany musí být široká demokratická koalice, ve které levice se svojí vlastní identitou a strategií bude schopná dělat programové kompromisy s ostatními součástmi italské společnosti.“ D'Alema, M., *Un paese normale, La sinistra e il futuro dell'Italia*, Milano: Mondadori 1995, p. 83.

<sup>116</sup> Macaluso, E., 2003, p. 138.

ohledně stranické organizace. Místo odkazu na tradice italského dělnického hnutí si bral za vzor model Demokratické strany v USA. D'Alema byl naopak vnímán jako ten, kdo celou transformaci korigoval a napravoval její nejvýraznější chyby. Na rozdíl od Veltroniho vycházel lépe se stranickou levicí a model strany viděl v odkazu na sociální hnutí a ve vytvoření silného levicového subjektu, který by byl schopen jít mimo horizont sociálně-demokratického kompromisu.<sup>117</sup> D'Alema se po volbách rovněž projevil jako velký Occhettův kritik, když ho označil za „neschopného vést řídicí orgány strany a zapojovat členskou základnu do rozhodovacího procesu“. Vyčítal mu také nedostatek legality uvnitř strany a teatralitu jeho veřejných vystoupení.<sup>118</sup>

Než si Národní rada PDS vybrala ze dvou kandidátů svého tajemníka, proběhlo mezi 14,5 tisíci funkcionáři strany (tajemníky místních organizací, starosty, členy regionálních výborů,...) poradní hlasování, kdo by byl vhodnější Occhettův nástupce. Překvapivě zvítězil Veltroni se ziskem 42%, zatímco D'Alema obdržel pouhých 36 % hlasů. Veltroni získal podporu zejména v tradičních „rudých“ regionech jako byly Emília, Toskánsko či Marche. 2. června se pak sešla Národní rada a opět došlo k překvapení, neboť NR zvrátila výsledek z regionů a zvolila novým prvním tajemníkem PDS Massima D'Alema 249 hlasy proti 173 hlasům pro Veltroniho.<sup>119</sup> Pro D'Alema hlasovala takřka celá skupina „miglioristů“, která ho měla za čitelnějšího lídra, než byl Veltroni, a navíc pro ně nebyl tak spjatý s předchozím prvním tajemníkem. Rovněž celá stranická levice byla pro D'Alema, shodovala se s ním v kritice předchozího vedení a vkládala do něj naději na realizaci její politiky. Věrná skupina středových „occhettiánů“ pak ke zvolení Veltroniho nestačila, stigma Occhettova dědice ho tak připravilo o dosažení nejvyšší stranické funkce.<sup>120</sup>

PDS pod novým prvním tajemníkem ihned změnila své politické priority. D'Alema uzavřel alianci s PPI, s níž pak dokázali přesvědčit Bossiho Ligu severu, aby vystoupila z Berlusconiho vlády a aby společně podpořili Diniho úřednickou vládu. Do následujících předčasných voleb se pak zformovala široká koalice od středových po levicové strany nesoucí název *L'Ulivo* (Olivovník).<sup>121</sup> Do jejího čela se však nepostavil D'Alema jako lídr nejsilnějšího člena koalice, ale bývalý křesťanský demokrat, profesor ekonomie a ředitel

---

<sup>117</sup> Asor Rosa, A., 1996, p. 183.

<sup>118</sup> Ariemma, I., 2000, p. 162.

<sup>119</sup> Asor Rosa, A., 1996, p. 184.

<sup>120</sup> Veltroni se dočkal zvolení lídrem DS o 4 roky později.

<sup>121</sup> Olivovník kromě PDS a PPI tvořili Segniho reformisté, Zelení, Demokratická aliance, La Rete, PRI, SI a CS.

IRI<sup>122</sup> Romano Prodi. PDS si netroufla z obav před reakcí veřejnosti postavit kandidáta z vlastních řad.<sup>123</sup>

Koalice Olivovníku využila zklamání z Berlusconiho krátkého vládnutí a představila vyváženou proevropskou politiku balancující mezi tvrdou politikou volného trhu a nefunkčním modelem *welfare state*.<sup>124</sup> 21. dubna 1996 se Olivovník dočkal volebního vítězství se ziskem 42,2%. PDS pak v poměrném systému získala 21,1% hlasu a stala se tak poprvé v historii nejsilnější politickou silou v Itálii. K získání většiny v parlamentu však Olivovník potřeboval podporu PRC, která kandidovala samostatně a Prodiho vládu nakonec podpořila se silnými výhradami. Rovněž uvnitř PDS nepanovalo ohledně vládní koalice velké nadšení. Část straníků kritizovala přílišnou podřízenost strany ostatním koaličním partnerům a přepuštění pozice premiéra bývalému křesťanskému demokratovi. Stranická levice se také obávala, že přílišným příklonem k Prodimu a jeho středové politice strana ztratí své historické ukotvení v levé části politického spektra.

Tyto otázky měl vyřešit II. sjezd PDS svolaný v únoru 1997 do Říma. Propagátoři většího příklonu ke středové politice tzv. „ulivisté“ vedení Veltronim na něm byli jednoznačně poraženi přívrženci sjednocení všech levicových subjektů do jedné strany, kteří si podle prvního tajemníka strany říkali „dalemiáni“. D'Alema byl také 88% hlasů potvrzen v nejvyšší stranické funkci a vyhlásil zahájení sjednocovacího procesu všech sil na italské levici.<sup>125</sup> Tento proces trval celý rok a vyvrcholil v únoru 1998, kdy se do Florencie sjeli zástupci levicových stran a D'Alema jim představil svůj plán na federalizaci do zcela nové politické strany. Výzva se však setkala s takřka nulovou odezvou a jediným významným výsledkem konference bylo přejmenování PDS na Levicové demokraty (DS – *Democratici di Sinistra*) a přijetí nového symbolu strany v podobě růže.<sup>126</sup>

Mezi největší odpůrce sjednocené levice patřila PRC, která dokonce v říjnu 1998 vyvolala pád Prodiho vlády. Během hlasování o rozpočtu na následující rok oznámil předseda PRC Fausto Bertinotti, že jeho strana bude hlasovat proti. Následně došlo uvnitř strany ke konfliktu, jenž vyvrcholil jejím rozštěpením a odchodem skupiny kolem Armanda Cossutty, která založila novou Stranu italských komunistů (PdCI), která zůstala vládě věrná. Ta

---

<sup>122</sup> Istitut pro průmyslovou obnovu (IRI) byl státní institucí, která pod sebou sdružovala kolem tisíce zejména průmyslových společností s více než 500 tisíci zaměstnanci. V roce 1992 byla převedena na akciovou společnost v roce 2002 pak byla rozpuštěna.

<sup>123</sup> Přesto byla strana před volbami napadena Berlusconiem, že „praktikuje stejnou taktiku jako za Lenina a Stalina – použít užitečného idiota.“ Kertzer, D., 1996, p. 171.

<sup>124</sup> Vicinelli, Ch., 2002, p. 206.

<sup>125</sup> Ignazi, P., *Partiti politici in Italia*, Bologna: Il Mulino 2008, p. 109.

<sup>126</sup> Jedinými subjekty, které se připojily k D'Alemovu projektu byli křesťanští sociálové (CS) a také jednotlivé skupinky bývalých socialistů a republikánů. Rosso, U., E' il tempo dell'unità, *La Repubblica*, 13. 2. 1998, p. 2.

nicméně padla o pouhý jediný hlas (312:313) a Prodi byl nucen podat demisi. Rychle však byla zformována nová vládní většina, místo PRC do ní byli začleněni bývalí křesťanští demokraté kolem exprezidenta Cossigy, kteří opustili Berlusconiho tábor.<sup>127</sup> 21. října 1998 tak mohl být novým předsedou vlády jmenován Massimo D'Alema jako první ex-komunista v italských dějinách. Přechod D'Alemy do premiérské funkce pak znamenal jeho odstoupení z pozice tajemníka DS, na níž ho nahradil jeho politický rival Walter Veltroni. D'Alema nicméně zůstal v pozici lídra celého Olivovníku formálně Veltroniho nadřízeným.

Veltroniho vliv v čele strany se nicméně projevil na I. sjezdu DS v lednu 2000, kde se nový tajemník strany odklonil od D'Alemyho konceptu tradiční evropské sociální demokracie a vyhlásil cíl přeměnit DS na otevřený model „demokratické strany“ na způsob koalice Olivovníku. Pro tento návrh obdržel podporu 80% delegátů, což byla stejně masivní důvěra, kterou o tři roky předtím titíž delegáti vložili do rukou D'Alemy a jeho zcela opačného konceptu. Ve straně tak stále z dob PCI přetrvávala silná lojalita k jejímu tajemníkovi, ať to byl kdokoli a hlásal jakákoli stanoviska. Tento fenomén se projevil také v hlasování o správnosti intervence NATO v Kosovu, kterou se Veltroni rozhodl podpořit. Pro zásah se vyjádřilo 74% delegátů, což bylo dokonce více, než činila podpora mezi italským obyvatelstvem.<sup>128</sup>

Než se však stačil nový Veltroniho kurs ve straně projevit, přišly na jaře 2000 regionální volby a další těžká porážka postkomunistů. DS získala pouhých 17,6% hlasu a ztratila vládu nad 4 regiony.<sup>129</sup> V reakci na prohru odstoupil Massimo D'Alema z postu předsedy vlády a lídra Olivovníku a na jeho místo nastoupil Giuliano Amato. Strana se tak nečekaně ocitla bez vedení, což se vzápětí projevilo jejím kolapsem v parlamentních volbách na jaře 2001. Olivovník obdržel 43,2%, což sice bylo o pouhé 2% méně než získala Berlusconiho koalice, avšak ve většinovém systému to znamenalo rozdíl 100 křesel. Bezradnost DS dokládá také fakt, že nebyla schopna najít svého kandidáta na post lídra celé koalice, takže se jím nakonec stal římský starosta Francesco Rutelli jako zástupce naprosto marginální Federace zelených (FdV). Veltroni raději boj vzdal předem, rezignoval na funkci tajemníka DS a nechal se zvolit Rutelliho nástupcem na římské radnici.

Strana se tak ocitla v hluboké krizi srovnatelné s chaosem roků 1990 a 1991. Celých šest měsíců po volbách byla řízena pouze stranickým předsednictvem, ve stavu bezradnosti

---

<sup>127</sup> Demokratická unie pro Republiku (UDR) čítala celkem 27 poslanců a 24 senátorů, mezi nimiž byli Clemente Mastella, Rocco Buttiglione či bývalý předseda Senátu Carlo Scognamiglio.

<sup>128</sup> Pro zásah v Kosovu bylo 67% Italů. Ignazi, P., 2008, p. 112.

<sup>129</sup> Vítězná FI získala 25,4% hlasu a svoji vládu rozšířila nad Laziem, Abruzzem, Ligurií a Kalábrií.

totiž ani nebyla schopna zvolit si nového tajemníka. Ten se objevil až na II. sjezdu DS v listopadu 2001 v osobě Piera Fassina, který jakoby symbolicky odkazoval k Occhettově transformaci na začátku 90. let. Fassino byl tehdy zodpovědný za organizační chod strany a potažmo celé přeměny. O celé desetiletí později to měl být znovu on, kdo se měl pokusit o restrukturalizaci paralyzované strany, která byla bez silného lídra a bez jasné strategie.

Přestože Fassino emotivně vyhlásil heslo „buď se změním, nebo zemřeme“, nezměnilo se vůči minulosti vůbec nic. Důkazem zakonzervovanosti vnitřních poměrů v DS bylo profilování frakcí na sjezdu. Nového tajemníka podporovala stará a loajální středová většina, včetně D'Alemy a Veltronioho. Významnou opozici vůči ní pak tvořila levicová frakce, v níž byli zastoupeni stále ti stejní představitelé, kteří odmítali již Occhettovy reformy o dekádu dříve (Bassolino, Mussi, Giovanni Berlinguer). Kromě toho byl ve straně přítomen proud kolem liberálních reformistů, jako byli Enrico Morando či Michele Salvati, což zase byli pro změnu bývalí členové Napolitanova názorového proudu.<sup>130</sup>

Zatímco tedy strana prošla významnou proměnou své ideologie, svých postojů k zásadním politickým otázkám, v otázce personální struktury se nezměnilo naprosto nic. Od posledního sjezdu PCI v Rimini v roce 1991 zůstali ve vedení strany stále ti stejní představitelé, i přesto, že se měnily názvy, symboly, stranické modely a složení koalic. V roce 2007 se pak konečně vyplnil D'Alemův sen a vznikla Demokratická strana (PD) jako jeden velký jednotný subjekt zahrnující všechny středolevé strany. Do jeho čela pak byl poprvé v historii italské politiky zvolen tajemník v otevřených primárkách – se ziskem 75% hlasů se jím nestal nikdo jiný než opět Walter Veltroni.<sup>131</sup>

I tento pokus o rekonstrukci velké jednotné a reformní strany však prozatím selhává. Stejně jako Occhetto po svém „obratu“, tak i současní vedoucí představitelé PD nedokáží jasně definovat cíle strany. Přestože od konce PCI uplynulo již přes 20 let, její nástupkyni stále tíží zásadní nereformované prvky stranického modelu, který ani po tak dlouhé době nebyl schopen projít úspěšnou transformací. Takřka prorocky tak zní titul díla Giorgia Napolitana z roku 1994, kterým kritizoval Occhettovu nedůslednou přeměnu – *Nedokončená transformace*.

---

<sup>130</sup> Podle síly hlasů měla Fassino podporu 62% delegátů, levicová opozice 34% a liberální reformisté pak 4%. Ignazi, P., 2008, p. 117.

<sup>131</sup> Se vznikem PD naopak nesouhlasili staří levicoví oponenti Angius a Mussi a ze strany na protest vystoupili.

## 6 Shrnutí transformace a její zasazení do modelu profesionálně-volební strany

V závěrečné kapitole je shrnuta míra a úspěšnost transformace Italské komunistické strany podle Panebiancova organizačního modelu a také role, kterou při tom sehrály její názorové proudy.

### 6.1 Transformace strany podle Panebiancových kritérií

Nyní tedy přikročím k přímé aplikaci Panebiancova modelu na transformaci PCI, což nám ukáže, jakou stranou se vlastně stala po své přeměně. Panebianco operuje s modelem přeměny z masové strany na stranu profesionálně volební a jako kritéria přeměny si stanovuje pět v teoretické části zmíněných charakteristik, podle kterých nyní bude zhodnocena transformace PCI.

1) Jako první kritérium si stanovil přeměnu masového byrokratického stranického aparátu na úzkou skupinu profesionálů ve vedení. V 80. letech zaměstnávala PCI na 3 tisíce funkcionářů, kteří v průběhu transformace sice prošli výraznou redukcí, tento stav však měl ještě daleko k malému počtu profesionálů. Ještě v roce 1994 bylo v PDS 640 funkcionářů, na II. sjezdu strany v roce 1997 tvořili 18% delegátů a na sjezdu nástupnické DS v roce 2000 pak 12%.<sup>132</sup> Debyrokratizace strany tak na začátku 90. let postupovala příliš pomalým tempem a i dnešní PD má strukturu založenou na nadreprezentování stranické byrokracie, která nepodněcuje participaci občanů na politickém dění a naopak v nich vzbuzuje pocit, že strana je užitečná pouze pro ty, kteří chtějí udělat kariéru.<sup>133</sup> Rovněž počet členů strany, přestože se během transformace dramaticky snížil, zůstal mezi nejvyššími v Evropě, což straně znemožnilo dosáhnout klasického catch-all modelu s malou členskou základnou. Místo toho zůstala někde na polovině cesty mezi masovou stranou a Panebiancovým konceptem.

2) Relokace hlavních příjmů strany z poplatků za členství na financování skrze zájmové skupiny a veřejné zdroje. Velký úbytek členů strany (ještě v 80. letech měla PCI 1,5 milionu členů, v roce 1994 PDS 690 tisíc a v roce 2006 měla DS 615 tisíc členů)<sup>134</sup> znemožnil

---

<sup>132</sup> Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 68.

<sup>133</sup> Ibid., p. 81.

<sup>134</sup> strana má v současnosti 831 tisíc členů (údaje k roku 2011), což z ní činí stranu s největší členskou základnou v Evropě před německou CDU a španělskou Lidovou stranou. Oficiální stránky PD, <http://www.partitodemocratico.it/doc/93088/>, 2. 5. 2012.

nadále stranické aktivity financovat pomocí členských příspěvků. Strana, která na rozdíl od svých soupeřů v italské politice nikdy nedisponovala bohatými sponzory, v současnosti čerpá téměř veškeré své příjmy z tzv. „volební náhrady“ (*rimborso elettorale*). Jelikož Italové referendem v roce 1993 zakázali financování politických stran z veřejných peněz, politici vymysleli náhradu v podobně zpětné „volební náhrady“ podle počtu získaných křesel v konkrétních volbách na podobném principu, podle kterého se rozdělují peníze v České republice. Jediný rozdíl spočívá ve výši těchto „náhrad“, které v Itálii obvykle dosahují až pětinasobku peněz investovaných do volební kampaně. Strana tak pokryje výdaje na celý svůj provoz a není již více závislá na členských příspěvcích, ani jiných zdrojích příjmů (v případě PCI to byly miliony dolarů posílané v hotovosti ze SSSR až do definitivní roztržky v roce 1981). Podle tohoto kritéria tedy PDS vyšla z transformace jako čistá profesionální volební strana orientovaná na volební zisk.

3) Podle tohoto kritéria mělo ve straně dojít k přesunu výkonné moci od vnitrostranických úředníků bez politických funkcí na veřejně volené zástupce (poslanci, senátoři, prezidenti regionů, starostové). Zatímco ještě v roce 1997 bylo více než 60% vyšších stranických funkcí obsazeno funkcionáři, v roce 2000 tento poměr klesl na 26%. Stejným způsobem pak vzrostlo zastoupení veřejně volených zástupců.<sup>135</sup> Politická centralita stranických funkcionářů se tedy postupem času redukovala na velmi nízkou úroveň, takže i podle této charakteristiky můžeme hodnotit přeměnu PCI na profesionální volební stranu jako úplnou.

4) S rozpadem politických subkultur se měla strana vzdát kontroly nad svými vedlejšími institucemi a nechat je fungovat nezávisle. Transformovaná PDS vskutku ztratila pedagogickou funkci vůči společnosti, kterou vykonávala PCI jako masová strana. PDS se postupně zbavila kontroly nad všemi svými „pobočnými“ institucemi, zejména se to týkalo kontroly stranických médií a vlivu v odborech. I v tomto bodě tedy strana splnila Panebiancovo transformační kritérium.

5) Posledním a také nejproblematictější bodem je přeměna z důrazu strany na ideologii na důraz na personalizovanou stranu, která jako zásadní vidí pouze volební témata. Toto kritérium je třeba vztáhnout k členské základně a hodnotit tak, nakolik se nálady mezi obyčejnými straníky (popřípadě delegáty sjezdu) liší od oficiálně proklamované stranické linie. K pochopení této dynamiky uvnitř transformované strany nám nejlépe poslouží průzkumy, ve kterých straníci odpovídali na otázky zaměřené na jejich vnímání ideologického

---

<sup>135</sup> Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 69.



směřování strany. Z jejich odpovědí pak vyplývají překvapivé údaje. Zatímco na XX. sjezdu PCI v roce 1990 se podle odpovědí označilo 61% delegátů za pragmatiky a 37% za příznivce ideologie v politice (toto rozdělení kopírovalo rovněž podporu reformám), tak na sjezdu DS v roce 2000 byl trend přesně opačný – 46% se označilo za pragmatiky a 54% za stoupence zachování stranické ideologie.<sup>136</sup> Přetrvání ideologického zaměření strany dokládají další čísla ze sjezdu DS – 62% delegátů se domnívalo, že pravou podstatou kapitalismu je vykořisťování člověka člověkem; 61% bylo toho názoru, že se vůči minulosti zvětšily sociální rozdíly a 67% delegátů bylo proti výuce náboženství ve školách. Opačné tendence se naopak objevily u otázek, které nebyly spojené s tradiční ideologií PCI, takže delegáti mohli odpovídat bez ideologické zaujatosti – 57% z nich bylo pro dekriminálníci drog pro osobní potřebu, 68% pro právo na eutanázii a 74% se domnívalo, že by homosexuální páry měly mít stejná práva jako tradiční rodina.<sup>137</sup>

Z ideologického hlediska členské základny tedy transformace strany završena nebyla. Stále v ní zůstal přítomen silný prvek tradiční ideologie vycházející z dlouho se vyvíjejících „levicových“ myšlenek ve straně dříve reprezentovaných Ingraoovým názorovým proudem. Na sjezdu DS v roce 2000 ho např. zastupovala skupina nazvaná „Nová levice“, která obdržela podporu 20% delegátů. Význam ideologických kořenů se pak ještě zvýšil s vytvořením PD z několika různorodých politických subjektů, z nichž každý si pro své přežití uvnitř strany snaží udržet svůj ideologický profil. Rozhodně se tedy nedá říci, že by transformace PCI přinesla výraznou deideologizaci strany, stejně tak důraz na volební lídry je ve straně znatelně menší než u jejích politických konkurentů. Ve třech parlamentních volbách (1996, 2001 a 2006) dokonce ani nebyla schopna prosadit si svého lídra do čela volební koalice.<sup>138</sup>

## 6.2 Závěr

Klasifikace PCI podle výše charakterizovaného Panebiancova schématu není tolik jednoznačná jako u jiných, zejména nekomunistických, politických stran. Dlouhé období v ilegalitě během Mussoliniho režimu a druhé světové války u italských komunistů přerušilo proces institucionalizace. V poválečném období strana musela přebudovat svoji organizační strukturu jako „nová strana“. Nikdy se také nestala klasickou antisystémovou stranou podle úzké Sartoriho definice a naopak prosazovala „italskou cestu k socialismu“ vyznačující se

---

<sup>136</sup> Ibid., p. 94.

<sup>137</sup> Ibid., p. 141-149.

<sup>138</sup> Pouze dvakrát zatím vedl středolevé uskupení lídr PDS/PD. Jak Occhetto v roce 1994, tak Veltroni o 14 let později utrpěli velkou porážku od Berlusconiho uskupení.

obranou ústavy a symbolů nové republiky.<sup>139</sup> Z těchto důvodů měla institucionalizace strany mnohem slabší charakter než například u francouzských komunistů. S nimi je naopak spojovala dostředivá struktura stranických elit, které svůj vnitřní boj vedly pomocí názorových „tendencí“ a nikoli soupeřením stranických frakcí jako u stran rozšiřujících se difúzí<sup>140</sup>.

PCI se tedy svou koncepcí „demokratického centralismu“ a kapilární strukturou „vedlejších organizací“ institucionalizovala pomocí penetrace. Na rozdíl od ostatních komunistických stran západní Evropy však její silnější akcent nacionalistického odkazu (*Resistenza*, Gramsci) a participace na vytvoření poválečné republiky limitovaly silný vliv extrémní legitimacy. Ve výsledku tak můžeme stranický organizační model PCI situovat mezi francouzské komunisty a německou SPD. Tato výjimečnost v rámci komunistických stran pak hrála významnou roli při Occhettově transformaci.

Specifická stranická struktura nám dává rovněž odpověď na otázku, proč PCI nenásledovala osud italských křesťanských demokratů a socialistů, kteří byli rozděleni do mnoha frakcí a na začátku 90. let se rozpadli. V PCI se sice již v 60. letech zformovaly antagonistické názorové proudy s rozdílným pohledem na budoucí směřování strany (Giorgio Amendola versus Pietro Ingrao), avšak nikdy nešly mimo rámec „demokratického centralismu“. To dávalo generálnímu tajemníkovi takřka absolutní kontrolu stranického aparátu, díky kterému měl prostředky vybudovat si středovou loajální většinu, která ho pak bezpodmínečně podporovala.

Pokud se některý názorový proud přeci jen „odvážil“ prosazovat příliš radikální a autonomní politiku (oběma směry), neváhala stranická většina takovou skupinu marginalizovat, takže se její vliv stal postupně zanedbatelným. Tímto procesem si prošli zejména „miglioristé“, kteří se svými požadavky na radikální transformaci a úzkou spolupráci se socialisty nikdy nenašli podporu u stranické většiny. Achille Occhetto se raději rozhodl eliminovat jejich vliv na chod strany, takže nakonec tato reformní skupina nehrála v přeměně PCI významnou roli. Přítomna byla nicméně její radikálně reformní rétorika, které zejména před XIX. sjezdem strany Occhetto dopřával sluchu. Podpora „miglioristů“ byla pro něj tehdy velmi důležitá, čemuž podřizoval také svoji rétoriku.

Na druhé straně zpočátku naprosto marginální Cossuttova ortodoxní skupina stalinistů, kterou vedení PCI bralo jako nutné zlo a za stranický kolorit, se na závěr transformace stala

---

<sup>139</sup> Podle úzké Sartoriho definice je základním znakem antisystémové strany ideologické podkopávání systému, ve kterém působí. Samotnou PCI pak řadil na rozhraní strany extrémní a izolované. Sartori, G., 2001, p. 80.

<sup>140</sup> Panebianco, A., 1989, p. 165.

velkým problémem, jenž významně ztížil stabilizaci přeměněné postkomunistické strany v prvních letech druhé italské republiky. Zatímco mezi stranickým vedením byla podpora radikálně levicových myšlenek vždy nízká (nikdy nepřekonal 5%), čím níže se po patrech strany klesalo, tím narůstala. Když se k tomu přičetlo podcenění dopadu Occhettova „obratu“ na členskou základnu a razance, s jakou generální tajemník tlačil na provedení reform, počet odpůrců změn dále narůstal. Generální tajemník také až příliš usnadnil odštěpení radikálů a založení *Rifondazione comunista* (PRC), na jeho obranu je však nutno dodat, že na XX. sjezdu v Rimini nikdo nemohl očekávat, že Cossutta během následujících 3 měsíců dokáže ze strany odlákat přes 20% členů. V následujících letech pak PRC působila jako magnet na levicové voliče nespokojené s přílišným příklonem PDS do středu. PDS však zároveň musela činit radikálům značné ústupky, jelikož na polarizované italské politické scéně byli jejím nejbližším koaličním partnerem.

Z celkového pohledu tak měla transformace PCI podle Panebiancova modelu rozporuplné výsledky. Zatímco své financování, zeštíhlení portfolia „vedlejších organizací“ a předání výkonné moci veřejně voleným zástupcům strana zvládla velmi dobře, tak na poli redukce členské základny, zefektivnění stranické byrokracie a překonání ideologického břemene komunistické minulosti PDS a její následovnice zatím selhávají. Výsledkem pak je zpola transformovaná strana, která v sobě stále nese příliš velké ideologické rozpory, rozsáhlý byrokratický aparát a slabou pozici volebního lídra.

## 7 Přílohy

### Počet členů PCI/PDS/DS/PD

Rok	Počet členů
1956	2 035 353
1960	1 792 974
1964	1 641 214
1968	1 502 862
1972	1 584 659
1976	1 814 262
1980	1 751 323
1984	1 619 940
1988	1 462 281
1990	1 264 790
1991	989 708
1992	769 944
1994	698 287
1996	686 713
1998	613 412
2000	555 171
2004	555 481
2006	615 414
2011	831 000 <sup>141</sup>

Zdroj: V roce 2011 se jedná o celkový počet členů PD, včetně bývalých straníků středového uskupení stran *La Margherita*. Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 35.

---

<sup>141</sup> Vyšší počet členů je dán sloučením se s uskupením středových stran *La Margherita*.

## Skladba delegátů na stranických kongresech

	XV. sjezd (1979)	XIX. sjezd (1990)	II. sjezd PDS (1997)
Politici profesionálové	14,6	44,0	32,1
Učitelé	9,6	14,1	13,9
Státní zaměstnanci	29,9	25,5	21,1
Dělníci	29,4	6,0	3,0
Živnostníci	7,8	3,3	11,0
Ostatní (důchodci, studenti, nezaměstnaní)	8,7	7,1	18,9
Průměrný věk	35	39	42
Poměr žen (%)	15,6	37,4	25,5

Zdroj: Bellucci, P., Maraffi, M., Segatti, P., 2000, p. 38.

## Volební výsledky PCI/PDS/DS/PD ve volbách do Posl. sněmovny<sup>142</sup>

Rok voleb	Počet hlasů	Volební zisk (%)	Počet křesel
1963	7 768 228	25,3	175
1968	8 556 751	26,9	177
1972	9 072 454	27,1	188
1976	12 620 750	34,4	228
1979	11 135 772	30,4	201
1983	11 028 158	29,9	198
1987	10 250 644	26,6	177
1992	6 317 962	16,1	107
1994	12 722 157	33,0	164
1996	15 758 981	45,4	247
2001	16 118 124	43,2	184
2006	11 928 362	31,2	220
2008	12 092 998	33,2	217

Zdroj: Ministero dell'Interno. <http://elezionistorico.interno.it/area.php>, 30. 4. 2012.

<sup>142</sup> Do voleb v roce 1992 včetně se používal poměrný volební systém, v letech 1994, 1996 a 2001 pak výše popsaný smíšený systém (v tabulce jsou uvedeny zisky celé středolevé koalice ve většinové části voleb). Od roku 2006 se používá opět systém poměrný, avšak s bonusovou prémie (vítězná strana nebo koalice má garantován zisk minimálně 55% křesel).

## Seznam použitých zkratek

AN	Alleanza Nazionale	Národní aliance
ANPI	Associazione Nazionale Partigiani d'Italia	Národní sdružení partyzánů Itálie
CGIL	Confederazione Generale Italiana del Lavoro	Generální italská konfederace práce
CISL	Confederazione Italiana Sindacati Lavoratori	Italská konfederace pracujících odborů
CDU	Christlich Demokratische Union	Křesťanskodemokratická unie
CS	Cristiano Sociali	Křesťanští sociálové
DC	Democrazia Cristiana	Křesťanská demokracie
DP	Democrazia Proletaria	Proletářská demokracie
DS	Democratici di Sinistra	Levicoví demokraté
FdV	Federazione dei Verdi	Federace zelených
FI	Forza Italia	Vzhůru Itálie
FIAT	Fabbrica Italiana Automobili Torino	Italská automobilová továrna Turín
FGCI	Federazione Giovanile Comunista Italiana	Italská komunistická mládežnická organizace
KSSS		Komunistická strana Sovětského svazu
LN	Lega Nord	Liga severu
MRC	Movimento della Rifondazione Comunista	Hnutí komunistické obnovy
MSI	Movimento Sociale Italiano	Italské sociální hnutí
NR	(CN) Consiglio nazionale	Národní rada
PCI	Partito Comunista Italiano	Italská komunistická strana
PdCI	Partito dei Comunisti Italiani	Strana italských komunistů
PdUP	Partito di Unità Proletaria	Strana proletářské jednoty
PD	Partito Democratito	Demokratická strana
PDS	Partito Democratico della Sinistra	Demokratická strana levice
PLI	Partito Liberale Italiano	Liberální strana
PR	Partito Radicale	Radikální strana
PRI	Partito Repubblicano Italiano	Italská republikánská strana
PRC	Partito della Rifondazione Comunista	Strana komunistické obnovy
PSDI	Partito Socialista Democratico Italiano	Italská sociálnědemokratická strana
PSI	Partito Socialista Italiano	Italská socialistická strana
SFIO	Section française de l'Internationale ouvrière	Francouzská sekce dělnické internacionály
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands	Sociálnědemokratická strana Německa
UDR	Unione Democratica per la Repubblica	Demokratická unie pro republiku
UIL	Unione Italiana del Lavoro	Italský svaz práce
ÚV	(CC) Comitato centrale	Ústřední výbor
VŘSR		Velká říjnová socialistická revoluce

## 8 Seznam použitých pramenů a literatury

### MONOGRAFIE

ACCORNERO, Aris, MANNHEIMER, Renato, SEBASTIANI, Chiara, *L'identità comunista. I militanti, le strutture, la cultura del PCI*, Roma: Editori Riuniti, 1983.

AGOSTI, Aldo, *Storia del PCI*, Roma: Laterza, 1999.

ALBERTINA, Vittoria, *Storia del PCI 1921-1991*, Roma: Carocci, 2006.

ANDREUCCI, Franco, *Falce e martello. Identità e linguaggi dei comunisti italiani fra stalinismo e guerra fredda*, Bologna: Bononia University Press, 2005.

ANDREW, Christopher, MITROCHIN, Vasilij, *Neznámé špionážní operace KGB Mitrochinův archiv*, Praha: Academia, 2001.

ARE, Giuseppe, *Radiografia di un partito*, Milano: Rizzoli, 1990.

ARMENI, Ritanna, DE MARCHI, Vichi, *Chiamateci compagni*, Roma: Edizioni Associate, 1991.

BACCETTI, Carlo, *Il PDS: Verso il nuovo modello di partito?*, Bologna: Il Mulino, 1997.

BELLUCCI, Paolo, MARAFFI, Marco, SEGATTI, Paolo, *Pci, Pds, Ds. La trasformazione dell'identità politica della sinistra di governo*, Roma: Donzelli, 2000.

BELTRAME, Fabio, *Da Livorno a Rimini. Viaggio nel Pci*, Roma: Prospettiva, 2000.

BEYME, Klaus, *Political Parties in Western Democracies*, Aldershot: Gower Press, 1985.

BOBBIO, Norberto, *Saggi su Gramsci*, Milano: Feltrinelli, 1990.

BOSCO, Anna, *Comunisti. Trasformazioni di partito in Italia, Spagna e Portogallo*, Bologna: Il Mulino, 2000.

BROUGHTON, David, DONOVAN, Mark, *Changing Party Systems in Western Europe*, London: Pinter, 1999.

BUFACCHI, Vittorio, BURGESS, Simon, *Italy since 1989: Events and Interpretations*, New York: St. Martin's Press, 1998.

CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal, *Úvod do studia politické vědy*, Praha: Eurolex Bohemia, 2004.

CAPECCHI, Vittorio, *Il comportamento elettorale in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1968.

CATANZARO, Raimondo, SABETTI, Filippo, *Italian Politics Review, Vol. 5*, London: Pinter, 1991.

COLOMBO, Arturo, *La dinamica storica dei partiti politici*, Milano: Istituto cisalpino, 1970.

COTTA, Maurizio, VERZICHELLI, Luca, *Il sistema politico italiano*, Bologna: il Mulino, 2008.

CUNDARI, Francesco, *Comunisti immaginari: tutto quello che c'è da sapere sul Pci*, Roma: Vallecchi, 2009.

DAHL, Robert, *A Preface to Democratic Theory*, Chicago: University of Chicago Press, 1956.

DAHLGREN, Peter, *Television and the Public Sphere*, Thousand Oaks: Sage, 1995.

DALTON, Russell, KUECHLER, Manfred, *Challenging the Political Order*, Cambridge: Polity Press, 1990.

DE ANGELIS, Alessandro, *I comunisti e il partito: Dal „partito nuovo“ alla svolta dell'89*, Roma: Carocci, 2002.

- DE BERNARDI, Alberto, *Il PCI in Emilia-Romagna: propaganda, sociabilità, identità dalla ricostruzione al miracolo economico*, Bologna: CLUEB, 2004.
- DE FELICE, Renzo, *Rosso e nero*, Milano: Baldini, 1995.
- DE GRAND, Alexander, *The Italian Left in the Twentieth Century*, Bloomington: Indiana University Press, 1989.
- DEGL'INNOCENTI, Maurizio, *Storia del PSI, vol. III. Dal dopoguerra a oggi*, Roma: Laterza, 1993.
- DIAMOND, Larry, *Democracy in Developing Countries*, London: Westview, 1988.
- DIAMOND, Larry, GUNTHER, Richard, *Political Parties and Democracy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.
- DORMAGEN, Jacques-Yves, *I comunisti. Dal Pci alla nascita di Rifondazione comunista. Una semiologia politica*, Roma: Koine, 1996.
- DUVERGER, Maurice, *Les partis politiques*, Paris: Seuil, 1992.
- EPSTEIN, Leon, *Political Parties in the American Mold*, Madison: University of Wisconsin Press, 1986.
- EPSTEIN, Leon, *Political Parties in Western Democracies*, New Brunswick: Transaction, 2000.
- FARNETI, Paolo, *Il sistema dei partiti in Italia 1946-79*, Bologna: Il Mulino, 1993.
- FEDELE, Michele, The Ambiguous Alternative: The Italian Communist Party in the 1983 Elections, In: *Italy at the Polls 1983*, Ed: Penniman, H., New York, American Enterprise Institute, 1987.
- FOUSKAS, Vassilis, *Italy, Europe, the Left; the Transformation of Italian Communism and the European Imperative*, Aldershot: Ashgate, 1998.
- GALLI, Giorgio, *Storia del PCI (Livorno, 1921 – Rimini, 1991)*, Roma: Kaos, 1993.
- GALLI, Giorgio, *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*, Milano: Rizzoli, 2004.
- GALLI DELLA LOGGIA, Ernesto, *La morte della Patria. La crisi dell'idea di nazione tra Resistenza, antifascismo e Repubblica*, Roma: Laterza, 1996.
- GINSBORG, Paul, *A History of Contemporary Italy*, London: Penguin Books, 1990.
- GLOTZ, Peter, *Manifest für eine Europäische Linke*, München: Siedler Verlag, 1990.
- GRZYMALA-BUSSE, Anna, *Redeeming the Communist Past. The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- GUALTIERI, Roberto, *Il Pci nell'Italia repubblicana 1948-1991*, Roma: Carocci, 1999.
- GUALTIERI, Roberto, *L'Italia dal 1943-1992. DC e PCI nella storia della Repubblica*, Roma: Carocci, 2006.
- GUARNIERI, Carlo, *Il sistema politico italiano*, Bologna: il Mulino, 2006.
- GUERRA, Adriano, *Comunismi e comunisti. Dalle svolte di Togliatti e Stalin del 1944 al crollo del comunismo democratico*, Bari: Dedalo, 2005.
- HABERMAS, Jürgen, *Strukturální přeměna veřejnosti*, Praha: Karolinum, 2000.
- HINE, David, *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford: Oxford University, 1993.



- HIRSCHMAN, Albert Otto, *Lealtà defezione protesta. Rimedi alla crisi delle imprese dei partiti e nello stato*, Milano: Bompiani, 1982.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, *Rudí a růžoví*, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, *Politické strany : původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*, Praha: Grada, 2010.
- HODGKIN, Thomas, *African Political Parties*, London: Penguin, 1961.
- IGNAZI, Piero, *Dal PCI al PDS*, Bologna: Il Mulino, 1992.
- IGNAZI, Piero, *Partiti politici in Italia*, Bologna: Il Mulino, 2008.
- ILLARDI, Massimo, ACCORNERO, Aris, *Il partito comunista italiano, struttura e storia dell'organizzazione. 1921-1979*. Milano: Feltrinelli, 1982.
- LAPALOMBARA, Joseph, WEINER, Myron, *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton University Press, 1966.
- KERTZER, David, *Il XIX Congresso del Pci. Il ruolo del simbolismo nella crisi comunista*, Bologna: Il Mulino, 1991.
- KERTZER, David, *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, New Haven: Yale University Press, 1996.
- KITCHELT, Herbert, MANSFELDOVÁ, Zdena, *Post-Communist Party System. Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- KLÍMA, Michal, *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Radix, 1998.
- KOGAN, Norman, *A Political History of Italy: The Postwar Years*, New York: Praeger Publishers 1983.
- LAWSON, Kay, *The Comparative Study of Political Parties*, New York: Martin's Press, 1976.
- LE BON, Gustave, *Psychologie des foules*, Paris: Félix Alcar, 1895.
- LEONARDI, Robert, NANETTI, Raffaella, *Italian Politics Review*, vol. 1, London: Frances Pinter, 1986.
- LEWIS, Paul, *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*, New York: Routledge, 2000.
- LIJPHART, Arend, *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, New Haven: Yale University Press, 1977.
- LIJPHART, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven: Yale University Press, 1999.
- LIPSET, Seymour Martin, *Union Democracy: the internal politics of the International Typographic Union*. New York: Free Press, 1956.
- LORUSSO, Mino, *L'era di Achille*, Firenze: Ponte alle Grazie, 1994.
- MAIR, Peter, *Party System Change: Approches and Interpretations*, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- MAMMARELLA, Giuseppe, *La prima Repubblica dalla fondazione al declino*, Roma: Laterza, 1992.
- MAMMARELLA, Giuseppe, *L'Italia contemporanea (1943-2007)*, Bologna: Il Mulino, 2008.
- MAPELLI, Roberto, *Cesare Luporini e il suo pensiero*, Milano: Punto Rosso, 2008.

- MAOR, Moshe, *Political Parties and Party Systems*, London: Routledge, 1997.
- MARSH, Peter, *Joseph Chamberlain: Entrepreneur in Politics*, New Haven: Yale University Press, 1994.
- MICHELS, Robert, *Political Parties: a Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, London: Jarrold and sons, 1916.
- MORANDO, Enrico, *Riformisti e comunisti? Dal Pci al Pd: i miglioristi nella politica italiana*, Roma: Donzelli, 2010.
- MOSCA, Gaetano, *Elementi di scienza politica*, Vol. 1, Bari: Laterza, 1947.
- NEUMANN, Siegfried, *Modern Political Parties. Approaches to Comparative Politics*, Chicago: Chicago University Press, 1956.
- NOVÁK, Miroslav, *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha: SLON, 1997.
- NOVÁK, Miroslav, *Úvod do studia politiky*, Praha: SLON, 2011.
- OSTROGORSKI, Moisei, *Democracy And The Organization Of Political Parties*, vol. 1, London: Macmillan, 1902.
- PALMA, Luigi, *Del principio di nazionalità nella moderna società europea*, Milano: Biblioteca Utile, 1867.
- PANEBIANCO, Angelo, *Modelli di partito: organizzazione e potere nei partiti politici*, Bologna: Il Mulino, 1989.
- PANUNZIO, Sergio, *Lo stato fascista*, Bologna: Cappelli, 1925.
- POMBENI, Paolo, *La ragione e la passione. Le forme della politica nell'Europa contemporanea*. Bologna: Il Mulino, 2010.
- PASQUINO, Gianfranco, HELLMAN, Stephan, *Italian politics: a review*, vol. 7, London: Pinter, 1992.
- PONS, Silvio, *Berlinguer e la fine del comunismo*, Torino: Einaudi, 2006.
- PROCACCI, Giovanni, *Dějiny Itálie*, Praha: Lidové noviny, 1997.
- PUTNAM, Robert, *Making Democracy Work – Civic traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press, 1993.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Komparace politických systému II*, Praha: VŠE FMV, 2004.
- SANTAMARIA, Michele, *Prima repubblica, la lunga agonia*, Roma: Prospettiva, 1995.
- SARTORI, Giovanni, *Correnti, frazionismo e fazioni nei partiti politici italiani*, Bologna: Il Mulino, 1973.
- SARTORI, Giovanni, *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, Praha: SLON, 2001.
- SARTORI, Giovanni, *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, Brno: CDK, 2005.
- SMITH, Goldwyn, *The United Kingdom: a Political History*, London: Macmillan, 1899.
- SPOTTS, Frederic, WIESER, Theodor, *Italy: A Difficult Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- STRMISKA, Maxmilián, *Politické strany moderní Evropy : analýza stranicko-politických systémů*, Praha: Portál, 2005.

- TOBAGI, Benedetta, *C'era una volta il PCI*, Milano: Feltrinelli, 2007.
- TROTTA, Giuseppe, MILANA, Fabio, *L'operaismo degli anni Sessanta . Da Quaderni rossi a classe operaia*, Roma: DeriveApprodi, 2008.
- TRUMAN, David, *The Governmental Process*, New York: Knopf, 1951.
- VALENTINI, Chiara, *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*, Milano: Feltrinelli, 1990.
- VICINELLI, Chiara, *Alle radici della Quercia. La svolta del Pci per non morire sotto le macerie dell'89*, Firenze: Polistampa, 2002.
- WEINBERG, Leonard, *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick: New Brunswick Press, 1995.
- ZASLAVSKY, Victor, *Lo stalinismo e la sinistra italiana. Dal mito dell'URSS alla fine del comunismo*, Milano: Mondadori, 2004.

## MEMOÁRY

- AJELLO, Nello, *Il lungo addio. Intellettuali e Pci dal 58' al 1991*, Roma: Laterza, 1997.
- ARIEMMA, Iginio, *La casa brucia. I Democratici di sinistra dal Pci ai giorni nostri*, Venezia: Marsilio, 2000.
- ASOR ROSA, Alberto, *La sinistra alla prova. Considerazioni sul ventennio 1976-96*, Torino: Einaudi, 1996.
- BARCA, Luciano, *Cronache dell'interno del vertice del Pci, vol. II.*, Roma: Rubbettino, 2005.
- BERLINGUER, Enrico, *Relazione al XVI Congresso Nazionale del PCI*, Milano: Bozze di Stampa, 1983.
- BERLINGUER, Enrico, *Attualità e futuro*, Roma: L'Unità, 1989.
- D'ALEMA, Massimo, *Un paese normale, La sinistra e il futuro dell'Italia*, Milano: Mondadori, 1995.
- COLAJANNI, Napoleone, *La resistibile ascesa di Achille Occhetto*, Milano: Ponte alle Grazie, 1989.
- GALASSO, Alfredo, *La mafia non esiste*, Palermo: Pironti, 1988.
- GALASSO, Giuseppe, *Seguendo il Pci. Da Togliatti a D'Alema (1955-96)*, Lungro: Costantino Marco, 1998.
- CHIARANTE, Giuseppe, *Da Togliatti a D'Alema. La tradizione dei comunisti italiani e le origini del Pds*, Roma: Laterza, 1996.
- INGRAO, Pietro, *Masse e potere*, Roma: Riuniti, 1977.
- INGRAO, Pietro, *Crisi e terza via*, Roma: Riuniti, 1978.
- MACALUSO, Emmanuele, *50 anni nel Pci. Con uno scambio di opinioni tra l'autore e Paolo Franchi*, Roma: Rubbetino, 2003.
- MAGRI, Lucio, *Il sarto di Ulm. Una possibile storia del Pci*, Milano: Il Saggiatore, 2009.
- NAPOLITANO, Giorgio, *Una Transizione incompiuta?*, Milano: Rizzoli, 1994.
- NAPOLITANO, Giorgio, *Dove va la Repubblica*, Milano: Rizzoli, 1994.
- NAPOLITANO, Giorgio, *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Roma: Laterza, 2008.

OCCHETTO, Achille, *Un Indimenticabile '89*, Milano: Feltrinelli, 1990.

OCCHETTO, Achille, BARTOLI, Teresa, *Il sentimento e la ragione*, Milano: Rizzoli, 1994.

VACCA, Giuseppe, *Dal PCI al PDS*, Bari: Delphos, 1991.

VACCA, Giuseppe, *Vent'anni dopo. La sinistra fra mutamenti e revisioni*, Torino: Einaudi, 1997.

## ČASOPISECKÉ A SBORNÍKOVÉ STUDIE

BULL, Martin J., La svolta di Occhetto e la crisi del Pci, In: *Politica in Italia Edizione 90*, Ed: Catanzaro, R., Sabetti, F., Bologna: Il Mulino, 1990.

BULL, Martin J., The unremarkable Death of the Italian Communist Party, In: *Italian Politics: A Review. Volume 5*, Ed: Catanzaro, R., Sabetti, F., London: Pinter 1991, pp. 23-39.

DANIELS, Robert, Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism, *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring, 1990), pp. 109-115.

FORGACS, David, The Italian Communist Party and Culture, In: *Culture and Conflict in Postwar Italy*, Ed: Baranski, Z., New York: St. Martin's Press 1990, pp. 97-114.

GHINI, Celso, Gli iscritti al partito e alla FGCI, In: *Il partito comunista italiano, struttura e storia dell'organizzazione. 1921-1979*, Ed: Ilardi, M., Accornero, A., Milano: Feltrinelli, 1982.

GOLDEN, Miriam A., Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy, *British Journal of Political Science*, vol. 33, no. 2 (Apr. 2003), pp. 189-212.

GUALTIERI, Roberto, L'ultimo decennio del PCI, In: *Revisionismo socialista e rinnovamento liberale*, Ed: Borioni, P., Roma: Carocci, 2001.

HELLMAN, Stephen, The Italian Communist Party between Berlinguer and the Seventeenth Congress, In: *Italian Politics Review*, vol. 1, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., London: Frances Pinter, 1986.

HELLMAN, Stephen, The Difficult Birth of the Democratic Party of the Left, In: *Italian Politics Review*, vol. 7, Ed: Pasquino, G., Hellman, S., London: Pinter 1992, pp. 68-87.

HELLMAN, Stephen, The Left and the Decomposition of the Party System in Italy, *Socialist Register*, vol. 29, 1993, pp. 190-210.

ISHYIAMA, John T., The Sickle or the Rose?, *Comparative Political Studies*, vol. 30, no. 3, 1997, pp. 299-333.

ISHYIAMA, John T., The Communist Successor Parties and Party Organizational Development in Post-Communist Politics, *Political Research Quarterly*, vol. 52, no. 1, 1999, pp. 87-112.

ISHYIAMA, John T., What Kinds of Parties Are Emerging? Patterns of Successor Party Organizational Development, In: *Communist Successor Parties In Post-Communist Politics*, Ed: Ishiyama, J., New York: Nova Science Publishers, 1999.

KATZ, Robert, MAIR, Peter, The Evolution of party organizations in Europe: three faces of party organization, *American Review of Politics*, vol. 14, 1994, pp. 593-617.

KATZ, Robert, MAIR, Peter, Changing Models of Party Organization and Party Democracy, *Party Politics*, vol. 1, no. 1, January 1995, pp. 5-28.

KIRCHHEIMER, Otto, The Transformation of the Western European Party Systems, In: *Political Parties and Political Development*, Ed: LaPalombara, J., Weiner, M., Princeton: Princeton University Press, 1966.

KIRCHHEIMER, Otto, Politics and Justice, *Social Research*, No. 22, 1955, pp. 377-398.

- KITCHELT, Herbert, Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies: Theoretical Propositions, *Party Politics*, no. 1, 1995, pp. 447-472.
- KOOLE, Ruud, Cadre, Catch-All or Cartel: A Comment on the Notion of the Cartel Party, *Party Politics*, no. 2, 1996, 507-524.
- KROUWEL, André, Otto Kirchheimer and the Catch-all Party, *West European Politics*, no. 2, vol. 26, April 2003, pp. 23-40.
- LANGE, Peter, IRWIN, Cynthia, TARROW, Sidney, Mobilisation, Social Movement and Party Recruitment: The Italian Communist Party since the 1960s, *British Journal of Political Science*, vol. 15, 1991, pp. 31-60.
- LEACH, Darcy, The Iron Law Again? Conceptualizing Oligarchy Across Organizational Forms, *Sociological Theory*, Vol. 23, No. 3, Sept. 2005, pp. 312-337.
- MAIR, Peter, Continuity, Change and the Vulnerability of Party, *West European Politics*, vol. 12, no. 4, 1989, pp. 169-188.
- MAIR, Peter, MUDDE, Cas, The Party Family and its Study, *Annual Review of Political Science*, no. 1, 1998.
- MANNHEIMER, Robert, SANI, Giacomo, Electoral Results and Political Subculture, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, London: Frances Pinter, 1986.
- MERKEL, Wolfgang, Institutionalisierung und Konsolidierung der Demokratien in Ostmitteleuropa, In: *Systemwechsel 2. Die Institutionalisierung der Demokratie*, Ed: Merkel, W., Opladen: Leske und Budrich, pp. 9-36.
- PARISI, Arturo, PASQUINO, Gianfranco, Changes in Italian Electoral Behavior: The Relationships between Parties and Voters, In: *Italy in Transition*, Ed: Lange, P., London: Frank Cass, 1980.
- PASQUINO, Gianfranco, Programmatic renewal and much more: From the PCI to the PDS, *West European Politics*, no. 1, vol. 16, 1993, pp. 156-173.
- PASQUINO, Gianfranco, Italia: un regime democratico in trasformazione, In: *La Politica in Europa. Introduzione alle istituzioni di 15 paesi*, Ed: Colomer, J. M., Roma: Laterza, 1999.
- PEDERSEN, Mogens, The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility, *European Journal of Political Research*, vol. 7, no. 1, 1979, pp. 1-26.
- PONS, Silvio, Il socialismo europeo, la sinistra italiana e la crisi del comunismo, In: *Gli anni Ottanta come storia*, Ed: Colarizi, S., Saveria Mannelli: Rubbettino, 2004.
- SARTORI, Giovanni, Videopolitica, *Rivista italiana di scienza politica*, vol. XIX, no. 2, 1989, pp. 185-198.
- SEBASTIANI, Chiara, Organi dirigenti nazionali: composizione, meccanismi di formazione e evoluzione, In: *Il partito comunista italiano, struttura e storia dell'organizzazione. 1921-1979*, Ed: Ilardi, M., Accornero, A., Milano: Feltrinelli, 1982.
- SCHLESINGER, Joseph, On the Theory of Party Organization, *Journal of Politics*, vol. 46, 1984, pp. 369-400.
- SCHLESINGER, Joseph, SCHLESINGER, Mildred, Maurice Duverger and the Study of Political Parties, *French Politics*, No. 4, 2006, pp. 58-68.
- SCHLESINGER, Mildred, The Cartel des Gauches: Precursor of the Front Populaire, *European Studies Review*, Vol. 8, No. 2, 1978, pp. 211-234.
- STRMISKA, Maxmilián, Transformace italských (post)komunistů: od Italské komunistické strany k Demokratické straně levice a Levicovým demokratům. In: *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Ed: Hloušek, V., Kopeček, L., Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002, pp. 40-64.

RANDALL, Vicky, SVASAND, Lars, Party Institutionalization in New Democracies, *Party Politics*, no. 1., vol. 8, 2002, pp. 5-29.

RIGGS, Fred, Comparative Politics and Political Parties, In: *Approaches to the Study of Party Organization*, Ed: Crotty, W. J., Boston: Allyn and Bacon, 1968.

VALENTINI, Chiara, Cos'è successo a Bolognina, In: *C'era una volta il PCI*, Ed: Tobagi, B., Milano: Feltrinelli, 2007.

WEBER, Max, Politics as a vocation, In: *From Max Weber: Essays in Sociology*, Ed: Gerth, H., Mills, C., Oxford: Oxford University Press, 1946.

WOLINETZ, Steven, Party System Change: The Catch-all Thesis Revisited, *West European Politics*, vol. 14., no. 1, 1991, pp. 117-127.

## NOVINOVÉ ČLÁNKY

ACCORNERO, Aris, Il perché di una doppia fuga, *Rinascita*, no. 25, 27. 6. 1987

AMENDOLA, Giorgio, Ipotesi sulla riunificazione, *Rinascita*, no. 47, 7. 11. 1964, pp. 3-4.

ARMENI, Roberto, PCI: prossimo venturo, *Rinascita*, no. 5, 11. 3. 1990, pp. 4-8.

BADUEL, Ugo, Dicono no Ingrao e Cossutta, *L'Unità*, 30. 7. 1987.

BARBERA, Augusto, Per un moderno stato regionale, *Critica Marxista*, no. 5-6, vol. 28, 1990, pp. 237-258.

BARTEZZAGHI, Stefano, Palindromo, ovvero bipartisan, *La Repubblica*, 7. 3. 2008.

BASSOLINO, Antonio, Relazione introduttiva, *Critica Marxista*, no. 5-6, vol. 28., 1990, pp. 9-20.

BERLINGUER, Enrico, Riflessioni sull'Italia dopo i fatti del Cile, *Rinascita*, 9. 10. 1973, p. 1.

BRANCA, Paolo, Ingrao: „Scissione? No secco“, *L'Unità*, 8. 8. 1990.

BRANCA, Paolo, Ingrao: „Non posso tacere il mio dissenso“, *L'Unità*, 24. 8. 1990.

BOBBIO, Norberto, Com'è finita male la prima repubblica, *La Stampa*, 20. 1. 1993.

COSSUTTA, Dario, Compagni, separiamoci per dare forza all'alternativa, *L'Unità*, 7. 8. 1990.

DE GIOVANNI, Biagio, C'erano una volta Togliatti e il comunismo reale, *L'Unità*, 20. 8. 1989.

DONDI, Walter, Occhetto ai veterani della Resistenza: „Dobbiamo inventare strade nuove“, *L'Unità*, 13. 11. 1989.

DONDI, Walter, Il Pci cambierà il nome? „Tutto è possibile“, *L'Unità*, 13. 11. 1989.

FRANCHI, Paolo, Asor Rosa: che cattivo, sono del no, *Corriere della Sera*, 30. 5. 1990.

GAMBINO, Antonio, Alternativa di stato, *L'Espresso*, no. 7, 23. 2. 1986, pp. 13-14.

GARIMBERTI, Paolo, Parla Dubcek, i delegati esultano, *La Repubblica*, 22. 3. 1989.

GARAVINI, Sergio, Quel discorso di classe di cui si è avuto paura, *Rinascita*, no. 25, 27. 6. 1987.

GRUPPI, Luciano, Il PCI e la socialdemocrazia, *Critica marxista*, no. 5, 1987.

INGRAO, Pietro, La grande politica dell'epoca atomica, *Rinascita*, no. 39, 19. 10. 1985, pp. 40-42.

INGRAO, Pietro, Intervento al XVIII Congresso, *L'Unità*, 21. 3. 1989.

INGRAO, Pietro, Non toccate il nome, *La Repubblica*, 7. 1. 1990.

INGRAO, Pietro, ROSSANDA, Rossana, Alla vigilia del Congresso, *il Manifesto*, 21. 2. 1990.

INGRAO, Pietro, Mozione 2: Le conclusioni di Ingrao, *L'Unità*, 10. 3. 1990.

INWINKL, Fabio, Parla la "sinistra sommersa", *L'Unità*, 27. 1. 1990.

CHIESA, Giulietto, Gorby e Occhetto discutono un riformismo per il 2000, *L'Unità*, 1. 3. 1989.

LEDDA, Romano, L'intervista con Natta, *L'Unità*, 19. 5. 1985.

LEISS, Alberto, L'autocritica deve essere spietata, *L'Unità*, 30. 5. 1992.

LUPORINI, Cesare, I nodi da sciogliere, *Rinascita*, no. 26, 4. 7. 1987.

MACALUSO, Emmanuele, La coerenza dell'alternativa, *Rinascita*, no. 29, 25. 7. 1987.

MAGRI, Lucio, Sono in radicale disaccordo con l'articolo di De Giovanni, *L'Unità*, 29. 8. 1989.

MARRONI, Stefano, Dopo Togliatti, Berlinguer?, *La Repubblica*, 23. 8. 1989.

MARRONI, Stefano, Occhetto ai movimenti promette autonomia, *La Repubblica*, 13. 2. 1990.

MARTINI, Fabio, Dalla scissione del No nascerà una Cosa comunista, *La Stampa*, 1. 2. 1991.

MESSINA, Salvatore, Cossutta: Il simbolo? Sembra un garofano, *La Repubblica*, 11. 10. 1990.

MISERENDINO, Bruno, Pajetta, il grande ribelle, *L'Unità*, 14. 9. 1990.

MORI, Mauro Alberto, La lezione di nonno Natta, *La Repubblica*, 10. 12. 1988.

MUSSI, Fabio, C'è un tempo per ogni cosa, *Rinascita*, no. 29, 29. 7. 1989.

NATTA, Alessandro, Relazione, in: *XVII Congresso del Partito comunista italiano. Atti, risoluzioni, documenti*, Roma: Editori Riuniti 1987.

NATTA, Alessandro, Il programma e la lotta del PCI per aprire una nuova fase politica, *L'Unità*, 29. 7. 1987.

OCCHETTO, Achille, La crisi italiana e le prospettive dell'alternativa, *L'Unità*, 27. 11. 1987.

OCCHETTO, Achille, La relazione al CC, *L'Unità*, 21. 6. 1988.

OCCHETTO, Achille, Socialismo e libertà, *L'Unità*, 11. 6. 1989.

OCCHETTO, Achille, Nè abiure nè continuismo, un partito nuovo, alternativa per la società, *L'Unità*, 20. 7. 1989.

OCCHETTO, Achille, Le linee programmatiche del governo ombra per questa legislatura, *L'Unità*, 20. 7. 1989.

OCCHETTO, Achille, Il nuovo corso è discontinuità non demolizione del passato, *L'Unità*, 14. 9. 1989.

OCCHETTO, Achille, Come costruire la democrazia europea, *Rinascita*, no. 43, 26. 11. 1989.

OCCHETTO, Achille, Indietro non si torna, *L'Unità*, 8. 3. 1990.

OCCHETTO, Achille, L'errore della guerra e il futuro dell'Italia. La politica nuova che propone il Pds, *L'Unità*, 1. 2. 1991.

PANSA, Giampaolo, Berlinguer conta "anche" sulla NATO per mantenere l'autonomia da Mosca, *Corriere della Sera*, 15 giugno 1976.

REICHLIN, Alfredo, Autonomia comunista, *Rinascita*, no. 28, 18. 7. 1987.

RONDOLINO, Fabrizio, Intervista a Occhetto, *L'Unità*, 6. 2. 1991.

RONDOLINO, Fabrizio, Far chiarezza in tutta la sinistra, *L'Unità*, 19. 6. 1991.

ROSSO, Umberto, E' il tempo dell'unità, *La Repubblica*, 13. 2. 1998.

SALVATI, Michele, VECCA, Salvatore, Cambiare nome: e se non ora, quando?, *Rinascita*, no. 29, 29. 7. 1989.

SCALFARI, Eugenio, Una pesante eredità, *La Repubblica*, 14. 6. 1988.

SCALFARI, Eugenio, E dopo quarant'anni quella nave approdò, *La Repubblica*, 18. 3. 1989.

SCALFARI, Eugenio, Ho fatto quello che dovevo, *La Repubblica*, 17. 12. 1989.

SCALFARI, Eugenio, Com'era nuovo il mio governo, *La Repubblica*, 8. 5. 1994.

SPATARO, Pietro, „Il dissenso è un bene”, *L'Unità*, 10. 3. 1990.

TORTORELLA, Aldo, Mozione 2: L'intervento di Tortorella, *L'Unità*, 9. 3. 1990.

TRENTIN, Guido, La mia CGIL, *Nuova Rassegna Sindacale*, 8. 4. 1991.

TURCO, Livia, Il mondo comune delle donne, *L'Unità*, 8. 3. 1990.

UGOLINI, Bruno, Battaglia politica nel Comitato centrale, *L'Unità*, 27. 6. 1987.

VACCA, Giuseppe, Da dove partire il confronto a sinistra, *Rinascita*, no. 25, 27. 6. 1987.

VALENTINI, Chiara, All'uscita del tunnel, *L'Espresso*, 2. 4. 1989.

VERDAMI, Francesco, Ingrao: la Quercia non è più casa mia, *Corriere della Sera*, 16. 5. 1993.

## STRANICKÉ DOKUMENTY

Archivio della Fondazione Istituto Gramsci, Roma/PCI, Archivio M/Direzione.

Archivio della Fondazione Istituto Gramsci, Roma/PCI, Archivio M/ Estero.

Archivio della Fondazione Istituto Gramsci, Roma/PCI, Archivio M/Comitato centrale.

Archivio storico dell'Istituto Luigi Sturzo, Roma/Fondo Democrazia Cristiana/Direzione.

CGIL, *I Documenti del XII Congresso della CGIL*, Roma: Ediesse 1992.

PCI, *XVI Congresso del Partito comunista italiano. Atti, risoluzioni, documenti*, Roma: Editori Riuniti 1983.

PCI, *XVII Congresso del Partito comunista italiano. Atti, risoluzioni, documenti*, Roma: Editori Riuniti 1987

PCI, Tesi, programma, statuto: I documenti approvati dal XVII congresso del PCI, *Rinascita*, no. 4, 31. 1. 1987.

PCI, *Documenti politici del PCI dal XVII al XVIII Congresso*, Roma: Editori Riuniti 1989.



PCI, *Statuto del Partito comunista italiano approvato al XVIII Congresso del PCI*, Roma: Iter 1989.

PCI, *Documenti per il congresso straordinario del PCI, vol. 1: Il Comitato centrale della svolta*, Roma: L'Unità 1990.

PCI, *Documenti per il congresso straordinario del PCI, vol. 3: Le mozioni, il Regolamento, La Lettera delle Donne, La Carta delle Donne, La Carta della FGCI*, Roma: L'Unità 1990.

PDS, *Lo Statuto*, Roma: Fratelli Spada 1991.

## **Resume**

The thesis *Analysis of the transformation of the Italian Communist Party considering its organization change* analysed the role of intraparty opinion currents in the process of transformation of the PCI and their influence on the membership base. We answered key questions to put their actions in general behavioral pattern of the party. In theoretical field we presented compact summary of organizational party models with main emphasis on Panebianco's model of the professional electoral party and his transformation model from mass party into this type. At the end we put the PCI and her transformation to this pattern and we analysed the results. According to Panebianco's five characteristics we were able to conclude that the communist PCI was transformed to the the ex-communist PDS with changes of party history, symbols and ideology but without deep system modifications like adoption of modern party structure instead of keeping obsolete party bureaucratic model. That's why we can assess the whole transformation process as incomplete. One of the principal reasons for this partial failure is just the insurmountable differences between intraparty opinion currents and between their positions towards the transformation process.